

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NĪ • 'EPELELI 2016

Liahona

'Oku Founa Fēfē
hono Liliu 'o e Ngaahi
Folofolá? p. 20

Feinga ke 'Ilo'i 'Etau
'Aposetolo Fo'ou, 'Eletā
Ronald A. Rasband, p. 12

Ngaahi Hoa-mali Matu'otu'á:
Ui ke Ngāue, p. 26

Ko e Taimi 'oku Fefa'uhi
ai 'a e Ngaahi Husepānitī
mo e Ponokalafī, 'oku Fie
Mā'u mo e Ngaahi Uaifī
Foki ke Fakamo'ui, p. 34

Ako ke Tā ha fo'i Himi 'i
ha miniti 'e 10, p. 54

*“Oku folofola ‘e he ‘Eikí,
te u fakatau koe ‘e
fale ‘o ‘lsileli, pehē ki ha
fu‘u ‘ōlive, ‘a ia na‘e ‘ave
‘e ha tangata mo fafanga
. . . ‘i he‘ene ngoue
vainé; . . .*

*“ . . . Pea ‘oku monū‘ia ‘a
kimoutolu; he ko e me‘a
‘i hō‘omou faivelenga ‘i
he ngāue fakataha mo
au ‘i he‘eku ngoue vainé,
‘o mou tauhi ‘a ‘eku
ngaahi fekaú, ‘o toe ‘omi
kiate au ‘a e fua totonú,
‘oku ‘ikai ai ke toe kovi ‘a
‘eku ngoue vainé, pea
kuo li‘aki ‘a e kovi, vakai
te mou ma‘u ‘a e fiefia
fakataha mo au koe‘uhi
ko e fua ‘o ‘eku ngoue
vainé.”*

Sēkope 5:3, 75

‘Oku ‘i ai ha hisitōlia
fakafolofola ‘o e ‘ōlive
ne tō ‘i he ngaahi fonua
Meteleniané, talu mei he
fo‘i lupe na‘a ne ‘omi ‘a e
lou ‘ōlivé kia Noá, ki he
malanga ‘a e Fakamo‘uí ‘i
he Mo‘unga ‘Olivé, pea ki
he talafakatātā ‘a Sēkope
ki ha ‘ulu ‘ōlivé.

NGAAHI PŌPOAKÍ

4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluaki: Kikitē mo e Ma'u Fakahā Fakafo'ituitui
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahi: Ngaahi 'Ōfefine 'o 'Etau Tamai Ta'engatá

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

12 'Eletā Ronald A. Rasband: Ko Ha Taki Mohu Talēniti, Tamai Mo'ui Lī'oa
Fai 'e 'Eletā Russell Ballard
Ko 'Eletā Lasipenī ko ha husepāniti 'ofa mo ha tamai, na'e tupulaki 'a 'ene tu'unga fakatakimu'á 'i ha ngaahi ta'u lahi 'o hono ako'i mei ha kau taki pisinisi tu'uki-mu'a mo ha kau taki lakanga fakataula'eiki.

18 Ko ia 'oku Pīsope?
Fai 'e Patrick J. Cronin III
Na'e mahino kiate au 'a e 'uhinga 'oku 'ikai ke ne fa'a tui ai kuó u hoko he taimi ni ko e pīsope. Ko ha tokotaha kehe 'aupito au 'i he ta'u 'e tolungofulu kuo hilí.

20 Liliu 'o e Folofolá: Ki he Lea 'o Hotau Lotó
Fai 'e R. Val Johnson
'Oku hangē hono lau e folofolá 'i he'etau lea fakafonuá ko ha'ate foki fakalaumālie ki 'apí.

26 Momeniti 'o e Kau Faifekau Matu'otu'á
Fai 'e Palesiteni Russell M. Nelson
Kataki 'o lotua fekau'aki mo e faingamalie ko 'eni ke fa'u ha momeniti fakataha mo e kau faifekau matu'otu'á.

28 Kau Faifekau Mali: Fie Ma'u, Tāpuekina, mo 'Ofa'i
Fai 'e Richard M. Romney
'Oku 'ilo 'e he ngaahi hoa-mali 'oku faingofua, ma'ama'a, mo fakafiefia ange 'a e ngāue fakafai-fekau 'i he me'a ne nau fakakau-kau ki ai.

34 Ko e Taimi 'Oku Fakautuutu ai 'a e Ponokalafi—'Oku Fakatou Fie Ma'u ke Fakamo'ui 'a e Uaifi mo e Husepāniti
'Ikai fakahā e hingoá
'Oku vahevahe 'e ha pīsope 'a e founga 'oku ne tokoni ai 'o 'ikai ngata pē 'i he ngaahi husepāniti 'oku fefa'uhi mo e ponokalafi ka 'oku toe fie ma'u lahi foki 'e honau ngaahi uaifi 'a e fakamo'ui 'a e Fakamo'ui.

38 Kau Tangata Le'o 'i he Tauá
Fakatu pulaki ho'o mahino ki he kau palōfitá 'aki ha'o ako 'a e founga 'oku nau hangē ai ko e kau tangata le'o 'i he ngaahi tauá.

NGAAHI TAFa'AKÍ

8 Ngaahi Fakakaukáu: 'Oku Mahu'inga Mālie nai 'a e Ngaahi Fakahinohinó?
Fai 'e Ruth Silver

9 Ko e Ngāue 'i he Siasí: Fakamālo Atu 'i Ho'o Tokoní.
'Ikai fakahā e hingoá

10 Talafungani 'o e Ongoongolelei: Ko e Lakanga Fakataula'eiki: Ko ha Taula Tu'u Ma'u
Fai 'e 'Eletā L. Tom Perry

40 Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fakataha Mai: Fekumi ki he Ngaahi Me'afuaki Fakalaumālie
Fai 'e Palesiteni George Q. Cannon

'I HE TAKAFÍ
Takaifi mu'a mo e tafa'aki ki loto 'o e takafi muí: Faitā 'a Les Nilsson 'I loto 'i he takafi mu'a: Taá © RayTango/Thinkstock.

44 Ko hono 'Ilo'i e Ngaahi Loi 'a Sētané

Fai 'e Dennis C. Gaunt
Te tau lava 'o 'ilo'i 'a e ngaahi loi 'a Sētané 'i he'etau vakai ki he ngaahi faikehekehe 'o e ngaahi loi 'a Sētané mo e ngaahi akonaki 'a Kalaisi kae 'ikai ko e ngaahi faitatai.

48 Puipuitu'a 'o e Kakai Lalahi kei Talavou: Ko Hono Fuatautau 'o e Ngaahi Tāpuaki 'i Matakasikaá

Fai 'e Mindy Anne Selu
Neongo e mo'ui 'a Solofo Lavesina 'i ha fonua 'oku lahi ai e ngaahi faingata'á, ka 'oku ne ongo'i 'oku fonu 'ene mo'ui 'i he ngaahi tāpuaki.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fufuu'i he makasini ko 'eni. Ki'i Tokoni: Muimui ki he palōfitá ke ke muimui'i e tokoni ko 'eni.

50 Tu'unga Ta'eue'ia Fakalaumälie: Ko hono Langa 'o ha Vaka 'e 'Ikai Lava ke Ngoto

Fai 'e Eletā Dale G. Renlund
Te tau takitaha lava 'o ma'u ha tu'unga ta'eue'ia 'i he'etau mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'e fā ko 'eni 'o hangē ha vaka kuo pau ke fo'u fakalelei ke mālohí.

54 Ako ke Tā ha fo'i Himi 'i ha Miniti 'e 10!

Fai 'e Daniel Carter

57 Tukupā ke Tuku

Fai 'e Gretchen Blackburn
Te u fai ha me'a pē ke tuku ai 'a e tā pianó, ko ia 'i he taimi pē na'e talamai ai 'e he'eku ongomātu'á ke u ako ha himi 'e 50 kae lava ke u tukú, ne u kamata leva.

58 Faka'ohovalé, Loto-Mamahí, mo e Palani 'a e 'Otuá

Fai 'e Paola Çajupi
I he'eku manatu ki he a'usia fakamamahi taha 'o 'eku mo'ui, 'oku ou 'ilo ai heni na'e 'iate au 'a e Tamai Hēvaní 'i he taimi kotoa pē.

60 Tatau ai Pē Kapau 'Okú Ke Mā

Fai 'e Eletā José A. Teixeira
Falala ki he 'Eikí, pea te Ne tāpuekina koe 'i ho'o feinga ke vahevahe 'a e ongoongolelé.

62 Ko 'Etau Tafa'akí

63 Pousitā: Matamata Lelei?

64 Ngaahi Fehu'i mo e Talí

Na'e fakakata 'aki au 'i he 'akó koe-uhí ko 'eku kau ki he Siasí. 'Oku ou 'ilo 'oku fie ma'u ke u taukave'i 'eku ngaahi tuí, ka 'oku fu'u fai-ngata'a! 'E founga fēfē nai ha'aku ma'u ha loto-to'a fē'unga?

66 Ko e Ngaahi Tali mei ha 'Aposetolo: Ko e hā 'oku fai 'e he Kau 'Aposetoló?

Fai 'e Eletā David A. Bednar

67 Nonga 'i Hoku Lotó

Fai 'e Carol F. McConkie
I he'eku mamata ki he palōfitá mo fanongo ki he'ene leá, na'á ku ongo'i nonga.

68 Ko e Fakamo'oni 'a 'Ētani

Fai 'e Larry Hiller
Na'e hangē na'e 'i ai e fakamo'oni 'a e tokotaha kotoa pē, tukukehe 'a 'Ētani.

70 Sēniti ma'á e Tamai Hēvaní

Fai 'e Angela Peña Dahle
I he 'ikai ha pa'angá, na'e fifili 'a 'Ana, "Ko e hā te ta kai 'apongipongí?"

72 Muimui ki he Kau Palōfitá mo e Kau 'Aposetoló

Fai 'e Jenna Koford
'E founga fēfē ha'o muimui ki he sipinga 'a Nīfai 'i he māhiná ni?

74 Ko e Kau Mo'unga'i Tangata 'i he Tohi 'a Molomoná: Na'e Fakatomala 'a 'Alamá

75 Te u Lava 'o Lau 'a e Tohi 'a Molomoná

76 Ngaahi Talanoa mei he Tohi 'a Molomoná: 'Oku Papitaiso 'e 'Alamá ha Kakai Tokolahi

79 Peesi Valivalí: Ko ha 'Aho Makehe 'a e 'Aho Sāpaté

**'EPELELI 2016 VOLIUME 40 FIKA 4
LIAHONA 13284 900**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasí 'o Sísū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

Ko e Kau Palesitenisí 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā:

Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund

Ētita: Joseph W. Sitati

Kau Tokoni Ētita: James B. Martino, Carol F. McConkie

Kau Ētivaisá: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett, Craig A. Cardon, Cheryl A. Esplin, Christoffel Golden, Douglas D. Holmes, Larry R. Lawrence, Carole M. Stephens

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipá:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasí: Allan R. Loyborg

Pule Pisinisi: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni Ētita Pulē: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Megan VerHoef

Timi ki hono Tohi mo hono Ētita: Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jill Hacking, Charlotte Larcabal, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Anne Selu, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'ū 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott, Thomas Child, Nate Gines, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha 'i e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i e Makasini:

Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Katie Duncan, Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahoná 'i Tongá:

Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni Ētita: Patrick Taufa

Kaungá Ētita

Ko e totongi ki hono fakakāto'a 'o e ngaahi *Liahona* he ta'ū oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ēke'ēke: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasí 'o Sísū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, PO Box 109, Nukualofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke māu 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he Iunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasí pe taki fakauooti pe fakakolō.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'ēke'ēke he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomoná 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe meā "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'angá 'i he lea faka-'Alapēniá, 'Amēnia, Pisilama, Kempoutia, Pulukālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafaingofuāi), Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Esitōnia, Fisi, Finilani, Falanisēe, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Intonēsīá, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēá, Letiviá, Lifuēniá, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliá, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniá, Lūsia, Ha'amoá, Silovēniá, Sipeini, Suisalani, Suēteni, Suahili, Takāloká, Tahiti, Taileni, Tongá, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. (Oku kehekehe pe 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2016 'e he Intellectual Reserve, Inc. Māu 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he Iunaiteti Siteiti 'o Amelika.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahoná* ke faka'āonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasí 'oku 'ikai fakakomēsialē pe faka'āonga'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'āi atu ai hano fakatapu'apui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatalā ai e tokotaha 'oku 'aana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

April 2016 Vol. 40 No. 4. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 507.1.5.2).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiāfi Fakafāmili 'i 'Apí

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo e ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'āonga'i 'i he efiāfi fakafāmili 'i 'api. Ko ha sīpinga 'eni 'e taha.

"Tatau ai pē, Kapau 'Okú ke Mā," peesi 60: Te mou lava 'o faka'āonga'i ho'omou efiāfi fakafāmili 'i 'apí ke vahevahe ai 'a e ongoongolelei! Alea'i fakafāmili 'a e ngaahi manavasii 'okú ne fakafaingata'āia'i koe ke vahevahe 'a e ongoongolelei. Te mou ala lotu fakafāmili ke tokoni'i kimoutolu 'e he 'Eiki ke mou ongo'i loto lahi 'i hono vahevahe 'o e ongoongolelei pea lotua leva pe ko hai te ke lava 'o fakaafe'i ki he efiāfi fakafāmili 'i 'apí. Fakakaukau ke fakaafe'i 'a e mēmipa takitaha 'o e fāmili ke nau fai ha fakamo'oni he lolotonga e lēsoni. Mahalo te ke fili ke ako'i ha lēsoni fekau'aki mo e Fakafoki mai 'o e Ongoongolelei pe ko e palani 'o e fakamo'uí. Fakakaukau ke ke hiki ho'o a'usiá mo e ngaahi ongo 'i ho'o tohinoá.

TOE LAHI ANGE 'I HE 'INITANETÍ

'Oku māu 'a e *Liahoná* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasí 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he *languages.lds.org*. Vakai ki he [Facebook.com/liahona.magazine](https://www.facebook.com/liahona.magazine) (māu 'i he lea faka-Pilitāniá, faka-Potukali, mo e faka-Sipeini) ke māu ha ngaahi pōpoaki fakalaumālie, ngaahi fakakaukau ki he efiāfi fakafāmili 'i 'apí, mo e ngaahi nāunau te ke lava 'o vahevahe mo ho fāmili mo e kaungāme'á.

NGAAHI KAVEINGA 'I HE MAKASINI KO 'ENI

'Oku fakafongā 'i e he mata'ifika 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

'Aho Sāpaté, 79

Akonaki, 75

Faiko 'a'ahi, 9

Faitotonú, 62

Fakahā, 4, 10, 20, 41, 42,

50, 70, 72

Fakalelei, 34

Fakamālohiá, 18

Fakamolemolé, 34

Fakamo'oni, 64, 68

Fakatomalá, 18, 74

Folofolá, 20

Kau Palōfitá mo e Kau

'Apostoló, 10, 12, 66,

67, 72

Laumālie Mā'oni'oni, 44, 50

Loi, 44, 63

Loto Mamahí, 58

Loto-to'a, 48, 64

Lotú, 41, 64

Mūsiká, 54, 57

Natula faka'otuá, 7

Ngaahi Fekau, 8, 72

Ngaahi me'afuaki

fakalaumālié, 80

Ngaahi talēnití, 40, 54

Ngaahi Uiu'i, 18

Ngāue fakafaifekau, 26,

28, 60

Nonga, 50, 67

'Ofá, 40

Papitaisó, 75, 76

Ponokalafí, 34

Sisū Kalaisi, 20, 34, 43, 58

Talangufuá, 8, 34, 62, 72

Tohi 'a Molomoná, 43, 44

Tokoni, 9, 26, 28, 41

Tuí, 34, 48, 58, 60

Tu'unga Fakaākongá,

12, 26

Ului, 43, 58, 75, 76

Vahehongofulú, 62, 70

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau PalesitenisĪ
'Uluakí

Kikité

MO E

MA'U FAKAHĀ FAKAFO'ITUITUÍ

Kuo fakafoki mai 'a e Siasi mo'oni 'o Sisū Kalaisí pea 'oku 'i he māmaní he 'ahó ni. Kuo tataki ma'u ai pē 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui ní 'e ha kau palōfita mo e kau 'apose-tolo mo'uī, 'a ia 'oku nau ma'u ma'u pē ha fakahinohino mei he langí.

Na'e hoko foki 'a e sīpinga fakalangi ko iá 'i he kuonga mu'á. 'Oku tau ako 'i he Tohi Tapú: "Ko e mo'oni 'e 'ikai fai ha me'a 'e he ['Eikí] ko e 'Otua, kae ta'e fakahā ia ki he'ene kau tamaio'eiki ko e kau palōfita" ('Amosi 3:7).

Kuo toe folofola mai 'a e 'Otua 'i hotau kuongá, 'o fakafou 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá. Na'á ne fakahā 'o fakafou mai 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e ongoongo-lelei 'o Sisū Kalaisí 'i hono kakatō. Na'á Ne fakafoki mai Hono lakanga fakataula'eiki mā'oni'oni fakataha mo hono ngaahi kii mo e kotoa 'o e ngaahi totonu, ngaahi mālohi, mo e ngaahi fatongia 'o e mālohi toputapu 'o e lakanga fakataula'eiki.

Kuo fakamafai'i mai 'i hotau kuongá ni, 'a e kau palōfita mo e kau 'apose-tolo mo'uī ke nau lea, faiako, mo tataki 'aki e mafai mei he 'Otua ko e Tamaí pea mo e 'Eiki ko Sisū Kalaisí. Na'e pehē 'e he Fakamo'uí ki he Palōfitá, "Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia, pea 'oku 'ikai te u tuli tonuhia; pea neongo 'e mole atu 'a e ngaahi langí mo e māmaní, ka 'e 'ikai mole atu 'a 'eku leá, ka 'e fakamo'oni'i hono kotoa, neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eiki, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

'Oku tāpuekina kitautolu 'i he konifelenisi lahi 'o tu'oua 'i he ta'u, 'i he'etau ma'u faingamālie ke fanongo ki he folofola 'a e 'Eikí mei He'ene kau tamaio'eiki. Ko ha tāpuaki

ia 'oku ope atu hono mahu'ingá. Ka 'oku makatu'unga e mahu'inga 'o e faingamālie ko iá pe na'a tau ma'u 'a e folofolá 'i he tākiekina 'a e Laumālie tatau ko ia na'e tuku ki he kau tamaio'eiki ko iá (vakai, T&F 50:19–22). Kuo pau ke tau ma'u 'o hangē pē ko e founa ne nau ma'u ai 'a e fakahinohinó mei he langí. Pea 'oku fie ma'u ai meiate kitautolu 'a e ngāue fakalaumālie tatau.

"Tomu'a Fai Ho'o Tafa'akí"

'I he ngaahi ta'u kuo hilí, na'e kole mai 'e he taha 'o e kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kiate au ke u lau ha lea konifelenisi na'á ne teuteu ki he konifelenisi lahi. Na'á ku hoko ko ha mēmipa kei fo'ou 'i he kōlomú. Na'á ku langilangi'ia 'i he'ene falala ke u tokoni ange kiate ia hono kumi e ngaahi lea 'oku finangalo e 'Eiki ke ne lea 'akí. Na'e malimali mo pehē mai kiate au, "Oiauē, ko e tatau fakaangaanga hono 22 'eni 'o e leá."

Na'á ku manatu'i ha akonaki 'ofa mo angalelei na'e fai mai kimu'a 'e Palesiteni Hāloti B. Lī (1899–1973) kiate au, mo fakamamafa'i lahi mai: "Hala, kapau 'okú ke fie ma'u e fakahaá, tomu'a fai ho'o tafa'akí."

Na'á ku lau, fakalaulauloto mo lotua 'a e tatau fakaangaanga hono 22 ko iá. Na'á ku ako 'i he lelei taha na'á ku lavá, 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni. Ko e taimi ne fai ai 'e he mēmipa ko ia 'o e kōlomú 'ene leá, kuó u 'osi fai 'eku tafa'akí. 'Oku 'ikai ke u fakapapau'i pe na'á ku tokoni, ka 'oku ou 'ilo na'á ku liliu 'i he taimi na'á ku fanongo ai ki he leá. Na'e ope atu 'a e ngaahi pōpoaki 'i he ngaahi lea ne u lau mo ne lea 'akí. Na'e mahulu ange 'a e 'uhinga 'o e ngaahi leá 'i he me'a ne u lau 'i he tatau fakaangaangá.

Pea na'e hangē na'e fakataumu'a pē 'a e leá ia kiate au, 'o fe'unga mo 'eku ngaahi fie ma'ú.

'Oku lotu mo 'aukai 'a e kau tamaio'eiki 'a e 'Otuá ke nau ma'u 'a e pōpoaki kuó Ne teuteu ke nau fai kiate kinautolu 'oku fie ma'u e fakahaá mo e ue'i fakalaumalié. Ko e me'a ko ia ne u ako mei he a'usia ko iá, pea na'e sai'ia ai ha tokolahi, kapau 'oku tau fie ma'u e ngaahi lelei 'oku ma'u 'i he fanongo ki he kau palōfita mo e kau 'aposestolo mo'uí, kuo pau ke tau ngāue'i hono ma'u e fakahā ko iá.

'Oku 'ofeina 'e he 'Eikí 'a e tokotaha kotoa pē 'e ala fanongo ki He'ene pōpoakí, pea 'okú Ne 'afio'i 'a e lotu mo e tūkunga 'o e tokotaha kotoa pē. 'Okú Ne 'afio'i 'a e fakatonutonu, fakalotolahi, mo e mo'oni 'o e ongo-ongolelei 'e 'aonga taha ki he tokotaha kotoa ke ne fili hono hala ki he mo'ui ta'engatá.

Ko kinautolu ko ia 'oku fanongo mo tokanga ki he ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi lahí, 'oku tau fa'a fakakaukau 'i he'ene 'osí, "Ko e hā e me'a 'oku ou manatu'i lelei tahá?" 'Oku 'amanaki 'a e 'Eikí ke tau tali kotoa

'o pehē: "He 'ikai ke toe ngalo 'iate au 'a e ngaahi momeniti ne u ongo'i ai e le'o 'o e Laumalié 'i hoku 'atamaí mo e lotó 'o talamai 'a e me'a te u lava 'o fai ke fakahōifua ki he Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí."

Te tau lava 'o ma'u 'a e fakahā fakatāutaha ko iá 'i he taimi 'oku tau fanongo ai ki he kau palōfitá mo e kau 'aposestoló pea 'i he'etau ngāue 'i he tui ke ma'u iá, 'o hangē ko ia ne fakahā 'e Palesitēni Lī te tau ala faí. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni ia 'o makatu'unga 'i he a'usia pea mo e fakamo'oni 'a e Laumalié. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Fakakaukau ke lau le'o lahi 'a e talanoa 'a Palesitēni 'Aealingi fekau'aki mo hono ako 'o e tatau fakangaanga 'o e lea konifelenisi 'a e mēmipa 'o 'ene kōlomú. Mahalo te ke fehu'i, "Ko e hā e me'a ke fai ke ma'u ai e fakahaá?" Hili ho'omou fealēlea'akí, te

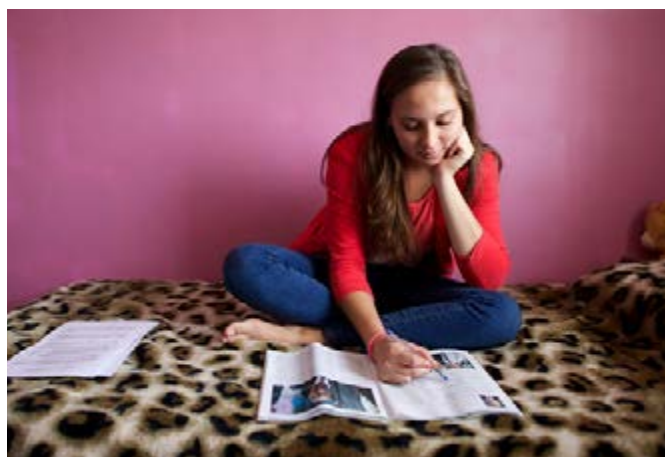
ke lava 'o fakaafe'i kinautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí ke nau fakalaululoto mo fa'u ha palani ke ma'u 'a e ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi lahi ka hokó "i he ivi tākikina 'o e Laumalié tatau pē 'a ia kuo tuku ki he kau tamaio'eiki [a e 'Otuá]."

Na'e Folofola mai 'a e Tamai Hēvaní kiate Au 'o fakafou 'i ha Lea 'i he Konifelenisí

Fai 'e Anne Laleska Alves de Souza

Náá ku veiveiua fekau'aki mo e me'a 'oku totonu ke u ako 'i he 'univēsítí. Na'e tokolahi 'aupito ha ní'ihí na'e 'ikai ke nau saí'ia 'i he lēsoni náá ku loto ke u akó, ko ia náá ku lotu ai ki he 'Eikí ke u 'ilo pe 'okú Ne mokoi ki he'eku filí.

Na'e ma'u 'eku talí 'i he 'aho hono hokó, lolotonga ha'aku lau ha lea mei he konifelenisi lahí 'i he *Liahoná*. Na'á ku ongo'i 'o hangē 'oku talamai 'e he Tamai Hēvaní he 'ikai ke lava la 'o fili ma'aku—ko ha fili 'eni ia ke u fakahoko pē 'e au. Na'á ku 'ilo 'e tatau ai pē pe ko e hā te u filí, kuo pau ke u ngāue mālohi ka u ikuna.

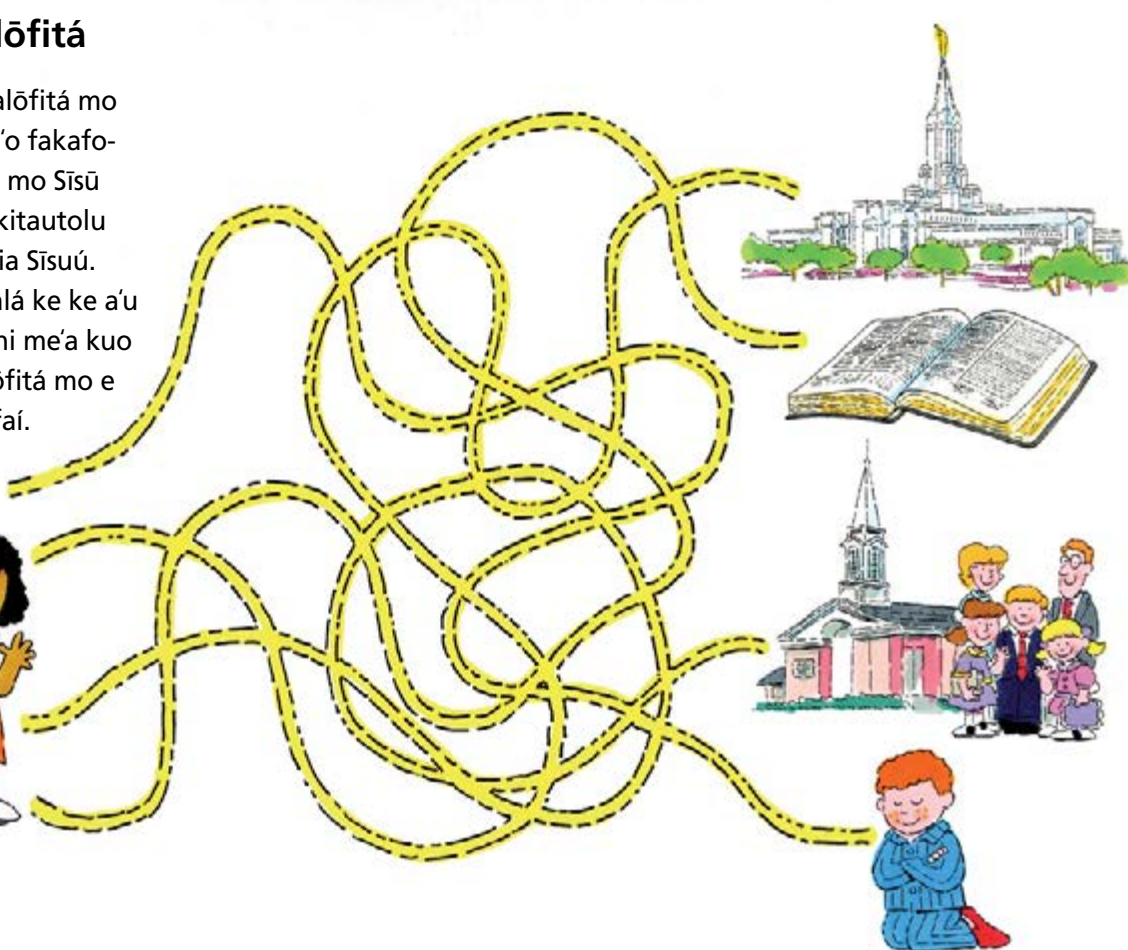
'Oku ou 'ilo na'e tali 'eku lotú. Na'e tokoni e fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke u fai ha fili. Kuó u ako ke fai hoku lelei tahá mo 'ilo'i 'e tokoni'i au 'e he Tamai Hēvaní.

'Oku nofo 'a e tokotaha náá ne fa'ú 'i Siesipe, Palāsila.

FĀNAÚ

Muimui 'i he Palōfitá

'Oku lea 'a e kau Palōfitá mo e kau 'aposekoló 'o fakafongafonga'i e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi. 'Oku nau ako'i kitautolu he founa ke muimui 'ia Sīsuú. Muimui 'i he ngaahi halá ke ke a'u ai ki ha ní'ihí 'o e ngaahi me'a kuo kole mai 'e he kau palōfitá mo e kau 'aposekoló ke tau faí.

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni pea feinga ke 'ilo'i 'a e me'a ke vahevahé. 'E fakatupu-laki jēfē 'e he mahino 'o e "Ko e Fāmīlī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani" 'a ho'o tui ki he 'Otuá mo fai tāpuekina 'a kinautolu 'okū ke tokanga'i 'i he faiaiko 'a'ahī? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefociety.lds.org.

Ngaahi 'Ōfefine 'o 'Etau Tamai Ta'engatá

'Oku ako'i kītautolu 'e he folofolá "ko e ngaahi hako kītautolu 'o e 'Otuá" (Ngāue 17:29). Na'e ui 'e he 'Otuá 'a 'Ema Sāmīta, 'a e uaifi 'o e Palōfita ko Siosefa Sāmīta, "ko hoku 'ōfefine" (T&F 25:1). 'Oku ako'i 'e he fanongonongo 'o e fāmīlī ko e "[ngaahī] 'ofefine fakalaumālie 'ofeina . . . [kītautolu] 'o ha mātu'a fakalangi."¹

Na'e pehē 'e Kalo M. Sitiveni, ko e tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisī lahi 'o e Fine'ofá, "I he maama fakalaumālié, ne tau 'ilo ai hotau tu'unga fakaefefine ta'engatá."

"Na'e 'ikai hanga 'e he'etau fononga fakamatelie mai ki he māmani 'o liliu e ngaahi mo'oni ko iá."²

Na'e pehē 'e 'Eletā Sefilī R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá "'Oku 'afio'i 'e ho'o Tamai Hēvanī ho hingoá pea 'okū [Ne] 'afio'i ho tūkungá. 'Okū Ne fanongoa ho'o ngaahi lotú. 'Okū Ne 'afio'i ho'o ngaahi 'amanakí mo e faka'ānuá, kau ai 'a ho'o ngaahi manavasī mo e ngaahi me'a 'oku fakatupu loto mamahi kiate koé."³

Na'e pehē 'e Sisitā Sitiveni, "'Oku tau kau ki he fāmīlī 'o e 'Otuá pea

'oku fie ma'u kītautolu ai. 'Oku fō-tunga kehekehe 'a e ngaahi fāmīlī 'i he māmani. Pea neongo 'oku tau fai hotau lelei taha te tau lavá ke fa'u ha ngaahi fāmīlī tukufakaholo 'oku mālohi, ka 'oku 'ikai maka-tu'unga 'etau kau ki he fāmīlī 'o e 'Otuá mei he fa'ahinga tu'ungá—'a e tu'unga fakaemalí, tu'unga fakatauhi fānaú, tu'unga fakapa'angá, tu'unga fakasōsialé pe fa'ahinga tu'unga 'e lava ke tau [fokotu'u] 'i he mītia fakasōsialé."⁴

Ngaahi Potufolofola Kehe

Selemaia 1:5; Loma 8:16;
Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 76:23–24

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Ko e Fāmīlī: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
2. Carole M. Stephens, "'Oku 'a e 'Otuá 'a e Fāmīlī," *Liahona*, Mē 2015, 11.
3. Jeffrey R. Holland, "Ki he Kau Finemuí," *Liahona*, Nōvema 2005, 28–30.
4. Carole M. Stephens, "'Oku 'a e 'Otuá 'a e Fāmīlī," 11.
5. Vakai ki he Gospel Topics, "First Vision Accounts," topics.lds.org.

Tuí, Fāmīlī, Fakafiemālié

Mei Hotau Hisitōliá

'I he'ene fakamatala ki he Fuofua Mata-me'a-hā-mai,⁵ na'e fakamo'oni'i 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmīta ha ngaahi mo'oni lahi—kau ai hono 'afio'i 'e he Tamai Hēvanī 'a hotau hingoá.

Na'e fāifeinga 'a e talavou ko Siosefá ke 'ilo pe ko fē 'a e siasi ke ne kau ki ai 'o ne ma'u ai ha fakahinohino 'i he Sēmisi 1:5. Na'e fakakaukau 'a Siosefa ke ne koe ki he 'Otuá.

'I ha pongipongi 'e taha 'o e fa'ahi ta'u fai lau 'o e 1820, na'a ne 'alu ai ki he vao 'akaú ke lotu ka na'e kāpuia 'e ha mālohi 'o e fakapo'ulí. Na'a ne tohi 'o pehē:

"Kae fe'unga mo e momeniti ko 'eni 'o e fu'u hoha'a lahi, na'a ku mamata ki ha pou maama fe'unga tonu mo hoku 'ulú, na'e lahi ange hono ngingilá 'i he la'aa, 'a ia na'e malii māmālie hifo kae 'oua kuo tō ia kiate au.

"'I he'ene hā mai pē, na'a ku 'ilo'i kuo fakahaofi au mei he fili na'a ne ha'i aú 'I he nofo mai 'a e māmā 'iate aú, na'a ku sio ki he Tangata 'e toko ua, 'a ia ko hona ngingilá mo e nāunaú 'oku 'ikai fa'a lava ke mafakamatala'i, 'okú na tu'u mai 'i 'olunga 'iate au 'i he 'ataá. Na'e folofola mai 'a e toko taha kiate au, 'o ne ui au 'aki hoku hingoá, 'o ne tuhu ki he tokotahá 'o pehē—*Ko Hoku 'Alo 'Ofa'angá 'Eni. Fanongo kiate la!*" Siosefa Sāmīta—Hisitōlia 1:16–17.

Fakakaukau ki he Me'a ni

'Oku founa fēfē hono uesia ho'o ngaahi fili faka'ahó 'i ho'o 'ilo ko ia ko e 'ofefine koe 'o e 'Otuá?

'OKU MAHU'INGA MĀLIE NAI 'A E FAKAHINOHINÓ?

Fai 'e Ruth Silver

Na'e fakapapau'i mai kiate au 'e ha fononga pasikala 'a e fie ma'u ko ia ke vakai'i e mape folau 'a e 'Eiki ki he mo'ui.

Na'a ku kau 'i he ngaahi ta'u kuo hili 'i ha fononga pasikala 'i Falanisē mo hoku tokouá, tokoua 'i he fonó, mo 'ene ta'ahiné. Na'e tufa mai kiate kima'utolu 'i he pongipongi kotoa pē ha fakahinohino fakaikiiki peesi 'e tolu, kapau 'e muimui pau ki ai, te ne taki kima'utolu ki homau iku'anga he 'aho ko iá. Lolotonga 'emau 'aka pasikala 'i he ngaahi ngoue vainé, 'e ala talamai 'e he fakahinohinó ke mau "afe fute 'e 165 (mita 'e 50) fakatokelau, pea afe hema 'o 'alu 'i ha fute 'e 330 (mita 'e 100)." Ko e taimi lahi, na'e 'omi 'e he fakahinohinó 'a e hingoa 'o e ngaahi faka'ilongá mo e ngaahi halá.

'I ha pongipongi 'e taha, na'a mau fononga pasikala atu 'i ha hala faka'ofó'ofa pea mau fakatokanga'i vave hake 'oku 'ikai tatau 'emau fakahinohinó mo e feitu'u ne mau 'i ai. 'I he vave 'o 'emau heé, ne mau fakakaukau ai ke mau foki ki he feitu'u fakamuimui taha na'a mau 'ilo'i na'a mau kei 'i he hala totonú aí, ke sio pe te mau lava 'o kumi e feitu'u ke mau ó ki ai.

'Ikai ha toe veiveiua, ko e taimi pē ne mau a'u atu ai ki ai, ne mau fakatokanga'i ha ki'i faka'ilonga hala, 'oku

hā he'emau fakahinohinó, na'e 'ikai ke mau fakatokanga'i. Tuai-e-kemo kuo hoko atu 'emau fonongá, mo fakafehoanaki 'emau fakalalakaká mo e ngaahi fakahinohinó, 'a ia na'e tonu ange ia.

Na'e hoko 'a e me'á ni ko ha fakatātā na'á ne tali ha fehu'i fihine u ma'u: Ko e hā ka toe hē ai ha taha ku ne 'osi ma'u ha fakamo'oni ki he ongoongolele? Na'e mahino kiate au ko e taimi ko ia te tau afe hala ai (faiangahala) pe 'ikai muimui ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá, he 'ikai toe 'uhinga leva e ngaahi fakahinohinó (folofola 'a e 'Otuá). He 'ikai toe fenāpasi leva 'a e mapé mo e feitu'u 'oku tau 'i ai. Kapau 'oku te'eki ke mama'o 'etau heé, te tau ala fakatokanga'i ko hotau fo'ui pea 'oku fie ma'u ke tau foki (fakatomala) pe toe tukupā ke mo'ui 'o hangē ko ia kuo tu'utu'uni 'e he 'Otuá, ki he feitu'u ne tau 'ilo'i na'a tau muimui ai 'i he hala totonú.

Ko e taimi 'oku 'ikai fenāpasi ai 'a e fakahinohinó mo e feitu'u 'oku tau 'i ai, he taimi lahi, 'oku tau fehu'ia 'a e ngaahi fakahinohinó. 'Oku 'ikai ke tau foki, ka 'oku tau tukuaki'i 'a e fakahinohinó pea fakasitu'a'i kotoa kinautolu. Faka'osí, 'oku tau hē 'i he hili

'o 'etau tukuange 'a e visone 'o 'etau taumu'á, 'o tau hē, mo 'alu fano 'i ha ngaahi hala 'e ala ngali matamata lelei fakataimi ka he 'ikai ke tau a'u ai ki he feitu'u 'oku fie ma'u ke tau ó ki ai.

'Oku tau ma'u e faingamālie ke ako e folofolá he 'aho kotoa pē. Pea 'i he māhina 'e ono kotoa pē, 'oku tau ma'u e faingamālie ke mamata 'i he konifelenisi lahi 'a e Siasí. 'Oku 'ikai 'apē ko e ngaahi taimi 'eni te tau lava ai 'o vakai'i ai 'etau mape folau mo fakapapau'i 'oku tau 'i he feitu'u 'oku fie ma'u ke tau 'i ai? Ko e taimi pē na'á ku fanongo ai ki he konifelenisi, 'i ha me'a 'e taha, na'á ku ongo'i, neongo 'etau tōnounou, te tau lava 'o 'ilo 'oku tau 'i he hala totonú kapau 'oku 'uhinga mālie 'a e ngaahi fakahinohinó kiate kitautolu.

Neongo 'e 'ave kitautolu 'e he muimui ki he ngaahi fakahinohino totonú ki ha ngaahi taumu'a folau 'i he mo'ui ni, ka 'oku faka'atā 'e he ako 'o e folofolá mo e talangofua ki he fale'i 'a e kau palōfita mo'ui ke tau vakai'i hotau 'alungá mo fakatonutonu kapau 'oku fie ma'u, ka tau a'u ki hotau 'api fakasilesitiale 'i he ngata'angá. ■

Tokotaha na'á ne fa'ui, na'e nofo 'i Kololoto, USA, na'á ne mālōlō 'i he ta'u kuo'osi.

FAKAMĀLŌ ATU 'I HO'Ō TOKONÍ

'Ikai fakahā e hingoá

*'Okú ke fakafōtunga 'a e kau fafine na'a nau fetokoni'aki
'i he 'ofa pea 'i he faiako 'a'ahi fakalaumālié, talu mei he
ngaahi 'aho 'i Nāvuú.*

'Okú 'ikai ke u 'ilo ho hingoá, ho ta'ú, pe ko ha toe me'a fekau'aki mo koe. Ko e me'a pē 'oku ou 'iló ko e faiako 'a'ahi koe 'a Sōaná, pea 'oku hounga ki hoku lotó ho'ō ngāue loto-'ofá.

'Okú ou 'ilo 'oku 'ikai fai-ngofua e 'a'ahi ki ha fefine māmālohi hangē ko 'eku tama 'i he fono ko Sōaná (kuo liliu e hingoá), tautautefito ki he taimi 'oku 'ikai ke ne talitali lelei aí. 'Okú 'ikai ke u tui na'e loto ke mo ō ange, he kamata'angá. Ka kuo talamai 'e Sōana kuó ke hoko ko ha kaungāme'a lelei kiate ia, 'o afe ange ke vakai pe 'oku fēfē pea mo tali ia 'i he tu'unga 'okú ne 'i aí.

'I he ta'u 'e 19 talu e mali 'a Sōana mo 'eku tamasi'í, ko e fuofua taimi 'eni kuo faifaiangé peá ne fakahā mai ai kuo 'i ai ha'ane faiako 'a'ahi. Na'á ne talamai kimuí ni ho'ō toutou 'a'ahi angé pea mo ho'ō fakakaukau lelei mo angalelei ma'u peé. Na'á ne pehē kuo tu'ō lahi ho'ō tokoni ange 'i he taimi na'e puke aí pea a'u 'o ke fie 'ave hoku mokopuna fefiné ki he Finemuí.

'I he ta'u 'e 10 kuo hilí, na'e nofo ai mo 'eku tamasi'í, mo hona fāmilí 'i ha maile 'e laungeau meia kimaua. Na'á ku lotua ke 'ofa mo tokanga'i

kinautolu 'e ha ni'ihí 'o hangē ko ia 'oku ou faí, pea na'á ku tangi mo tautapa ki he Tamai Hēvaní ke tokoni ha ni'ihí kiate kinautolu 'o tatau, kapau na'á ku nofo ofi atu. Mei he me'a 'oku talamai 'e Sōaná, ko e tali koe ki he'eku ngaahi lotú.

Tatau ai pē kapau 'oku 'ikai tala-ngofua 'a Sōana mo 'eku tamasi'í ki he Lea 'o e Potó mo 'ikai ma'ulotu, 'okú na kei hoko pē ko ha kakai lelei mo 'ofa he'ena fānaú. 'Okú hangē na'e 'ikai uesia ho'ō vakai 'e he kohu 'o e ifi tapaka 'a Soaná. Na'e 'ikai ke ke fakamāu'i ia tatau ai pē pe na'e 'alu 'o lotu. Kuo pau ke ke 'ilo'i ia pea mo 'ilo ko ha fa'ē 'ofa ia 'oku loto ke ma'ulotu 'ene ta'ahiné mo ma'u ha'ane fakamo'oni. Pea 'i he taimi na'e

tafa ai 'a Sōaná, na'á ke 'omi ha me'atokoni efiafi kae 'ikai fakakaukau pe na'á ne fakatupu pē 'e ia e ni'ihí 'o 'ene ngaahi palopalema mahamahakí.

'Okú ou hounga'ia lahi 'i ho'ō hoko ko e sippinga ki hoku mokopuna fefiné. 'Okú lava 'o ne lau koe ko ha tokotaha 'oku 'ofa ki he taha kotoa pē mo ngāue 'osikia-velenga ke fakahā'i ho'ō 'ofá. Na'á ne talamai na'e 'i ai ha 'aho 'e taha na'e 'ikai ai

ke 'i ai ha'ō me'alele, peá ke lue lalo mo ho'ō ki'i fānaú ki hono 'apí 'o laka hake 'i he maile 'e tahá, ke 'omi ha kūkisi.

Na'á ke talaange ki ai, "Na'á ku fakakaukau mai kiate koe mo ho'ō fa'éé peá u loto ke fai ha ngāue lelei ma'au."

Pehē ange mai ne u lava 'o talaatu e lahi 'eku fakahounga'i ho'ō mātē-aki'i ho ui ko e faiako 'a'ahí. 'Okú ke fakafōtunga 'a e kau fafine na'a nau fetokoni'aki 'i he 'ofa pea 'i he faiako 'a'ahi fakalaumālié, talu mei he ngaahi 'aho 'i Nāvuú. Kuó ke fakahā'i mai 'a e ngāue tokoni mo e 'ofa ko iá 'i he founga ho'ō 'a'ahi 'i he 'ofa ki he'eku tama 'i he fono māmālohí.

Mālo. ■

Fai 'e 'Eletā
L. Tom Perry

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

KO E LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ: KO HA TAULA TU'U MA'U

Na'e teuteu 'i 'a e lea ko 'enī 'e 'Eletā L. Tom Perry 'i he 'aho 28 'o Mē, 2015, 'aho 'e ua kimu'a pea hiki atū, ke vahevahe mo e kau talavou ma'u lakanga fakataula'eikí.

Kuo hoko 'a e lakanga fakataula'eikí 'o e 'Otuá ko e [livi] ma'ongo'onga taha ia 'i he'eku mo'uí. 'Oku ou tui 'e hoko ia ko ha taula tu'u ma'u kiate kimoutolu kau talavou. Ka [koe'uhí ke ne ma'u] ha mālohi 'i ho'o mo'uí, 'oku fie ma'u ke mahino ia kiate koe mo ke faka'aonga 'i ia.

Ko e Ngaahi Fuofua A'usia mo e Lakanga Fakataula'eikí

Ne u tupu hake 'i ha 'ātakai lōngonoa 'i Lōkani, 'Iutā. Na'e 'ikai ha'aku [ngaahi hoha'a fakakeisi'i] kau ki he me'akaí pe nofo'angá pe akó. [Kae mahaló] koe'uhí ko e faingofua 'a e mo'uí, na'á ku fie ma'u ha me'a ke u piki ki ai te ne fokotu'u ma'u aú.

Kiate au, ko e taula ko iá ko e lakanga fakataula'eikí 'o e 'Otuá. Na'á ku 'i ha tūkunga hāhāmolofia 'i he'eku tupu haké. Na'e ui 'eku tangata'eikí ke ne hoko ko e pīsope 'i he'eku ta'u tahá, pea na'e hoko ko 'eku pīsope 'i ha ta'u 'e 19. Na'e hoko 'ene fakahinohino fakaetamai mo fakalaumālié ko ha tokoni kāfakafa kiate au.

'Oku ou tui ko e 'uhinga lahi taha ia na'á ku nofo 'amanaki ai ke ma'u 'a e Lakanga Taula'eikí faka-'Ēloné 'i hoku ta'u 12. 'Oku ou manatu 'i 'a e 'aho makehe na'á ku ongo'i ai e ongo nima 'eku tamaí 'i hoku 'ulú, 'i he'ene fakanofo aú. Hili iá, na'á ku fakalalakaka hake 'i he ngaahi tu'unga 'o e Lakanga

Taula'eikí faka-'Ēloné mo ma'u ha ngaahi uiui'i na'á ku fiefia 'aupito ai.

Na'e makehe 'aupito kiate au hono tufa 'o e sākalamēnití. 'Okú te lava 'o sio ki he tukupā 'a e kakaí ke talangofua ki he 'Eikí mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú, 'i he'enua ma'u 'a e fakataipe 'o Hono sinó mo e ta'ata'á.

Ko e Tupulaki 'i he Mahino ki he Lakanga Fakataula'eikí

Na'á ku 'osi mei he ako mā'olungá 'i he fakalau atu 'a e taimí, pea hili pē ha ta'u 'e taha 'i he ['univēsítí], kuo ui au ke ngāue fakafaifekau. Na'á ku fiefia 'i he miniti kotoa pē mo 'ofa 'i hoku ngaahi hoá. Ko e taha ai na'e hoko ko ha ma'u'anga ivi kiate au. Na'á ku ako ha me'a lahi meiate ia 'i he'ema fakahoko homa ngaahi fatongia.

Koe'uhí na'e tau 'a e fonuá, na'á ku kau ki he Tautahi 'a e 'Iunaiteti Siteití 'i he'eku foki mai mei he'eku ngāue fakafaifekaú. Ko e taimi na'e 'osi ai 'a e taú, na'á ku foki leva ki he 'univēsítí, mali, pea kamata ha fāmili. Na'á ku fehiki'aki ki ha ngaahi feitu'u kehekehe he 'Iunaiteti Siteití 'i he'eku ngaahi fe'unuaki fakapalofesinalé, 'ou ako ai ha me'a lahi 'i he'eku ngāue 'i ha ngaahi fatongia lahi 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'e fāifai peá u tū'uta 'i Positoni, Masasūseti, 'ou hoko ai ko ha palesiteni fakasiteiki. Ko e feitu'u ia na'e ui mei ai au ke hoko ko ha tokoni ki he Toko Hongofulu Mā Uā, pea ki he Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uā, hili ha māhina 'e 17 mei ai.

Ngaahi Me'a Na'á ku Ako He'eku Hoko ko e 'Aposetoló

Ko e hā kuó u ako 'i he'eku hoko ko ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uā?

Kuó u ako 'oku 'i ai ha fakahinohino, ha fakama'unga, mo ha malu 'i he lakanga fakataula'eikí.

Kuo 'i ai ma'u ai pē 'a e lakanga fakataula'eikí. Na'e ma'u 'e 'Ātama 'a e lakanga fakataula'eikí kimu'a pea toki ha'u ki māmaní. Ko e taimi na'e movete ai 'a e hako 'o 'Ātamá mo e lakanga fakataula'eikí, na'e fie ma'u leva ke fokotu'utu'u 'a e founga hono faka'aonga 'i 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'e fakahoko ia 'e he 'Eikí 'aki hono ui 'o 'Ēpalahame ke ne tokanga 'i hono fāmili 'o e kau ma'u lakanga fakataula'eikí. Na'e hokohoko atu 'a e fa'unga ko 'enī 'ia 'Aisake mo Sēkope, 'a ē na'e liliu kimui hono hingoá ko 'Isilelí.

Hili ha lau senituli mei ai, kuo nofo

pōpula 'a e fānau 'o 'Isilelí. Na'e fekau atu 'e he 'Eikí 'a Mōseke ke ne fakatau-'atāina'i kinautolu, ka 'i he taimi na'á ne fai ai iá, na'á nau fakahaa'i ai 'oku 'ikai ke nau mateuteu ke hoko ko ha kakai ke ma'u e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí. Ko ia na'e tuku ai kinautolu mo e Lakanga Taula'eiki faka-'Ēloné 'o a'u ki he kuonga 'o e Fakamo'uí.

'Oku ou mālie'ia 'i he me'a ne fuofua fakahoko 'e he Fakamo'uí 'i he taimi na'e kamata ai 'Ene ngāué. Na'á Ne fokotu'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí. Na'á Ne ui ha kau 'Aposetolo 'e toko hongofulu mā ua pea ako'i kinautolu 'i he ngaahi fono mo e fokotu'utu'u 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'á Ne ui 'a Pita ke hoko ko e 'Aposetolo pulé 'o fokotu'u ai e laini 'o e mafái 'i Hono Siasí. 'I he kuonga ko iá pea mo e kuongá ni, ko Sīsū Kalaisi 'okú Ne fili 'a 'Ene 'Aposetolo pule ke tokanga'i 'a e Siasí, pea ko e Fakamo'uí

pē 'okú ne tatakí ia 'i hono ngaahi fatongia he lakanga fakataula'eikí.

Ko ia, 'oku 'i ai ha laine hangatonu 'o e lakanga fakataula'eikí mei hotau 'Eikí mo e Fakamo'uí 'o fakafou 'i he 'Aposetolo pulé ki he toenga 'o e kau 'Aposetoló pea a'u atu ki he kau ma'u lakanga fakataula'eiki kehe 'i he Siasí. 'Oku foaki 'a e ngaahi kī 'o e mafái ki he kau 'Aposetoló, pea ka kei 'i he māmani ai pē 'a e ngaahi kī ko iá, 'e tatakí kitautolu 'e he 'Eikí tonu Pē. 'Oku malu'i kitautolu 'e he tatakí fakalangi ko 'eni mo fakapapau'i mai he 'ikai teitei mavahe 'a e Siasí mei he mo'oní. 'E kei tu'u tatau ai pē koe'uhí he 'oku 'ikai tatakí ia 'e ha taha fakamāmani. 'Oku tatakí ia 'e he 'Eikí.

Ako e Ngaahi Tokāteline 'o e Lakanga Fakataula'eikí

Ko e fale'i ma'ongo'onga taha 'oku ou ma'u ma'amoutolú kau talavou,

ke mou ako 'a e ngaahi tokāteline 'o e lakanga fakataula'eikí, 'ai ke mahino 'a e mālohi 'okú ke ma'u 'i hono faka'aonga'i ho lakanga fakataula'eikí, pea ako e founa te ne lava ai 'o tāpuaki'i ho'omou mo'uí mo e mo'ui 'a e ni'ihí kehé.

'Oku ou palōmesi atu kapau te ke ako 'a e ngaahi tokāteline 'o e lakanga fakataula'eikí pea fakahoko ho ngaahi fatongia 'o e lakanga fakataula'eikí, 'e hoko 'a e lakanga fakataula'eikí ko ha taula ma'u te ne paotoloaki ho'o malu fakalaumālié mo 'omi ha fiefia lahi kiate koe. Hoko ko ha kōlomu mo'oni 'o e lakanga fakataula'eikí. Ala atu ki ho ngaahi kaungāme'á 'o 'omai kinautolu ki ho'omou kōlomú. Fokotu'u ha feohi fakatokoua 'i ho'omou kōlomú ke hoko ko ha makatu'unga tu'uma'u ki ho'omou mo'uí. ■

‘Eletā Ronald A. Rasband

KO HA TAKI
MOHU TALĒNITI,
TAMAI MO‘UI LĪ‘OA

Fai ‘e ‘Eletā M. Russell Ballard

‘O e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e
Toko Hongofulu Mā Uā

Na‘e ‘ikai teitei veiveiua ‘a Loni Lasipeni ‘e ‘alu ‘o ngāue fakafaipekau taimi kakato. Ko e fehu‘i pē na‘e fai ‘e he tamasi‘i ta‘u 19 lototonga hono fakaava hono uiui‘i ke ngāue fakafaipekau, ko e fē *feitu‘u* ‘e ngāue ki aī.

“Na‘e ngāue fakafaipekau ‘eku tamaī ki Siamane. Na‘e ngāue fakafaipekau hoku ta‘oketē ki Siamane. Na‘e ngāue fakafaipekau ‘a e taha ‘oku ‘amanaki ke hoko ko hoku tokoua ‘i he fonó ki Siamane.” “Na‘á ku fakakaukau te u ‘alu ki Siamane.”

Ka na‘e ‘i ai ha ngaahi palani kehe ‘a e ‘Eiki. Ne uiui‘i ‘a Loni ia ki he Misiona ‘o e Ngaahi Siteiti Fakahahaké, ‘a ia ne ‘ulu‘i ‘ōfisi ‘i Niu Toke, USA. ‘I he‘ene loto-mamahí, na‘á ne to‘o hono uiui‘i ‘o ‘alu mo ia ki hono lokí, tū‘ulutui ‘i hono ve‘e mohengá, pea fai ha lotu, ‘o ne fakaava noa leva ‘ene folofolá pea kamata ke lau:

“Vakai, pea ‘ilo ange, ‘oku ‘i ai hoku kakai tokolahi ‘i he potú ni, ‘i he ngaahi potu fonua takatakaí; pea ‘e fakaava ha matapā ‘aonga ‘i he ngaahi potu fonua takatakaí ‘i he fonua fakahahaké ni. *fonua fakahahaké ni.*

“Ko ia, ko au, ko e ‘Eiki, kuó u tuku ‘a kimoua ke mo ha‘u ki he potú ni he na‘e hā ngali lelei ia kiate au ki hono fakamo‘ui ha ngaahi laumālie” (T&F 100:3–4; tānaki atu e fakamamafá).

Na‘e fakapapau‘i ange ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oni kia Loni he taimi pē ko iá ne ‘ikai fehalaaki ‘a hono uiui‘i ia ki he Misiona ‘o e Ngaahi Siteiti Fakahahaké.

‘Okú ne manatu‘i, “na‘á ku hiki mei he loto mamahí ki hono ma‘u ‘a e ‘uluaki ‘o e ngaahi ongo fakafolofola ko e feitu‘u ‘eni na‘e finangalo ‘a e ‘Eiki ke u ‘alu ki aī.” “Ko ha a‘usia liliu mo‘ui fakalaumālie ia kiate au.”

Ne hoko ‘ene ngāue fakafaipekau ki he misiona ‘o e ngaahi Siteiti Fakahahaké ko e ‘uluaki ia ‘o ha ngaahi uiui‘i faka-Siasi lahi te ne ‘ave ia ki ha ngaahi feitu‘u na‘e ‘ikai te ne ‘amanaki ‘e ‘alu ki ai. Pea ‘i he uiui‘i takitaha—‘i he‘ene hoko ko ha faiako, pīsope, alea‘anga mā‘olunga, palesiteni fakamisiona, mēmipa ‘o e Kau Fitungofulú, Palesiteni Lahi ‘o e Kau Fitungofulú, pea mo ha ‘Aposetolo ‘a e ‘Eiki ko Sisū Kalaisí—kuo tali ‘e ‘Eletā

To‘omata‘u ‘i ‘olungá: ‘Eletā Ronald A. Rasband ‘i he‘ene hoko ko ha palesiteni fakamisiona ‘i Niu Toke Siti ‘i he 1998. Taupotu ki to‘omata‘u: ‘Eletā Rasband mo hono tuofefiné, Nancy Schindler; fa‘eé; mo e ongo ta‘okete ko Russell mo Neil. To‘omata‘u: Ko ia mo ‘ene ongomātu‘á ‘i he‘ene kei hoko ko ha tamasi‘i ta‘u fitú.

‘Oku pehē ‘e hono tuofefinē, Nenisī Sinitela, “Na’á ne ma’u ‘a e tu’unga ‘ulunganga ‘o ‘emau ongomātu’á, ko ia ai na’a mau ‘ofa ‘iate ia.” “Na’e ‘ikai ke teitei tuku ‘e Loni ke tu’u pe tangu tu fakataha ‘a e Fine’eiki mo e Tangata’eiki he te ne tu’u ma’u pē ‘i hona vaha’á.”

Na’e angalelei pē ‘a e tamasi’i ko Loní, ka

‘okú ne pehē na’e fa’a ki’i pau’u.

‘Oku ne pehē, “Na’e lahi e taimi, na’e talanoa ai ‘eku kau faiakó [Palaimelí] mo ‘eku fa’eé, mo e palesiteni Palaimeli ‘o e siteikí, ‘o nau pehē, ‘ko Loni Lasipení ko ha ki’i tamasi’i kau mālohi.” “Ka na’e ‘ikai te nau teitei fo’i ‘ia au. Na’a nau fakahaa’i mai ki ate au ha ‘ofa lahi pea fakaafe’i ma’u pē au ki he kalasi.”²

Na’e fakatefito e tupu hake ‘a Loní ‘i he Siasí—‘a e ngaahi fakataha faka-uōtí, ngaahi fakafiefia faka-uōtí, ngaahi ma’u me’atokoni efiafi faka-uōtí, mo e ngaahi timi sipoti faka-uōtí. Ko e taimi na’e ‘ikai ke ne fe-mo’uekina ai ‘i he ‘apisiasi ‘o e Uooti Kōtoniutí ‘Uluakí, na’á ne ngāue ‘i ha ngaahi ngāue kehekehe, fai ‘a e ngaahi ‘ekitiviti ‘a e Sikautí, pea mo feohi mo e kaungāme’á. ‘I ‘apí, na’e fakatefito ‘a e taimi mo e fāmilí ‘i he folofolá, va’ingá, mo e ngaahi ngāue faka’apí.

‘Okú ne pehē, “Na’e ako’i au ‘e he’eku tamaí ‘a e ‘uhinga ‘o e ngāue ‘aki ‘ene tā sīpingá.” “Na’e ako’i au ‘e he’eku fa’eé kau ki he ngāue ‘aki hono ‘ai ke u fakahoko ia.”

Na’e faka’uli ‘a e tangata’eiki ‘a Loní ‘i ha loli tufa mā, na’á ne ‘ā he 4:00

Lānolo A. Lasipeni e finangalo ‘o e ‘Eiki pea kei hokohoko atu ke fakafalala ki Hono Laumālié lolotonga ‘ene faitokonia ‘a e fānau ‘a e ‘Otuá.

Fānau’i ‘i he Ongō Mātu’a Lelei

‘I he’ene fuofua lea ‘i he’ene hoko ko ha ‘Aposetolo ‘a Sīsū Kalaisí, na’e fakahaa’i ‘e ‘Eletā Lasipeni ‘a ‘ene loto houngā’ia mo’oni ki hono tupu’angá. Na’á ne pehē, “Na’e fanau’i au ‘e ha ongomātu’a lelei ‘i he ongo-ongolelei, pea fanau’i kīmaua ‘e ha mātu’a lelei foki ‘i he to’u tangata ‘e ono kimu’a ange.”¹

Na’e hoko ‘a ‘ene fa’eé, Veletā ‘Enitasoni Lasipeni, ko ha taki ‘ofa na’á ne fakatupu-laki ‘a e ‘ofa ‘a e talavou ko Loní ‘i he folofolá. Na’e hoko ‘a ‘ene tamaí, Lualoni Hoakini Lasipeni, ko ha tokotaha ma’u lakanga fakataula’eiki faivelenga ‘okú ne fakafōtunga ‘a e ngaahi ‘ulungaanga lelei ‘o e ngāue mālohi.

Na’e fā’ele’i ‘a Lainolo A. (‘Enitasoni) Laispení ‘i he ‘aho 6 ‘o Fēpueli, 1951 ‘i Sōleki Siti, ‘Iutā, U.S.A pea ko e tama pē ia ‘e tokotaha na’e fā’ele’i ki he’ene ongomātu’á. Na’e ‘osi taki taha mali foki e ongomātu’á pea vetemali, pea na’e tupu hake ‘a Loni ‘i he malumalu ‘o e tokanga ‘o ha ongo ta’okete mo ha tuofefine lahi ai.

pongipongi peá ne toki foki mai ki ‘api he pō takitaha kuo fuoloa e po‘ulí. Na‘e nofo ‘ene fa‘eé ‘i ‘api ‘o tauhi e fānaú, ‘o fakalahi ‘enau pa‘anga hū mai fakafāmilí ‘aki hono lalanga pea fakatau atu ‘a e fanga ki‘i tamapua maka ne fakakofu lēisi.

‘E hanga ‘e he malava fakanatula ‘a Loni ke takaki, fakafongā‘i, mo fakahoko e ngaahi ngāuē—‘o tokoni‘i lelei ia ‘i hono ngaahi fatongia fakangāuē mo e faka-siasí—na‘e vave ‘ene ‘aonga kiate ia ‘i he‘ene mo‘uí.

Na‘e manatu hono tuofefinē ‘o pehē, “na‘e vahe kia Loni ke ne kosi ‘a e musié.” Ka na‘e hangē ‘a Loni ko Tomu Sōia ko ia ‘a Ma‘ake Tueiní (Mark Twain) ‘o poto ‘i hono fakaloto‘i hono kaungāme‘á ke tokoni.

Pehē ‘e Nenisí, “Ne u ki‘i vakai atu ki tu‘a ‘o sio atu ko hono kaungāme‘a lelei tahá ‘eni ‘okú ne kosi e musié ma‘ana.” “Ne kosi ha taha kehe hono kaungāme‘á ‘i he uike hokó. Na‘á ne tangutu pē ‘i he fakafaletolo ‘i mu‘á ‘o kata mo fakakata mo kinautolu lolotonga ‘enau fai ‘ene ngāuē.”

Na‘e faingata‘a ia fakapa‘anga ‘a e ongomā-tu‘a ‘a Loní, ka na‘e ma‘u ‘e he fāmilí e ongo-ongolelei. ‘Oku manatu ‘a Loni ‘o pehē, “Na‘e ‘ikai ke mau ma‘u ha pa‘anga lahi ka na‘e ‘ikai ke uesia ai ‘eku fiefiá.”

Ngaahi Kaungāme‘a mo e Kau Taki Falala‘anga

‘I he‘ene tupu haké, na‘e faitāpuekina ‘a Loni ‘aki ha kaungāme‘a lelei mo ha kau taki lakanga fakataula‘eiki falala‘anga, kau ai ‘a ‘ene palesiteni fakasiteiki ‘i ha ta‘u ‘e 14 ‘i he‘ene kei tamasi‘i—Sēmisi E. Fausi (1920–2007), ‘a ia na‘e ngāue kimui ‘i he Kōlomu ‘o

e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu mā Uá pea ‘i he kau Palesitenisí ‘Uluakí. Na‘e fiefia ‘a e fāmilí ‘o Loní ‘i ha feohi vāofi mo Palesiteni Fausi mo hono fāmilí. ‘Okú ne pehē “Na‘á ne fa‘a ui ma‘u pē au ko e taha ‘o ‘ene fānau tangata Kōtoniutí koe‘uhí na‘á ne tokoni ke ohi hake au.”

‘I he‘ene a‘u hake ki he ako mā‘olungá, na‘e ‘ikai ke toe ‘i ai ha taimi ia ‘o Loni ki he ngaahi sipoti fakaakó he na‘e ‘i ai ma‘u pē ‘ene ngāue, ka na‘á ne tuku taimi ki he ngaahi feohi fakakaungāme‘a mateaki kuo tu‘uloa ‘i he kotoa ‘o e mo‘uí.

‘Oku pehē ‘e hono kaungāme‘a he‘ene kei sí‘i ko Kuleki Makilieli, “Na‘á ku tangane‘ia ma‘u pē ‘ia Loni koe‘uhí ko ‘ene tō‘ongá, ka na‘e ‘ikai ke ne haohaoa.” Na‘á ne malimali mo tñaki mai, “Kuo‘u talaange ki ai kapau ‘e a‘u ki hēvani, te u a‘u mo au ki ai koe‘uhí na‘á ma fakahoko e me‘a tatau pē ‘i he‘ema tupu haké.”

Na‘e ‘alu ‘a Loni ‘o ngāue fakafaifekau ‘i he konga kimu‘a ‘o e 1970, ka na‘e fakakaukau ‘a Kuleki ke toloi e ngāue fakafaifekau kae ‘oua kuo ‘osi e fa‘ahita‘u tuli manu ‘o e fa‘ahita‘u fakatōlaú. Ko e taimi ia na‘e telefoni mai ai ‘a Loni mei he‘ene ngāue fakafaifekau.

Na‘e pehē ‘e Misa Makilieli, “‘Oku ‘ikai ke u ‘ilo pe na‘e founga fēfē ‘ene ma‘u e ngofua ke telefoni maí, ka na‘á ne

Talu mei he kamata‘anga ‘o ‘ena nofo-malí, kuo fakamu‘o-mu‘a ‘e ‘Eletā mo Sisitā Rasband ‘a e ‘Eikí. Na‘á na mali ‘i he ‘aho 4 ‘o Sepitema, 1973 (‘i laló), na‘e faifai pea faitāpuekina kinaua ‘aki ha fānau fefine ‘e toko fā mo ha tama tangata ‘e toko taha (olungá). Peesi hanga maí: Jon Huntsman Sr., ko ha hoa pisinisi mo ha taha tokoni kimu‘a ‘o ‘Eletā Rasband, ‘oku ne pehē ko ‘Eletā Rasband ko ha “taki mohu talēniti mo mateaki mo‘oni.”

valoki'i au 'i he 'ikai ke u loto vēkeveke ange ke 'alu 'o ngāue fakafaifeakāu." "Ko e mo'oni, na'e 'ikai ke u fakatoloi ia."

Na'e pehē 'e Loni ko e ngāue fakafaifeakāu ko ha 'a'usia "tōtōatu". 'Okū ne pehē, "Na'e faitāpuekina au 'e he 'Eikī 'aki ha ngaahi 'a'usia na'e fakatupulaki ai 'eku tuī." "Na'e hoko 'eku ngāue fakafaifeakāu ko ha tokoni lahi 'aupito ki he'eku mo'ui fakalaumāliē."

Ne ngāue 'a Loni he kongā 'o 'ene ngāue fakafaifeakāu 'i he 'Otumotu Pemutā. Na'e 'ave pē 'e he'ene palesiteni fakamisionā, Hāloti Nifai Uilikinisoni, 'a e "kau faifekau talangofua kakatō" ki ai he na'e tātātaha pē 'ene 'a'ahi kiāte kinautolū.

Na'e pehē 'e Loni, "Na'a mau mavahe 'aupito, ka na'e 'ikai ke hoha'a 'a e palesiteni kiāte kimautilu." "Na'a mau fakahoko 'a e ngāue."

Ko e "Ta'ahine Lelei Taha" 'o Delta Phi

'I he 'osi 'ene ngāue fakafaifeakāu 'i he 1972, na'e ma'u 'e Loni ha ngāue, hū ki he 'Univēsi 'o 'Iutaā 'i he fa'ahita'u fakatōlau ko iā, peā ne kau ki he Delta Phi Kappa, ko ha kalapu fakakolisi ma'ā e kau 'osi ngāue fakafaifeakāu. 'I he ngaahi 'ekitiviti fakasōsiale 'a e kalapu fakakolisi ni, na'ā ne fakatokanga'i ha finemui faka'ofō'ofa ko Melanī Tuitiseli. Ko Melanī, ko e taha 'o e tamaiki fefine na'e fili 'e he Delta Phi ko e "ta'ahine lelei taha," 'a ia na'e tokoni ki he ngaahi 'ekitiviti tokoni 'a e kalapū.

Na'e ha'u 'a Melanī 'o hangē ko Lonī, mei ha fāmili na'e mālohi 'i he Siasī. Ko 'ene tamaī ko ha 'ōfisa fakakautau, pea na'e 'ikai tuku 'e he'ene fa'eē ke hoko 'a 'enau toutou hiki holō ko ha 'uhinga ia ke nau li'aki lotu ai.

Na'e ofo 'a e Melanī 'i he anga'ofa, anga-faka'apa'apa, mo e 'ilo 'a Loni ki he ongoongolelei. "Na'ā ku pehē loto pē, 'Ko ha tangata lelei mo'oni ia pea 'oku 'ikai mahu'inga pe te u teiti mo ia. Na'ā ku fie ma'u pē ke u hoko ko hono kaungāme'a lelei taha."

'I he tupulaki 'ena vā fetu'utakī, na'e fakapapau'i ange 'e he Laumāliē 'a 'ene ngaahi ongo kia Lonī mo 'ene tukupā ki he 'Eikī. Taimi si'i pē kuo hoko 'ena kaungāme'ā ko ha me'a na'e ui 'e Melanī ko ha "tohi talanoa fakamānako mo lelei mo'oni (storybook, fairytale romance)."

'Oku pehē 'e 'Eletā Lasipeni na'ā na fenāpasi mo'oni. "Na'e tatau pē hono mateaki'i 'e Melanī 'a e ongoongolelei pea mo hono tukufakaholō mo au. Na'ā ma hoko ko ha kaungāme'a mamae, pea ko e taimi ia na'ā ku kole ki ai ke ma malī."

Na'ā na mali 'i he 'aho 4 'o Sepitema, 1973 'i he Temipale Sōleikī. Talu mei ai, mo 'ene pehē kuo faitokonia ia 'e hono ". . . hoa ta'engata . . . ta'e-siokitā . . . ke u hoko ko ha ākongā lelei ange 'a Sīsū Kalaisi. 'Oku poupou'i au 'e he'ene 'ofā mo 'ene poupou, kae pehē ki he'ema fānau 'e toko 5 mo honau ngaahi malī, pea mo homa makapuna 'e toko 24."³

"Tau Ō"

Lolotonga 'ene hoko ko e palesiteni kōlomu 'o e kau-mātu'a 'i he uooti 'o e kau ako kuo malī, na'e maheni ai 'a Loni mo Soni Hanitisimani ko e Lahi, ko e 'etivaia alēa-'anga mā'olunga 'a e uōtī. Na'e ofo 'a Soni he taimi ko iā 'i he founa na'e fakalele 'aki 'e Loni 'a e kōlomū.

'Oku manatu 'a 'Eletā Hanitisimani 'a ia na'e hoko ko e Fitungofulu Faka'ēlia mei he 1996 ki he 2011 'o pehē, "Na'e ma'u 'e Loni ha ngaahi taukei fakatakimu'a mo founa fokotu'utu'u lelei mo'oni." "Na'ā ku fakakaukau 'oku tātātaha ke lava 'e ha taha 'oku kei 'i he kolisi 'o fakalele ha kōlomū 'i ha founa pehē."

Ne siofi 'e Soni 'i hono ngāue'i 'e Loni e ngaahi fakakaukau 'i he'ene fakahoko hono ngaahi ngafa 'o e lakanga fakataula'eikī. 'I he taimi na'e 'atā ai ha tu'unga ngāue ki ha taha pule fakamāketi 'i he kautaha 'a Sonī— 'a ia 'e hoko ko e Huntsman Chemical Corporation—na'ā ne fakapapau'i ne ma'u 'e Loni 'a e ngaahi taukei na'ā ne fie ma'u peā ne foaki ange leva ki ai 'a e ngāue. Na'e kamata 'a e ngāue ni 'i he uike hono hokō 'i 'Ohaiō, USA.

Na'e manatu 'a Loni 'o pehē, "Na'ā ku talaange kia

Melanī, 'He 'ikai ke u li'aki e akō 'o hiki.'" "Kuo u ngāue 'i he kotoa 'o 'eku mo'ui ke 'osi mei he 'univēsi, pea 'oku ofi ke u ikuna'i 'eku taumu'ā."

Na'e fakamanatu ange 'e Melanī kia Loni, ko e 'uhinga 'o 'ene 'i he akō ke ma'u ha ngāue lelei.

Na'ā ne fehu'i ange, "Ko e hā e me'a 'okū ke hoha'a ki ai?" "Oku ou 'ilo'i 'a e founa 'o e fakamāu pea hikī. Kuo u fai ia 'i he kotoa 'o 'eku mo'ui. Te u tuku atu ke ke telefoni ki ho'o fa'eē 'i he pō kotoa pē. Tau ō."

Na'e totonu 'a e loto falala 'a Soni kia Lonī. 'I he malu-malu 'o e tokoni 'a Sonī, na'e vave e fakalakalaka 'a Loni 'i he kautaha ne tupū, 'o hoko ai ko e palesiteni mo e 'ōfisa pule fakangāue 'i he 1986. Na'e lahi 'a 'ene folau—fakalotofonua mo fakavaha'apule'anga fakatou'osi ma'ā e kautahā. Neongo e femo'uekina 'ene taimi-tēpilē, na'e feinga 'a Loni ke 'i 'api 'i he faka'osinga 'o e uikē. Pea 'i he taimi na'ā ne fefolau'aki ai, na'ā ne fa'a 'alu mo ha mēmipa 'o e fāmili.

'Oku pehē 'e Melanī, "I he taimi 'oku 'i 'api ai, 'okū ne 'ai ke ongo'i 'e he fānau 'oku nau makehe pea 'ofa'i kinautolu." Na'ā ne 'alu 'i he taimi kotoa pē 'e 'atā ai ki he'enu ngaahi 'ekitiviti mo e ngaahi me'a faka-sipoti 'oku fa'i. 'Oku pehē 'e Sānesa Makifiasoni, ko e taha e fānau fefine 'e toko

fā ‘a e ongomātu‘á, na‘e hoko ‘a e ngaahi fatongia fakasiasi ‘a ‘ene tangata‘eikí ‘i he ‘aho Sapaté ke ‘ikai fa‘a nofo fakataha ai mo e fāmīlī ‘i he ngaahi fakataha ‘a e Siasí.

‘Okú ne pehē, “Te mau fakafekiki pe ko hai ‘e tangutu ‘i hono tafa‘akí ‘i he lotú koe‘uhi na‘e tātātaha ‘ene ‘i aí.” “Oku ou manatu‘i ‘eku hili hoku nimá ‘i hono nimá mo fakakaukau loto pē, ‘Kapau pē te u lava ‘o ako ke hangē ko iá, te u ‘i he hala totonú pea te u hoko ange ‘o hangē ko e Fakamo‘uí.’ Na‘á ne hoko ma‘u pē ko ‘eku mo‘unga‘i tangata.”

Na‘e manatu ‘a Kalisitiane ko e foha ‘o e ongome‘a malí, ki ha ngaahi manatu melie ‘o e “taimi ‘o e tamaí mo e fohá.” ‘Okú ne pehē na‘e fakataimi pē ‘a ‘emau feohi fakakaungāme‘a mo homau kaungāme‘á koe‘uhí ko e lahi e hiki homau fāmīlī, “ka na‘e hoko ma‘u pē ‘a ‘eku tamaí ko hoku kaungāme‘a mamae”—neongo ko ha taha fe‘au‘auhi ia.

Tatau ai pē pe ko e va‘inga pasiketipolo mo Kalisitiane, va‘inga mo hono ngaahi ‘ōfefinē, pe taumāta‘u mo hono fāmīlī mo e kaungāme‘á, na‘e sai‘ia ‘a Loni ke ikuna.

‘Oku pehē ‘e Kalisitiane, “I he‘emau tupu haké, na‘e ‘ikai loto ke *tuku* ke ikuna ha taha.” “Kuo pau ke mau ngāue‘i ia, ka na‘á ne ngaohi kimautolu ke mau lelei ange. Pea ‘oku hokohoko atu ‘a e tukufakaholó mo hono makapuna ‘ofá.”

‘I he faka‘au e ta‘ú, na‘e lava ke fakatokanga‘i ‘e he fāmīlī ‘o Loní ‘a e founga ngāue ‘i hono tu‘unga fakatakimu‘a ‘i he Siasí ‘o toe fakalahi ‘a ‘ene malava ke fakahaa‘i ‘a e ‘ofa mo e manava‘ofa, ke fakahaa‘i ‘a e ngaahi ongo ‘o e Laumālié, pea mo ue‘i fakalaumālie ‘a e nīhi kehe ke fakahoko honau lelei

tahá. Hili hono fā‘ele‘i e mokopuna tangata ‘o Loni mo Melanī ko Pekisitoni, na‘e fakafalala lahi ‘a e fāmīlī ki he mālohi fakalaumālie mo e poupou ‘a Loní.

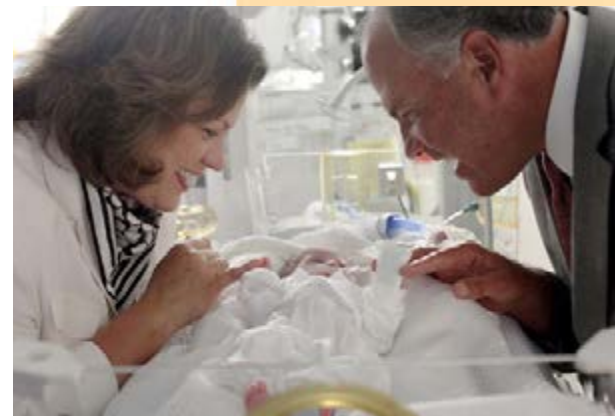
Na‘e fā‘ele‘i ‘a Pekisitoni mo ha mahaki fakasino na‘e hāhāmolo‘fia ‘ene ‘así, na‘á ne mo‘ua ‘i ha ngaahi palopalema fakaesino kehekehe na‘á ne sivi‘i fakatu‘asino, fakaeloto, mo fakalaumālie ‘a e fāmīlī. Kuo ui ‘e ‘Eletā Lasipeni ‘a e fononga na‘e hoko hili hono fā‘ele‘i ‘o Pekisitoni “ko ha sivi faingata‘a ke ako ai ha lēsoni makehe ‘oku fehokotaki mo honau kaha‘ú ‘i he ta‘engatá.”⁴

Lolotonga ‘a e ngaahi ta‘u nounou ‘e tolu ‘a Pekisitoni ‘i māmaní—‘i he taimi na‘e lahi ai ‘a e ngaahi fehu‘i kae si‘i e ngaahi talí—na‘e hoko ‘a ‘Eletā Lasipeni ko ha ma‘u‘anga mālohi fakalaumālie, ‘o tataki hono fāmīlī ‘i hono faka‘aonga‘i ‘a e mālohi ‘o e Fakalelei ‘a Sīsū Kalaisí.

‘I hono fanongonongo ko ia hono uiui‘i fo‘ou, na‘e ‘ikai ofo ha nīhi e kau mēmipa hono fāmīlī pea mo e kaungāme‘á. ‘Oku pehē ‘e Kalisitiane, “I hono hikinima‘i ia ke hoko ko ha ‘Aposetoló, na‘e mā‘olunga taha pē hono hiki e nima ‘o kimautolu ‘oku mau ‘ilo lelei taha iá.”

“Te u ‘Alu ‘o Ngāue”

‘I he 1996, ‘i hono ta‘u 45, na‘e lolotonga ‘i ai ha ngāue ma‘u‘anga mo‘ui lelei ‘a Loní ‘i hono uiui‘i ia ke hoko ko e palesiteni

Taupotu ki ‘olunga ‘i tō‘ohemá: Ko ‘Eletā mo Sisitā Rasband mo e kau mēmipa ‘o e Siasí ‘i Niu Teli, ‘Initia, ‘i Nōvema 2015. ‘Olungá: ‘Eletā mo Sisitā Rasband lolotonga ‘ene hoko ko ha palesiteni fakamisiona ‘i Niu ‘Ioke Sítí, 1996–99; mo hona mokopuna ko Paxton, ‘a ia na‘á ne tokoni‘i e fāmīlī ke ako ‘a e “ngaahi lēsoni makehe ‘oku fehokotaki mo e ta‘engatá”; pea ‘i he ouau fakatoka e makatuliki ‘o e Temipale Sakalamenitō Kalefōniá.

fakamisiona 'o e Misiona Niu 'Ioke Niu 'Ioke Noaté. Hangē ko e kau 'Aposetolo 'o e kuonga mu'á, na'á ne "li'aki leva [hono] kupengá" (Mātiu 4:20).

'Oku pehē 'e 'Eletā Lasipeni, "Na'e lau sekoni pē peá u tali 'a e uiui'i." Na'á ne pehē ki he 'Eikí, "Kapau 'oku Ke finangalo ke u 'alu 'o ngāue, te u 'alu 'o ngāue."

Ne 'alu 'a Loni mo ha lēsoni ma'ongo'onga na'á ne ako mei he'ene taukei fakangāuē: "Oku mahu'inga ange 'a e kakaí 'i ha toe me'a."⁵ I he 'ilo ko iá mo e taukei fakataki-mu'a kuó ne ma'ú, na'á ne mateuteu ke kamata ngāue taimi kakato 'i he pule'anga 'o e 'Eikí.

Na'e 'ilo'i 'e Loni mo Melani 'a e faingata'a pea mo e fakafiefia 'o e ngāue fakafafekau 'i Niu 'Ioke Sití. Na'e vave ke vahe 'e Loni 'a e fatongia ki he kau faifekau—'o ue'i kinautolu ke nau mateaki, mo ako'i, langaki mo hiki hake kinautolu 'i he ngāuē.

I he 2000, ko ha ngaahi māhina si'i pē ia 'e valu hili e misiona 'a Loni mo Melani, na'e uiui'i 'a Loni ki he Kau Fitungofulú, pea kuo faitāpuekina ai 'e he'ene teuteu, taukei, mo hono ngaahi talēnití 'a e Siasí. I he'ene hoko ko ha mēmipa 'o e Kau Fitungofulú, na'á ne hoko ko ha tokoni 'i he Kau Palesitenisí Faka'ēlia 'i 'Iulope Lotolotó, 'o tokoni ki hono tokanga'i 'a e ngāue 'i ha ngaahi pule'anga 'e 39. Ne-ongo na'á ne mavahe mei he 'univēsítí 'i he ngaahi 'e 40 nai kuo hilí, 'okú ne kei hoko pē ko ha tokotaha ako fakamātoato, 'o talitali lelei 'a e ngaahi tokoni 'a hono ngaahi Tokoua kuo fuoloa ange 'enau ngāuē 'i he'ene tokanga'i 'a e 'Ēlia 'Amelika Noate Hihifó, Tokelau Hihifó, pea mo ha ngaahi 'Ēlia 'Iutā 'e tolu; hoko ko e Talēkita Pule 'i he Potungāue Temipalé; pea ngāue 'i he Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitungofulú, 'o ngāue vāofi ai mo e Toko Hongofulu Mā Uá.

Ne pehē 'e 'Eletā Lasipeni kimuí ni, "Ko ha lāngilangi mo ha faingamālie mo'oni kiate au ke u hoko ko e si'i taha 'o e Toko Hongofulu Mā Uá pea ako meiate kinautolu 'i he founa kotoa pē pea mo e taimi kotoa."⁶

"Ko e Me'a Ne Nau 'Iló, 'Oku Ou 'Ilo."

'Oku tautau ha tā valivali 'e ua 'i he holisi 'o e 'ōfisi 'o 'Eletā Lasipeni. Ko e taha ko ha kau faifekau Māmonga 'oku nau ako'i ha fāmili 'i Tenima'ake 'i he ta'u 1850 tupú. Ko hono uá ko ha faifekau ki mu'a ko Teni Sōnasi 'okú ne tu'u 'o malanga mei 'olunga 'i ha vaikelí 'i he 'Otu motu Pilitāniá. 'Oku fakamanatu 'e he ngaahi tā valivalí ('i 'olunga 'i to'omata'ú) kia 'Eletā Lasipeni 'a 'ene ngaahi kuí.

Kuó ne fakamo'oni'i, "Ko ha kau fuofua paionia 'eni ne nau foaki 'enau mo'ui koe'uhí ko e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí pea nau tuku mai ha tukufakaholo ke muimui ki ai honau hakó."⁷ Ko e me'a na'á ne 'unuaki ki mu'a 'a e ngaahi kui 'a 'Eletā Lasipeni lolotonga e taimi faingata'a mo e fakatangá, 'a e me'a 'okú ne fakafe'unga'i mo'oni ia ki hono uiui'i fo'ou: ko ha 'ilo mo ha fakamo'oni pau ki he 'Eikí pea mo 'Ene ngāuē.

Kuó ne pehē, "Oku lahi 'a e ngaahi me'a ke u ako 'i hoku uiui'i fo'ou." "Oku ou ongo'i loto-fakatōkilalo 'aupito fekau'aki mo ia. Ka 'oku 'i ai ha tafa'aki 'e taha 'o hoku uiui'i te u lava 'o fai. Te u lava 'o fakamo'oni 'ki he huafa 'o Kalaisí 'i he māmaní kotoa' (T&F 107:23). 'Oku ne mo'ui!"⁸

I he'eku hoko ko ha makapuna ua 'o ha kau paionia: "Ko e me'a ne nau ongo'i, 'oku ou ongo'i. Ko e me'a ne nau 'ilo'i, 'oku ou 'ilo'i."⁹

Pea ko e ngaahi me'a na'a nau 'amanaki ki ai ma'a honau hakó 'oku hā ia 'i he mo'ui, ngaahi akonaki, mo e ngāue 'a 'Eletā Lainolo A. Lasipeni, 'a ia 'oku muimui ki he'enua sīpingá mo faka'apa'apa'i honau tukufakaholó 'i he'ene laka kimu'a 'i he'ene hoko ko e taha 'o e kau fakamo'oni makehe 'o e 'Eikí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ronald A. Rasband, "Oku Fakafo Kiate Au," *Liahona*, Nōvema 2015, 89.
2. Ronald A. Rasband, "Friend to Friend: Golden Nuggets," *Friend*, 'Okatopa. 2002, 8.
3. Ronald A. Rasband, "Oku Fakafo Kiate Au," 89.
4. Ronald A. Rasband, "Ngaahi Lēsoni Makehe," *Liahona*, Mē 2012, 80.
5. Ronald A. Rasband, press conference, Oct. 3, 2015.
6. Ronald A. Rasband, testimony, Priesthood and Family Department devotional, Dec. 1, 2015.
7. Ronald A. Rasband "Oku Fakafo Kiate Au," 89.
8. Ronald A. Rasband, fakamo'oni.
9. Ronald A. Rasband, Pioneer Day address, Tabernacle, Salt Lake City, July 24, 2007.

Koe'uhí na'á ku māmālohi pē 'i he ngaahi ta'u kuo hilí, na'e 'ikai ke tui ai ha mēmipa na'á ne 'ilo'i au kimu'a, kuo ui au ke u hoko ko ha pīsope.

Fai 'e Patrick J. Cronin III

Na'e lipooti he'emaui ongo faifekau taimi kakató, 'i ha lolotonga ha fakataha kōmiti pule 'a e lakanga fakataula'eikí, ha'ana fe'iloaki mo ha mēmipa na'e 'ikai ma'u hono lēkōtí 'i he uōtí. Na'á ku 'ilo'i he taimi pē ko iá 'a e hingoá, peá u talaange na'á ma fakatou 'i he uooti tatau he ngaahi ta'u lahi kuo hilí.

Na'e pehē 'e ha taha 'o e ongo faifekau, "Io, pīsope, na'á ne talamai ia pea hangē na'e fu'u 'ohovalé 'i ho'o hoko ko e pīsopé."

Ne u 'eke ange kiate kinaua, "Ko e hā 'ene fakamatalá?"

Na'á na talamai na'e mata'i 'ohovale peá ne pehē mai, "Ko ia 'oku pīsopé?"

Na'e pau ke u kata mo fakamatala'i ange na'e 'ilo'i au 'e he fefine ko 'ení ko ha tokotaha kehe 'aupito 'i he ta'u 'e 30 kuo hilí.

'I he'eku fakakaukau kimui ange ki he me'a ko 'ení, na'á ku fakakaukau ki he lahi e liliu 'i he'eku mo'uí he ta'u 'e 30 tupu kuó u kau ai mo hoku fāmilí ki he Siasí. Kuó u 'ilo'i e kāingalotu tokolahi 'i homau uōtí 'i ha ta'u eni 'e 20 pea kuó u 'osi hoko ko e palesiteni fakakolo mo ha pīsope, ka 'oku 'ikai ha taha 'i he kāingalotu ko 'ení na'á ne 'ilo'i au 'i he ta'u 'e 30 kuo hilí. Neongo 'oku tātāitaha pē ha'aku vahevahe e ngaahi me'a na'e hoko 'i hoku kuo hilí ke ako'i e fakatomalá mo e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí, ko e tokolahi taha 'o e uōtí, 'oku 'ikai ke nau 'ilo'i e fononga kilukilua 'o 'eku mo'uí 'i he Siasí.

Na'e fuofua fakafe'iloaki mai 'a e Siasí kiate au mo hoku fāmilí 'i Mē 'o e 1979, peá u 'ilo ai pē, ko 'eni ia 'oku tonu ke mau 'i aí. Na'a mau papitaiso 'i Sune, pea na'a mau mālohi kotoa 'i he kamata'angá, ka na'e 'ikai fuoloa kuo 'ikai ke u toe 'alu ki he lotú mou foki ki he angamu'á. Na'e 'ikai 'aupito ha'aku veiveiua ki hono mo'oni 'o e ongoongoleléi mo e Fakafoki mai 'o e Ongoongoleléi, ka na'e 'ikai ke u tui na'á ku ma'u e me'a ke u hoko ai ko ha mēmipa lelei 'o e Siasí.

Na'e faile 'e hoku uaifí 'i he 1982, ke ma vete, koe'uhí ko 'eku inu kavamālohí, ka na'e 'ikai ke teitei holomui ia 'i he'ene tuí. Na'e nofo hoku fāmilí he taimi ko 'ení 'i 'Okalahoma, USA, ka u foki au ki 'Ilinoisi, USA, ki he feitu'u na'e ohi hake ai aú. Na'á ku a'u ki ha tu'unga na'e tu'u ai ke mole 'iate au e me'a mahu'inga taha kiate aú: ko hoku fāmilí.

Na'e kamata ke u tū'ulutui 'o lotu 'i he pongipongí mo e efiafi ki ha 'Otuá, 'a ia na'e 'ikai ke u toe fakapapau 'i pe 'oku 'i ai, pea kapau 'okú Ne 'i ai, ne u fakakaukau kuo fuoloa 'ene fakangaloki au. Ka na'á ku lotu faivelenga 'i ha māhina 'e tolu. Lolotonga 'eku lotu tāuma'u 'i ha hengi-hengi 'e taha, ne nofo'ia au 'e ha ongo'i nonga lahi peá u 'ilo'i ne mo'ui 'a e 'Otuá, na'á Ne 'afio'i au, pea 'okú Ne 'ofa 'iate au. Na'á ku toe 'ilo foki he 'ikai ke u toe pā ki ha kihii tulutā kava mālohi.

Na'á ku ma'u ai ha telefoni, 'i he efiafi pē ko iá, mei hoku uaifí 'o fakahā mai 'oku teu ke ne meili mai 'a e 'ū pepa veté ke u fakamo'oni ai. Na'e fakafokifā pē he lolotonga 'o e

Ko ia

'OKU PĪSOPÉ?

talanoa ko iá kuó ne pehē mai, “Oku ‘i ai ha me’a ‘oku kehe ‘aupito ‘iate koe. ‘Oku ‘ikai ke u tui te ke toe inu, pea te u haehae leva e ‘ū pepa ko ‘ení.” Na’á ma toe fakataha, pea ta’u ‘e ua mei ai, na’á ne fā’ele’i ‘ema tamasi’i hono tolú.

‘E fakakaukau ha taha te u foki ‘o mālohi ‘i he Siasí, ka ko ha tangata loto fefeka au. Na’á ku foki mai ‘i ha taimi pea a’u ‘ou ma’u ha uiui’i ko e faiako ‘i he kōlomu ‘o e kaumātu’á. Ka na’e ‘ikai fuoloa kuo kamata ke u ongo’i ta’efe’unga ke u faiako peá u toe kamata ke vaivai.

Na’a mau hiki ‘i he 1991 ki ha ki’i kolo ‘o e Siasí. Toe ha ngaahi māhina si’i pea hoko e ta’u valu ‘ema ki’i tamasi’i si’isi’i tahá, kuo kole ange hoku uaifi ki ai, ko e palesiteni Palaimelí ia, pe ko hai ‘oku loto ke ne papitaiso iá. Na’á ne fie ma’u foki ‘ene tamaí ke ne fakahoko ‘a e ouaú. Na’e talaange ‘e hoku uaifi mahalo pē he ‘ikai ala hoko ia. Na’e ‘ikai ke ne tali e tali ko iá peá ne kamata fatongia ‘aki leva hono fakamālohia mai ‘ene tamaí. Na’e mātu’aki ta’e’unua, pea taimi nouñou kuó u hoko ko e taki Sikauti, peá u papitaiso mo hilifakinima kimui ange ai hoku fohá.

Na’e lahi e ngaahi me’a ne hoko ‘i he māhina ‘e valu, hili ‘eku foki maí. Na’e sila’i kimautilo ko e fāmili ‘i he Temipale Sikākou ‘Ilinoisí, pea na’e toe ui au ke u hoko ko ha faiako ‘i he kōlomu ‘o e kaumātu’á, ka ‘ikai ke u toe holomui he taimi ko ‘ení. Na’e hoko ai hano ui au ko ha tokoni ‘i he kau palesiteni fakakoló, pea ui au ‘i ha ‘osi ha māhina ‘e nima mei ai, ke u hoko ko e palesiteni fakakolo. Hili ha māhina nai ‘e taha pe ofi ki ai mei hoku uiui’i, ‘oku ou manatu’i ‘eku fakakaukau, “Ko au ‘oku palesiteni fakakoló?”

Kuó u fakahā ki ha tokolahi ‘o e Kāingalotu kuo fefa’uhi mai ‘i he ngaahi ta’u kuo hilí, kapau ‘oku ou lava ‘o fakalakalaka ‘i he ongo-ongoleléi, ‘e lava ha taha pē. Kehe pē ke mahino ‘a e mālohi mo’oni ‘o e Fakamo’uí mo ‘Ene Fakaleléi pea ‘unu’unu kiate Ia.

Te u hounga’ia ma’u ai pē koe’uhí ko hoku uaifi mo ‘eku fānaú pea mo e kau faiako faka’api faivelenga, kau taki fakakōlomu, kau pīsope, mo e Kāingalotu faivelenga kehe kotoa pē ne nau hoko ko e sīpinga faka’ofo’ofa kiate au. Ko ha tāpuaki ke ngāue ki he ‘Eikí mo e Kāingalotú ‘i he ta’u ‘e 20 kuo maliu atú. Kuo ope atu hono fai tāpuekina ‘eku mo’uí ‘i ha me’a ‘oku ou lava ‘o mafakakaukau. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na’á ne fa’u ‘i ‘Ilinoisí, USA.

LILIU 'O E FOLOFOLÁ:

KI HE **Lea** 'O HOTAU **Lotó**

Oku maheni 'a kinautolu kuo nau kau 'i hono liliu 'o e ngaahi folofolá ki he ngaahi lea fakafonua kehé mo e 'usiá ni. 'Oku tā tu'ō lahi 'ene hokó.

Na'e fakafetaulaki mai ha talavou 'Amēnia mo ha tatau 'o e Tohi 'a Molomoná ne toki liliu pē kimuí ni mai ki he'ene lea fakafonuá, ki ha mēmipa 'o e timi ne nau tokoni hono fai 'a e liliú: Na'á ne pehē, "Oku ou fakamālō atu. Kuó u 'osi lau e Tohi 'a Molomoná 'i he lea faka-Pilitāniá. Kuó u 'osi lau e Tohi 'a Molomoná 'i he lea faka-Lūsiá. Kuó u 'osi lau ia 'i he lea faka-'Iukuleiní. Na'e 'ikai ke fu'u mahino mo'oni kiате au kae tálunga mo 'eku toki lava 'o lau ia 'i he lea faka-'Amēniá. Na'e toki mahu'inga mālie ia, 'i he taimi ne u toki lau ai 'i he lea faka-'Amēniá. Na'e hangē ha'aku foki ki 'apí."

Ko e Foki ki 'Apí

Kapau ko e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí hotau 'api fakalaumālié, pea tā 'oku tonu pē 'ene ongo fakafiemālie mo mahení. 'Oku tau mālōlō 'i 'api. 'Oku tau fafanga'i kinautolu. 'Oku tau talanoa mo kinautolu 'oku tau 'ofa aí 'i he lea ne akonekina 'aki kinautolu he'etau fa'eé. Ko e lea 'eni 'o hotau lotó, pea koe'uhí ko e lotó 'a e me'a kuo pau ke a'u ki ai 'a e ongoongolelei, 'oku mahu'inga ai hono lau 'o e folofolá 'i he lea 'o hotau lotó.

'Oku pehē hono fokotu'u mai 'e he Tokāteline mo e ngaahi Fuakavá. Ko ia 'oku fakahā ai 'e he 'Eikí, 'e fakafou 'i he ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eiki 'oku ma'u 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí, "a e to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he mālohi 'i hono fakaloto'i 'o e ngaahi pule'angá, . . . ki he ongoongolelei 'o honau fakamo'uí.

"He 'e hoko 'o pehē 'i he 'aho ko iá, 'e fanongo 'a e tangata kotoa pē ki hono

'OKU FAKAHAA'I 'E HA NGAahi A'USIA TA'EFA'ALAU A E TO'UKUPU 'O E 'EIKÍ 'I HE NGĀUE KI HONO LILIU 'O 'ENE NGAahi FOLOFOLÁ.

Fai 'e R. Val Johnson
Ngaahi Makasini 'o e Siasí

*'Oku ongo mālohi
ange 'a e folofolá
ki he lotó 'i he
taimi 'oku lau ai
'i he'etau lea faka-
fonuá--i he lea 'o
hotau lotó.*

Kuo 'osi pulusi kakato e Tohi 'a Molomoná 'i ha ngaahi lea fakafonua 'e 89, pea kuo liliu ha ngaahi me'a ne filifili 'i ha lea fakafonua kehe 'e 21.

kakato 'o e ongoongolelé 'i hono 'elelo 'o'oná pea 'i he'ene lea 'a'aná, 'iate kinautolu kuo fakanofu ki he mālohí ni, 'i he angi 'a e Fakafiemālié, 'a ia 'oku lilingi hifo kiate kinautolu ke fakahā 'a Sīsū Kalaisi" (T&F 90:10–11).

'Oku vahevahe 'e Simi Siueli, na'e ngāue 'i he timi liliu 'o e folofolá 'i he hetikuota 'o e Siasí, ha talanoa ki he vāofi 'a 'api mo e folofolá 'i he taimi 'oku liliu ai ki he lea 'o e lotó:

"'I hono liliu 'o e Tohi 'a Molomoná ki he lea faka-Sēsotó, ko e lea fakafonua ia 'oku ngāue 'aki he fonua 'Afilika ko Lesotó, na'e fie ma'u ke mau kumi ha taha ke tokoni 'i hono vakai'i e ngāue 'a e timi liliu leá. Na'e 'ilo'i 'e he supavaisa 'o e ngāue, 'e Leli Foli, ha mēmipa 'o e Siasí mei Lesoto, na'e 'osi mei he 'Univēsiti 'o e Siteiti 'o 'Iutaá. 'Oku fakahoko 'a e akó 'i Lesoto 'i he lea faka-Pilitāniá, ko ia ne 'osi ako 'a e fefiné ni mo 'ene fānaú 'i he lea faka-Pilitāniá 'o kamata hake mei he kalasi tahá, ka 'oku nau kei talanoa pē he lea faka-Sēsotó, 'i 'api.

"Na'e loto ke kau 'i he liliu leá. Na'e 'aonga mo'oni 'ene vakai'i 'a e ngaahi vahe ne mau 'oange ki aí. Ne mau toutou 'oange ha ngaahi fahu'i fakapatonu fekau'aki mo e ngaahi fo'i leá mo e fa'unga 'o e leá, peá ne fai mai ha fakamatala 'aonga 'aupito. Ka, ne mau fakatokanga'i na'á ne faka'ilonga'i lanu engeenga ha ngaahi veesi lahi na'e 'ikai felāve'i ia mo 'emau ngaahi fahu'i. Na'á ne pehē 'i he taimi na'a mau 'eke ange ai fekau'aki mo e ngaahi veesi na'e faka'ilonga'i: "Oi, ko e ngaahi veesi ia na'e ongo mo'oni ki hoku lotó ka na'e 'ikai ke fu'u mahino kakato kiate au 'i he lea faka-Pilitāniá. Na'á ku faka'ilonga'i kinautolu koe'uhí ke u lava 'o vahevahe ia mo 'eku fānaú."

Ko ha Sīpinga ki hono Liliu 'o e Folofolá

'Oku 'i ai ha talanoa lōloa mo mālie ki hono Liliu 'o e Tohi Tapú, 'o kamata mei hono liliu ha kongá 'o e Fuakava Motu'á mei he lea faka-Hepeluú ki he lea faka-Kalisí. Na'e liliu kimui ange 'a e Tohi Tapú mei he lea faka-Kalisí ki he lea faka-Latiná, pea mei he lea faka-Latiná, lea faka-Hepelū mo e lea faka-Kalisí ki he lea faka-Pilitāniá pea ki ha ngaahi lea fakafonua kehe.¹ Ko

hono olá, 'oku 'ikai ai ke liliu 'e he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e Tohi Tapú ki ha ngaahi lea fakafonua kehekehe, kae ohi mai pē 'a e ngaahi paaki ne 'osi tali ke ngāue'aki 'e he kau Kalisitiane 'oku nau lea 'aki 'a e ngaahi lea fakafonua ko íá.²

Ko e kongá lahi taha leva 'o e ngāue 'oku fai 'e he Siasí ki hono liliu 'o e folofolá, ko e Tohi 'a Molomoná (ko e 'uluaki ia ke liliú), Tokāteline

"HE 'E HOKO 'O PEHĒ ... 'E FANONGO 'A E TANGATA KOTOA PĒ KI HONO KAKATO 'O E ONGOONGOLELÉ, 'I HONO 'ELELO 'O'ONA, PEÁ 'I HE'ENE LEA 'A'ANÁ, 'IATE KINAUTOLU KUO FAKANOFU KI HE MĀLOHÍ NI" (T&F 90:11).

KO E FOUNGA HONO LILIU 'O E FOLOFOLÁ

1

Ko e Fakangofua ke Liliú

- 'Oku fai 'a e kole ki hono liliu 'o e folofolá 'e he kau Palesitenisí Faka'ēliá 'i he taimi 'oku tupulaki ai e tokolahi 'o e kāingalotu 'o e Siasí 'oku nau lea 'aki e lea fakafonua ko iá pea mo e taimi kuo 'osi liliu ai e ngaahi nāunau tefito 'a e Siasí 'i he lea fakafonua ko iá.
- 'Oku vakai'i 'a e kolé 'e he ngaahi kōmiti 'i he hetikuota 'o e Siasí, kau ai e kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mo e Kau Palesitenisí 'Uluakí.

Ngaahi Kongokonga 'o e Liliú

Ko e konga talateú:

- 'Oku fili ha liliu lolotonga 'o e Tohi Tapú kuo 'osi fai ke ngāue 'aki 'e he Siasí.
- 'Oku 'uluaki liliu 'a e ngaahi tefito'i fakamatalá: *Ngaahi Me'a Mahu'inga 'o e Ongoongolelei* (kau ai e ngaahi tefito'i tokāteline pea mo e hingoa 'o e Siasí, lotu 'o e sākalamēnití, lotu 'o e papitaisó, mo e ngaahi Tefito 'o e Tuí), ki'i tohi tufa, *Ko e Fakamo'oni 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá* mo ha peesi uepisaiti he LDS.org.
- 'E lava foki 'o liliu e ngaahi lea he konifelenisi lahí 'i he lea fakafonuá.

Konga 1:

- Tohi 'a Molomona, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, Mata'itofe Mahu'ingá (Fe'unga mo e ta'u nai 'e 10 e ngāué).
- Ko ha fakamatala mahu'inga hangē ko e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmaní," "Ko e Kalaisi Mo'uí: Ko e Fakamo'oni 'a e Kau 'Aposetoló," ngaahi himi kuo fili, mo e *Malanga'aki Eku Ongoongolelei*.

mo e Ngaahi Fuakavá, mo e Mata'itofe Mahu'ingá. Ko e lea na'e liliu mei ai 'a e ngaahi tohi ko 'ení ko e lea faka-Pilitāniá, ko e lea ia na'e fakahā 'aki 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, ko e lea 'o hono lotó. 'Oku totonu ke maheni 'a e fānau ako 'i he hisitōlia 'o e Siasí mo e founga na'e ngāue'aki ki hono liliu e ngaahi folofolá ki he ngaahi lea kehe 'oku 'ikai faka-Pilitāniá. Ko e meimei founga tatau tofu pē na'e faka'aonga'i 'e he Palōfita ki hono liliu 'o e Tohi 'a Molomoná ki he lea faka-Pilitāniá.

Ko ha ki'i tamasi'i anga-fakatōkilalo 'a Siosefa Sāmita na'á ne tupu hake pē 'i ha faama mo 'ikai ako lelei. Ka na'á ne ma'u 'a e ngaahi 'ulungaanga mo e tu'unga malava ne fie ma'u 'e he 'Eikí ki he ngāue na'e fie ma'u ke fakahokó. Ko hono mo'oní, na'e mateuteu mo fakatoka pē 'a e ngāue ia ko 'ení ke fakahoko 'e Siosefa mo hono fāmilí.³

Na'e fai foki ha tokoni kia Siosefa—fakalangi mo fakamatelie fakatou'osi—'i hono liliu 'o e ngaahi lēkooti 'o e kau Nifái. Na'e 'a'ahi fakata'u mai 'a e 'āngelo ko Moloná kia Siosefa 'i ha ta'u 'e fā, kimu'a peá ne faka'atā ia ke ne to'o 'a e ngaahi lēkōtí. 'Oku 'ikai ke tau 'ilo 'a e me'a kotoa na'e ako'i ange 'e Molonai ki he Palōfita, ka na'e mahino 'a hono teuteu'i fakalaumālie mo faka'atamai ia 'e he'ene 'a'ahi maí ki he ngāue 'oku fakamohe-mei-'ulú.⁴

Na'e toka teuteu'i foki 'e he 'Eikí ha "kau liliu lea" ke hoko ko ha founga ki he liliu 'o ha lea kuo mole. Hangē ko hono fakamatalá'i, na'e tokoni ha ongo fo'i maka hinehina 'e ua 'oku fakama'u ki ha ongo ukamea fuopopototo, ki he Palōfita, ke liliu 'o e lēkooti e kau Nifái ki he lea faka-Pilitāniá,

na'e ui fakataha 'eni mo ha me'angāue tatau ko ha maka kikite. Na'e 'ikai ke fakaikiiki 'e he Palōfita 'a e founga; ka na'á ne fakamo'oni pē na'á ne liliu e Tohi 'a Molomoná 'i he "foaki mo e māfima'i 'o e 'Otuá."⁵

Na'e tānaki atu ki he tokoni fakalangi na'e ma'u 'e Siosefa ha tokoni fakamatelie ko ha kau tangata tohi na'a nau fa'u 'a e tatau tohi-nima 'a ia ne toki taipa'e, paaki, totongi mo tufaki 'e ha ni'ihiki kehe ki māmani.

'Oku teuteu'i foki 'a kinautolu kuo foaki ki ai 'a e fatongia ke liliu 'a e folofolá 'i he 'ahó ní 'e he 'Eikí, kae 'ikai hangē ko e teuteu mo e tokoni na'e ma'u 'e Siosefa 'i he'ene liliu leá, pea mo tokoni'i 'i he'enua ngāue—fakalangi mo fakamatelie fakatou'osi.

Ko ha Ngāue 'o e Fakahā

'Oku hūlotu 'i he ngāue faingata'a 'o e liliú ha ivi fakalaumālie mahalo ko hono fakamatala'i lelei tahá ko ha "fakahā 'i he fealēlea'aki." 'Oku ngāue fakataha 'a e toko ua pe toko tolu 'oku fili ko e kau liliu leá mo ha ni'ihiki kehe 'i hono fai 'o e ngāué. 'Oku 'i ai honau kau supavaisa 'i he hetikuota 'a e Siasí, kau vakai'i fakalotofonua, tikisinale (lexicon) ki he ma'u'anga fakamatalá,⁶ ngaahi fakahinohino ki he liliú, ngaahi polokalama fakakomipiuta, mo e tokoni faka-Siasi kotoa 'oku fakaa'u mai mei he Kau Palesitenisí 'Uluakí. (Vakai ki he saati 'oku hā atú.) 'I he taimi fakahoko ai hono tali faka'osi 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí ha liliu, 'oku toki taipa'e 'o, paaki, mo tufaki leva 'a e ngāué. 'I he 'osi hono teuteu'i fakalēkitulōniká, 'oku toe fokotu'u ia ki he LDS.org pea 'i he Gospel Library app faka'atā ko ha file pē 'i he ongó.

‘Oku fakatou kāfakafa mo fakalau-mālie ‘a e fengāue‘akí ni. ‘Oku kau ai ha tokanga lahi mo‘oni ki he lelei ‘o e fakamatalá mo e fa‘unga lelei ‘oku tukuatu aí. ‘Oku toe vakai‘i ‘a e liliú ‘i ha ngaahi tu‘unga kehekehe, tau-tautefito ‘i ha tu‘unga fakataki he Siasí ‘oku fekumi ki hano tali ‘e he ‘Eikí. ‘Oku toki hoko atu pē ha liliú ‘i he taimi ‘oku ma‘u ai e fakangofua ko iá. Neongo ‘oku ‘ikai ke tatau matē mo e founa ma‘u fakahā na‘e liliú ‘aki ‘e Siosefa Sāmīta e Tohi ‘a Molomoná, ‘oku tataki mo‘oni ‘a e ngāue ‘e he ‘Eikí—‘aki ‘Ene ngaahi me‘afoaki mo Hono mālohí.

‘Oku ‘ikai ‘uhinga ‘eni ia ‘oku hao-hao ha liliú ‘i he‘ene ‘uluaki ‘osí. Ko e taimi lahi, ‘oku fa‘a fokotu‘u mai ‘e hano toe vakai‘i ‘e kinautolu ‘oku nau ako ‘a e folofolá ke fakalelei‘i ‘a e kalamá mo e leá pe ma‘u ha fehālaaki ‘i he taipé mo e sipelá. ‘Oku hāhā-molofia ha ngaahi liliú ‘oku fai ki he fakamahino‘i ‘o e tokāteliné. Ko e taimi ‘oku fai ai ‘ení, ‘oku fakahoko ia ‘i he malumalu ‘o e fakahinohino ‘a e Kau Palesitenisí ‘Uluakí.

‘Oku Foaki ‘e he ‘Eikí

Na‘e pouaki ‘e he ‘Eikí e ngāue liliú lea ko ‘ení ‘i ha ngaahi toe founa kehe foki. ‘Oku fa‘a lipooti ‘e he timi liliú lea he hetikuota ‘o e Siasí ko e taimi ‘oku hoko ai ha fiema‘u, ‘oku foaki ‘e he ‘Eikí.

Ko e taha ‘o e ngaahi sipingá, ko ha tangata liliú lea na‘e fie ma‘u ki hano liliú mo lekooti e ngaahi nāunau ‘a e Siasí ‘i ha lea faka-Māmí (‘oku pu‘aki “ko e maami,” ko ha tuku‘au mai ‘o e lea faka-Maiá, ‘oku ngāue ‘aki ‘i Kuatema). Na‘e kau ‘i he kau fuofua faifekau na‘e ui ki Kuatema

ha faifekau na‘e lea faka-Maami ‘ene kui tangatá. Na‘e ohi hake ‘a e faifekau ‘i ha kolo ne nau lea faka-Sipeini pē. Ka na‘e ha‘u ‘ene kui tangatá ‘i ha misi he pō kotoa pē, ‘o ako‘i ia he lea faka-Māmí. Na‘e hoko ‘a e ‘eletā kei talavou‘i ni ko e tefito‘i taha liliú leaia ‘o e lea faka-Māmí ‘i he Siasí.

Ko e taimi lahi, ‘oku fakahoko ‘a e ngāue liliú leá ‘i ha feilaulu faka-fo‘ituitui kāfakafa. ‘Oku ngāue ‘ofa ha kau liliú lea ‘e ni‘ihi pea totongi ha ni‘ihi, ‘o fakatatau mo e tu‘unga faka-pa‘angá, kae lava ke ‘i ai hanau taimi ke tuku ki he liliú.

Ko e tangata ko ia na‘e hoko ko e taha ‘o e kau liliú lea ‘i he lea faka-‘Tutú, na‘e ului ki he Siasí ‘i Pākisitani ‘i he‘ene lolotonga hoko ko ha faiako ai. Ko e ola ‘o ‘ene uluí na‘e mole ‘ene ngāue, mole hono falé, na‘e ‘oange ‘e he ‘apiako na‘e faiako aí; pea mole mo e ako si‘ene fānaú. Na‘e fakafe‘iloaki ki ai ha supavaisa ‘o e liliú lea ‘a e Siasí ke hoko ko ha taha liliú lea mo fakahā ange ha totongi mātu‘aki fe‘unga. Hili ha ngaahi māhina si‘i ‘o ‘ene hoko ko e tokotaha liliú leá, ne talanoa ‘a e tangatá mo e supavaisá peá ne kole le‘o si‘i ange pe ‘e lava ‘e he supavaisá ‘o fakatau ange ha polo-peni ma‘ana. Kuo maha ‘a e peni na‘á ne ngāue ‘akí. Ko e toki taimi ia na‘e ‘ilo ai ‘e he supavaisá peá ne fakalelei‘i ha fehālaaki fakakalake ‘o tupu ai hano ma‘u ‘e he tokotaha liliú leá ha me‘a si‘isi‘i ange ‘i he me‘a na‘e totonu ke totongi ki aí.

Kae hangē ko hono tāpuaki‘i ‘e he ‘Eikí ‘a Siosefa Sāmīta ‘i ha ngaahi founa na‘e lava ai ke ne fakakakato ‘ene ngāue, ‘oku tāpuaki‘i pehē ‘e he ‘Eikí ‘Ene kau liliú leá. Hangē ko ‘ení,

Konga 2:

- ‘Oku lahi mo e ngaahi nāunau kehe ‘e lava ke kole hangē ko e makasini *Liahoná*, ngaahi tohi lēsoni ‘a e semineli mo e ‘inisititiuti, ngaahi tohi lēsoni ki he Sāpaté, ngaahi himí mo e ngaahi hiva ‘a e fānaú, nāunau ki he temipalé mo e hisitōlia fakafāmilí mo e fakatonulea ma‘á e siteikí mo e ngaahi faka-mafola fakavahelahí.

Ngaahi Kupu-Fengāue‘aki Mahu‘ingá

Timi liliú leá:

- Ko ha kāingalotu ‘e ua pe tolu ‘oku mo‘ui taau mo e temipalé mo matu‘otu‘a fe‘unga.
- Tokoni‘i ‘e ha fakahinohino fakafafo‘iveesi mo ha supavaisa mei he hetikuota ‘o e Siasí ki he liliú leá.

Kōmiti taki fakalotu ki hono vakai‘i:

- Kau tangata mo fafine ‘e toko tolu ki he nima ‘oku taki ‘i he Siasí he ‘eliá.
- Uiu‘i pea vahe‘i ke tokoni ki hono vakai‘i e liliú ‘i hono tu‘unga laungofuá mo tonu fakatokāteliné.
- ‘Oku ‘ikai fai ha liliú ‘i he ngaahi fo‘i leá kae ‘oua kuo loto taha ‘a e kōmiti pea ‘oku fenāpasi ‘a e liliú mo e fakahinohino ki he liliú.

Vakai‘i ‘e he kāingao‘u:

- ‘Oku toe vakai‘i foki ‘a e liliú leá ‘e he kāingalotu fakalotofonua ‘o e Siasí.
- ‘Oku nau fai ha fakamatala tokoni ki he tu‘unga mahino mo e faka‘aonga‘i totonu ‘o e fakaleá.
- ‘Oku fakapapu‘i ‘e he mahino ‘o e liliú ‘e lava ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oni ‘o fakamo‘oni‘i hono mo‘oni ‘o e ngaahi akonakí.

'Oku kau 'i he founa hono liliu 'o e folofolá 'a e 'atamaí mo e lotó fakatou'osi, 'a e pōto'i fakatamaí mo e 'ilo fakalaumālié fakatou'osi.

ko e tokotaha liliu 'o e folofolá he lea faka-Lativiá, ko ha loea na'e ako lao 'i Lūsia, 'a ia na'e ului ai ki he ongo-ongo-lei kuo fakafoki māí. Na'á ne fokotu'u ha'ane pisinisi 'i Latvia. Na'e hoko foki ai ko ha palesiteni fakakolo. Na'e fu'u mo'ua 'aupito, ka na'e fie ma'u ia 'e he Siasí mo hono potó mo e lea faka-Pilitāniá.

Na'á ne kole ha taimi ke lotu ai kau ki he kolé ni koe'uhí he ka ne tali, 'e

"feilaulau'i ai e me'akai 'eku fānaú" 'o hangē ko 'ene talaange ki he fakafofonga 'o e Siasí, Na'á ne fakakaukau 'i he hili 'ene lotú, ke ne tali, kae kole ki he 'Eikí ke ne tāpuaki'i 'aki ia ha ngaahi founa ke fakahoko 'a e me'a 'oku faingata'a, vivili fakalaumālie, mo taimi lahi.

Na'e kamata ke 'alu ki hono 'ōfisi laó 'i ha houa 'e taha kimu'a he 'aho kotoa pea faka'aonga'i 'a e houa ko iá

ke liliu e Tohi 'a Molomoná. Na'á ne 'osiki ia kimu'a 'i he ta'u 'e nima na'e fa'a angamaheni 'akí. Ko hono mo'oní, ko e taha eni 'o e liliu vave taha talu mei hono liliu 'e Siosefa e Tohi 'a Molomoná, ko ha meimei 'aho 'e 60.

'Oku lahi mo ha ngaahi a'usia lahi 'e lava ke fakamatala'i 'oku hāsino ai e to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he liliu 'o 'Ene folofolá. 'Oku nau fakamahino'i kotoa ko 'Ene ngāue 'eni pea 'oku tokanga lahi 'aupito ki ai. 'Okú Ne teuteu'i 'a e kakai ke fai 'Ene ngāué. 'Okú ne teuteu'i 'a e ngaahi me'a-ngāue 'oku nau fie ma'u ke fakavave'i 'aki e ngāué. Pea 'okú Ne ue'i fakalaumālie mo tāpuekina kinautolu 'i he fonongá.

Ko hono olá ko ha māmani 'oku fakakoloa'i 'aki e folofola 'a e 'Otuá, 'oku 'oatu ki He'ene fānaú 'i he lea 'o e lotó. ■

'OKU MAHINO MEI HE NGĀUE KI HONO LILIU 'O E NGAHI FOLOFOLA 'A E 'EIKÍ, KO 'ENE NGĀUE 'ENI. 'OKÚ NE TEUTEU'I E KAKAI 'AKI HA NGAHI ME'ANGĀUE 'OKU NAU FIE MA'U KI HONO FAKAVAVE 'O E NGĀUÉ, PEA 'OKÚ NE UE'I FAKALAUMĀLIE MO FAI TĀPUEKINA KINAUTOLU 'I HE TOENGA 'O E NGĀUÉ.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai ki he konga fakahokohoko 'e valu 'o e, "How the Bible Came to Be," fai 'e Lenet H. Lau 'a e tatau ne pāki 'i he *Tīhulu* mei he vaha'a 'o Sānuali ki Sepitema 'o e 1982.
2. Vakai ki ha sippinga 'i he, "Church Edition of Spanish Bible Now Published," mormonnewsroom.org.
3. Vakai ki he Matthew S. Holland, "Ko e Hala ki Palemailá," *Liahona*, Sune 2015, 14–19.
4. Vakai ki he Kent P. Jackson, "Moroni's Message to Joseph Smith," *Ensign*, Aug. 1990, 12–16.
5. Siosefa Sāmita, 'i he talateu ki he Tohi 'a Molomoná. Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he liliu 'e Siosefa Sāmita e Tohi 'a Molomoná, vakai ki he Gospel Topics, "Book of Mormon Translation," topics.lds.org.
6. 'Oku fakamatala'i 'e he tikisinala (lexicon) 'a e fo'i lea kotoa pē 'i he folofola faka-Pilitāniá kae lava ke mahino lelei ange 'a e 'uhinga 'o e ngaahi fo'i leá ki he kau liliu leá. 'Oku fa'a lahi ange 'a e 'uhinga 'o ha ngaahi lea 'i he tahá, ko ia kuo pau ke fakafalala e kau liliu leá ki he kakano 'o e talanoá, ue'i fakalaumālié, mo e ngāue fakatahá ke 'ilo'i 'a e fo'i lea totonú. Ko e taimi 'e ni'ihí, 'oku toki aofangatu 'a e ngaahi fehu'i fekau'aki mo e 'uhinga 'e he Kau Palesitenisi 'Uluaki pē.

Fai 'e Palesiteni
Russell M. Nelson

Palesiteni 'o e
Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

MOMENITI 'O E Kau Faifekau Matu'otu'á

*Ko e taha 'o e ngaahi founga lelei taha ki he ngaahi
hoa mali matu'otu'á ke fatu 'aki ha ngaahi manatu
faka'ofó'ofá, ko ha'anau ngāue fakafaifekau fakataha.*

‘he taimi ‘oku ngalo ai ha me’a ‘i hotau kaungāme’a
‘oku ta’u 60 pe 70, ‘oku tau fa’a tukuhua ‘o faka’uhi-
nga’i e vaha’a taimi loto ngalongalo ko iá ko e “ha’u pē
hoholó.” Ka ‘oku ou fie talanoa ki ha fa’ahinga momeniti
kehe ‘o e hoholó—ko ha momeniti faka’ofó’ofa ‘e faka-
ngalongata’a. Ko e taimi ia ‘oku fakatokanga’i ai ‘e ha ongo
faifekau mali matu’otu’a ‘okú na fakahoko e me’a ‘oku
finangalo ‘a e ‘Eikí ke na fakahokó. ‘Okú na fakatokanga’i
leva he momeniti fakangalongata’a ko iá:

- ‘Okú na ma’u ha taukei he mo’uí ke vahevahe mo ha ngaahi talēniti, pōto’i ngāue mo e mahino ki he ongo-ongolelei te na lava ‘o faka’aonga’i ke faitāpuekina ai e ni’ihi kehé.
- ‘Oku hoko ‘ena tā sīpingá ko ha tāpuaki ki he’ena fānaú mo e makapuná.
- ‘I he’ena tokoní ‘oku na fokotu’u ai ha ngaahi feohi fakakaume’a ta’engata.
- ‘Oku toe mālohi ange ‘ena nofo malí he ‘aho kotoa pē.
- ‘Oku fakafiefia e tokoni ‘i Hono huafá.

Ko Hono Fatu ‘o e Ngaahi Momeniti

‘E hoku ngaahi kaungāme’a matu’otu’a, ‘oku totonu ke lolotonga fatu ‘e kimoutolu ha ngaahi momeniti pehē. Fakakaukau ki he talanoa ‘a ‘Eletā Sefilī R. Hōlani ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá fekau-‘aki mo ha me’a na’e fai ‘e ha ongo faifekau mali matu’otu’a ‘okú na ngāue ‘i Sile. Na’e mālōlō ha taha e mātu’a ‘o ha ‘eletā. Na’e mama’o ‘a e palesiteni fakamisioná ‘o ‘ikai ai ké ne lava ‘o a’u vave ki he faifekau.

Na’e pehē ‘e ‘Eletā Hōlani, “Ka na’e ‘i ai ha ongomātu’a

faifekau [matu’otu’a] angalelei na’e lolotonga ngāue ‘i he ‘ēlia ko iá.” “Na’á na nofo mo e faifekau ko iá ‘o ‘ofeina mo fakafiemālie’i ia kae ‘oua kuo lava e palesiteni fakamisioná ‘o fetu’utaki fakatāutaha mo ia. Na’e ‘i ai ha kau faifekau lelei kei talavou ‘i hotau misioná, ka na’e ‘ikai lava ‘e ha faifekau talavou tāutaha ‘o fai e me’a na’e lava ‘e he ongo mātu’a ko iá ‘o fakahokó.”¹

Ko hona pōto’i ngāue ‘i he momeniti ko iá ko hano fakahaa’i pē ha ongo’i fiekaungāmamahi ‘i he taimi na’e fie ma’u aí. Na’e ‘ikai ke na tokanga kinaua ke lea’aki ha toe lea kehe ka ko e lea pē ‘o e ‘ofa Faka-Kalaisí. Na’e ‘ikai ke na hoha’a ko e ‘ikai ke na ‘i he fai’aho ‘a hona mokopuná pe tāpuaki’i ‘o ha pēpeé, neongo e mahu’inga e ngaahi me’á ni. Na’á na tokanga pē ke na ‘i he feitu’u ‘e lava ‘o faka’aonga’i ai kinaua ‘e he ‘Eikí ke faitāpuekina e mo’ui ‘a e taha ‘o ‘Ene fānaú. Pea koe’uhí he na’á na loto fiemālie, na’á Ne tuku ke na fakafongā’i Ia.

‘Oku Tātātaha Ke Faingamālie ‘a e Ngāue Tokoní

Ko hono mo’oní, ‘oku ‘ikai faingamālie ia ki ha faifekau matu’otu’a ke mavahe mai ‘api. Na’e pehē pē ‘a Siosefa Sāmīta, Pilikihami ‘Iongi, Sione Teila, pe ko Uilifooti Utalafi. Na’e ‘i ai ha’anau fānau mo e makapuna, pea ne nau ‘ofa ‘i honau ngaahi fāmīlī hangē ko ia ‘oku tau faí. Ka na’a nau toe ‘ofa foki ki he ‘Eikí mo fie tauhi kiate Ia. Tokanga ha ‘aho te tau fe’iloaki ai mo e kakai to’a ne nau tokoni ke fokotu’u e kuonga fakakosipeli ko ‘ení. ‘I he’etau fai iá, te tau fiefia he na’e ‘ikai ke tau fekumi ke toitoi he taimi na’e totonu ke tau ngāue aí.

‘E sai’ia ange ha ni’ihi ia ke ngāue tokoni lolotonga e kei nofo ‘i ‘apí. Hili ha pākālava ‘a ‘Asa Sūmaka Nalesoni

(‘ikai ha’ane fekau’aki) ‘o heka saliate teketeke aí, na’á ne hoha’a na’a ‘ikai hoko ‘a ‘ene faka’amu ‘i he’ene mo’uí ke ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau mo hono husepāniti ko Toní. Na’e talanoa ange hono kaungā’apí ‘i he faletuku’anga koloa ‘o e pīsope ‘o fekau’aki mo ‘ene ngāue fakafaifekau he Siasí. Na’e fakalotolahia ia pea ne na talanoa ai mo e supavaisa ‘i he falé, fakafonu ‘ena foomu fakangoongolelé, pea na’e ui ke na ngāue ‘i ha ‘aho ‘e ua ‘i he uike ‘i ha fale tuku’anga koloa ofi ki honau ‘apí.

Na’e pehē ‘e ‘Asa Nalesoni, “Oku faingofua ke te fakafiefie-mālie pē ‘o pehē, “Oku ‘ikai ke toe fie ma’u au ia.” “Ka ‘oku ou ongo’i he taimí ni ‘oku fie ma’u au. Pea ko ha fakamo’oni ia kiate au.”

Ko ha ongo mātu’a ‘i he’ena ngāue fiefia fakataha ‘i Soulu, Kōlea Tongá.

‘Oku Fie ma’u Mo’oni Koe

Kapau ‘e ‘ahí’ahí’i koe ke ke fakakaukau ‘oku ‘ikai ke toe fie ma’u koe, tuku ke u fakamahino atu ‘oku fie ma’u koe. ‘Oku ‘ikai ha palesiteni fakamisiona ia he Siasí te ne ta’e fie ma’u ha ongomātu’a mali ke ngāue ‘i hono misioná. ‘Oku fakamālohia ‘e he kakai matu’otu’á e kau faifekau ‘eletā mo e kau sisitā kei talavou. ‘Oku nau fai ha pou pou ‘okú ne tokoni’i e ní’ihi kehé ke nau ngāue lelei ange ‘i honau ngaahi fatongia takitaha. Pea ‘okú ke fakakaukau atu ‘a e mahu’inga ki ha taki ne toki mēmipa pē ‘i ha ngaahi ta’u sí’i, ke faingofua ‘ene ma’u e tokoni ‘a ha kāingalotu taukei ‘i he siasí? ‘Oku fa’a hoko mo’oni ‘a e kau faifekau mali matu’otu’á ko ha tali ki he ngaahi lotu ‘a e kau pīsope mo e kau palesiteni fakakoló.

‘Oku mau pou pou’i atu ‘a e kau palesiteni fakamisioná ke nau kumi ki ha kau faifekau mali matu’otu’a ke tokoni ‘i hono feau e ngaahi fie ma’u honau misioná. ‘Oku totonu ke kumi e kau pīsope ki ha mātu’a mali ‘e lava ‘o ngāué. ‘Oku lisi ‘e he LDS.org ‘a e ngaahi faingamālie ngāue tokoni ma’á e mātu’a malí. Ka ko hono fakakātoá, ‘e lava ‘a e ngaahi mātua malí ni ‘o tū’ulutui ‘o fehu’i ki he Tamai Hēvaní e taimi totonu ke na ngāue fakataha aí. ‘I he kotoa e ngaahi me’a ‘e fie ma’u ki aí, mahalo ko e me’a mahu’inga

tahá e ma’u ko ia ha *holi* ke fai e ngāué (vakai, T&F 4:3).

‘I he’eku vikia ko ia e ngāue ‘a e kau faifekau matu’otu’á, ‘oku ou ‘ilo’i ‘oku ‘i ai ha tokolahi ‘oku nau fie ngāue ka ‘oku ‘ikai ke nau lava ‘o fai ia. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi fakangatangata ‘o makatu’unga ‘i he ta’u motu’á pe tu’unga mo’ui mahamahaki ‘a ia ‘oku fie ma’u ke vakai’i fakalelei, pehē foki ki he ngaahi fie ma’u mahu’inga ‘a e fāmilí. ‘I he taimi ‘oku mālohi ai ‘a e holi ke ngāué ka ‘oku ‘i ai ha ngaahi fakangatangata ‘okú ne ta’ofi ho’o fai iá, ‘e lava ke fai ‘e ha ní’ihi e ngāué ma’au, ka ke fai ‘e koe ‘a e tokoni fakapa’angá.

Ngaahi mātu’a mali matu’otu’a, neongo pe ko hai koe pe ko e fē feitu’u ‘oku ke ‘i aí, kātaki ‘o lotua ‘a e faingamālie ko ‘ení ke fatu ‘aki ha ngaahi momeniti fakafiefia ‘o e ngāue fakafaifekau fakatahá. ‘E tokoni ‘atu ‘a e Tamai Hēvaní ke ke ‘ilo ‘a e me’a te ke lava faí. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALA

1. Jeffrey R. Holland in Joseph Walker, “Elder Jeffrey Holland: LDS Church Desperately Needs More Senior Missionaries,” *Deseret News*, Sept. 14, 2011, 3.

'Olungá: Na'e fakataha ma'u pē 'a e fāmili Malamalosé mo Palesiteni Lopisoni ke alea'i e founa ke faka'ao-nga'i ai hona ngaahi talēnití 'i he'ena tokoni'i 'a e ni'ihī kehé. 'Olungá: 'Oku pehē 'e ha faifekau talavou 'i he senitā ako'anga faifekau 'i 'Akalā, Kaná, 'oku hangē e tokoni meia 'Eletā mo Sisitā Malamalosé ko ha fa'ē mo ha tamai hono ua 'oku ngāue 'i honau tafa'aki.

**MEI 'API PE
MAVAHE MEI 'API**

Ngāue mei 'api pe mavahe mei 'api, 'oku "omi [a e kau faifekau malí] 'o tokoni" ki he ngaahi uōtí mo e koló, 'ōfisi fakamisioná, ngaahi senitā takimamatá, ngaahi tempalé, ngaahi misiona fakalotofonua, ngāue fakafai-to'ó, ngaahi senitā ma'u'anga tokoni ki he ngāue, polokalama mo'ui fakafalala pē kiate kitá, hisitōlia fakafāmili, tauhi 'o e ngaahi lēkōtí, Potungāue Ako 'a e Siasí, fetu'utaki mo e kakai, ngaahi tokoni 'ofa fakaetangata, mo ha ngaahi me'a lahi kehe. Pea 'oku fie ma'u 'a e kau faifekau mali tokolahi ange.

Kau Faifekau Malí:

FIE MA'U,
TĀPUEKINA,
MO
'OFA'

*Mahalo 'oku fai-
ngofua, ma'ama'a,
mo fakafiefia ange
'a e ngāue ko e
ongō faifekau malí,
'i he me'a 'okú ke
mafakakaukau'í.*

Fai 'e Richard M. Romney

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

“TE MO LAVA 'O Ō MAI 'O TOKONI?”

Ko ha fehu'í ia kuo 'osi tali kimu'a 'e Sēleti mo Lona Malamalose 'o Uāsingatoni, USA. Na'á na tali 'io 'i he taimi na'e kole ange ai 'ena pīsope ki mu'á, pea toki hoko ko e palesitēni fakamisioná, pe 'e lava ke na ngāue mo ia 'i he 'Otu 'Initia Hihifó. Na'á na toe tali 'io 'i he taimi na'e ui ai kināua he'ena palesitēni fakasiteikí ke na ngāue fakafai-fekau 'i he hetikuota 'o e Siasí 'i Sōleki Siti, Tutā, USA, 'o ngāue 'i he tafa'aki fakakomipiutá mo e ngaahi ma'u'anga tokoni 'ofa fakaetangata.

Ko e taimi na'e toe tā mai ai 'ena pīsope mo e palesitēni fakamisiona kimu'á, 'a Liiti Lopisoni (Reid Robison), kuo hoko 'eni ko e palesitēni 'o e senitā ako'anga fakafai-fekau 'i 'Ekalā 'i Kaná, na'á ne kole pe 'e lava ke toe tokoni 'a e fāmili Malamalose.

'Oku pehē 'e 'Eletā Malamalose, “Na'á ma 'ilo te ma lava 'o falala ki he 'Eikí. Ko ia ne ma fakakaukau ke ma toe falala pē kiate Ia.” Na'á na tali 'io ange, fakakakato 'ena foomu fakaongoongolei, ma'u hona uiu'í, pea 'ikai fuo-loa kuó na 'i Kana.

Ko e Hoko ko e Ongō Faifekau Malí

'Oku fakahaa'í 'e he ngaahi a'usia 'a e fāmili Malamalose ha ngaahi tefito'í mo'oni 'oku 'ikai fa'a mahino ki ha tokolahi fekau'aki mo e kau faifekau malí.

- 'Oku 'i ai ha fá'ahinga 'e ua 'o e ngāue fakafai-fekau: (1) 'Oku ui 'e he Palesitēni 'o e Siasí ha kau faifekau mali ke nau ngāue pē mei honau 'apí pe mavahe

mei 'api. (2) 'Oku ui 'e ha palesitēni fakasiteiki ha kau faifekau mali ngāue tokoni 'o e Siasí ke nau feau fakataimi 'a e ngaahi fiema'u fakalotofonua pe fakafeitu'ú, 'o kamata mei he houa 'e 8 ki he 32 'i he uike. 'Oku nau fa'a nofo mo tokoni fakalotofonua pē ka 'i he taimi 'e ni'ihī te nau ala ngāue mavahe mei 'api.

- 'Oku pou-pou'í 'a e kau palesitēni fakamisioná ke nau kumi ha mātu'a malí 'i honau misioná, pea 'e lava pē 'a e mātu'a mali ko 'eni ke fakahā ange honau lotó. Na'e fakamatala'í 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē “'Oku 'ikai ke mau talaatú 'e lava ke fili pē 'e he mātu'a malí [ke fai honau lotó] 'i he'ena ngāue fakafai-fekau'í.” “'Oku kei hoko pē 'a e uiu'í ko ha uiu'í. . . [Ka] 'oku mau talanoa ki he'etau kau [faifekau malí] fekau'aki mo e . . . tafa'aki 'oku nau fie ngāue a'í, pea 'oku [fakakaukau'í lelei fakakāto] ke tukuange kinautolu ke nau ngāue 'i he feitu'u mo e founga 'oku nau fie tokoni a'í.”¹
- 'Oku fale'í 'e he kau palesitēni fakamisioná 'a e kau faifekau malí 'i he founga ke nau faka'aonga'í lelei taha ai honau pōto'í ngāue mo e me'a 'oku nau malavā. 'Oku pehē 'e Palesitēni Lopisoni, “Koe'uhí ke ma'u 'e ha ongo me'a mali matu'otu'a 'a e a'usia mahu'inga tahá, 'oku fie ma'u ke mo ma'u e faingamālie ke ngāue fakatou'osi 'i he tafa'aki 'okú mo loto vēkeveke ki a'í mo e tafa'aki 'oku 'i ai hao pōto'í ngāue ke ke lava ai 'o ongo'í 'oku 'i ai e me'a ke ke tokoni ai.”

FAKAFAINGA-MĀLIE'I KIMOUTOLU

“Oku tau fie ma’u ha kau faifekau mali matu’otua tokolahi ange. . . . Faka-faingamālie’i Kimoutolu . . . Oku si’i ha taimi ia he mo’ui ke tau ‘inasi [lahi] ai he laumālie lelei mo e fiemālie ‘oku ma’u mei he [ngāue] fakataha ‘i he ngāue ‘a e ‘Eiki.”

Palesitani Thomas S. Monson, “I He’etau Toe Fakataha Mai,” *Liahona*, Nōv. 2010, 6.

Hangē ko ‘enī, na’e ‘ilo ‘e Palesitani Lopisoni ‘oku lea faka-Falanisē ‘a ‘Eletā Malamalose, ‘a ia ‘oku ‘aonga lahi ia koe-‘uhī he ‘oku lea faka-Falanisē ha kakai ‘Afilika tokolahi. Na’e pehē ‘e Palesitani Lopisoni, “Na’á ku taumu’á ke ne kau ‘i he fefolau’akí mo ngāue ‘i he ngaahi visá. Ka ‘i he’ene a’u maí, na’á ku ongo’i ‘oku ‘ikai ko e me’a ia ‘oku manako taha aí. Pea na’á ku fakaafe’i leva ia ke ne faka-‘aonga’i hono poto he komipiutá. Kuó ne fakahaofi ha ngaahi houa lahi.” Oku toe tokoni foki ‘a ‘Eletā Malamalose ki he kau faifekau tautautefito ki he kau faifekau lea faka-Falanisē, ‘o teuteu’i e ngaahi hingoá mo fai e ngāue fakatemipalé ma’a honau ngaahi fāmilí. Na’e vahe ‘a Sisitā Malamalose, ko ha taha tokoni fakafaito’o kuo lava, mo vahe ke ngāue mo e toketā mo e neesi ‘o e misioná.

‘Okú Ne Teuteu’i ‘a e Halá

‘Oku ‘ilo ‘e ha ngaahi hoa-mali kehe, ‘o tatau mo e fāmilí Malamalose, ko e taimi ‘oku nau falala ai ki he ‘Eiki, ‘okú Ne teuteu ‘a e halá. Ko e me’a ia na’e hoko kia ‘Alavini mo Kolasoni Lieta ‘o Kaviti, Kāvite, ‘i he ‘Otu Filipainí.

‘Oku fakamatala’i ‘e ‘Eletā Lieta ‘o pehē, “I ha ta’u ‘e ua kimu’a he’ema fili ke ngāue, na’á ma fokotu’utu’u ha palani lelei ki he’ema pisinisi fakafāmilí. Kuo ‘osi ‘ema fānau tangatá mo e fānau fefiné mei he ‘univēsití pea te nau lava ‘o hoko atu, ka na’á ma fifili pe ko hai te ne fakalelei’i e ngaahi palopalema fakapisinisi mo e anga e fakakaukau ‘ema kau fakataú ki he’ema palaní.”

Na’e toe hoha’a foki ‘a Sisitā Lieta ki he’ene fa’ē toulekeleká. ‘Okú ne pehē, “Na’á ku manavasi’i na’a folauhola ia lolotonga ‘ema mavahé. Ne u ongo’i ta’efe’unga foki mo e ngaahi pole ‘o hono ako’i ‘o e ongoongolelei.”

Na’á na ma’u fale’i mei he’ena pīsopé mo ha ongo faifekau mali na’e toki ngāue faka-faifekau pē ‘i Tavao. ‘Oku pehē ‘e Sisitā Lieta, “Na’a nau fakamo’oni mālohi kotoa ‘e tatakí ‘e he ‘Eiki ‘a e mātu’a mali kotoa pē ke nau ‘ilo ‘a e founga ke fakalelei’i ai ‘enau ngaahi

ngāue ‘i ‘apí, honau fāmilí, mo e pa’anga ki he’enua ngāue fakafaifekau.”

‘Oku pehē ‘e ‘Eletā Lieta, “I he’ema fekumi ki ha fakahinohinó, na’e fakaaí ‘ema ngaahi manavasi’i—na’e lele lelei ‘ema pisinisi ne-ongo e ngaahi faingata’á, na’e fakahaa’i ‘e he kakai ne mau fengāue’akí ‘enau fiefia mo e pou pou, pea vāofi ange homau fāmilí ‘i hono tokangaekina ‘emau fa’ē ne puké. Na’e kamata ke mahino kiate kimaua ‘e tokoni mo’oni ‘a e ‘Eiki.”

‘Oku lolotonga ngāue ‘a e fāmilí Lieta he taimí ni ‘i he tokoni ki he kāingalotú mo e tu’unga fakatakimu’á ‘i he Misiona Filipaini Kakaiani ti Oló.

Te ke Lava ‘o Fai e Me’a Lahi

‘Oku fakakaukau ha ngaahi mātu’a mali ‘e ni’ihi ki he ngaahi fakangatangata fakatu’asinó, ka ‘oku ‘ikai pehē ‘a Kifi mo Senilini Māmeni ‘o ‘Iutā, USA ia. ‘I he ngaahi ta’u kuo hilí, hili ha māhina ‘e fā ‘ena mali ‘i he Temipale Losi ‘Eniselisi Kalefōniá, na’e ui mo fekau’i ‘a Kifi ki he taú. Na’e hoko ko ha taki ‘i he kongakau fakatū’uta mei he ‘eá, pea na’e mu’omu’a ‘i he toenga ‘o e kau sōtiá fe’unga mo ha pā ‘a ha fo’i maina. Na’e motu ai hono ongo va’é. Ko e taimi ne foki mai ai ki ‘apí, na’e ‘ohofua mai ‘a Senilini ki hono tafa’akí.

‘Oku pehē ‘e Kifi, “Na’á ku ‘ilo na’e ‘ikai totonu ke u hoha’a, he na’á ma mali ta’engata. Kuo pou pou’i ma’u pē au ‘e hoku uaifí. ‘Okú ne kei pou pou’i au ‘i he ‘aho kotoa pē.”

‘I he taimi na’e penisoni ai ‘a Sisitā Māmeni mei he ngāue, na’á na fakakaukau ke na ō ‘o ngāue fakafaifekau. Ka ‘e hoko nai e mutu e ongo va’e ‘o ‘Eletā Māmeni ko ha palopalema? ‘Okú ne pehē, “‘Oku ‘i ai ma’u pē ha ngaahi me’a he ‘ikai lava ke u fai ka ‘oku lahi mo ha ngaahi me’a te u lava ‘o fai, ne ma ‘ilo ‘e ‘i ai pē ha faitu’u ma’amau.”

Na’á ne faka’ilonga’i ha ki’i puha, ‘i he lolotonga hono fakafonu ‘ena foomu faka-ongoongolelei, ‘o fakahā ai na’á ne ngāue fakakautau. Ne ‘ikai fuoloa kuó na ma’u ha telefoni mei he Va’a Fetu’utaki Fakakautau ‘a e Siasí. “Na’á ku ma’u ha kaati ID te ma lava ai ‘o hū ki he ngaahi ‘apitanga fakakautau, pea na’a nau kole ai ha ngofua ke fokotu’u ke ma ngāue fakafaifekau he fetu’utaki fakakautau.”

Na'e ui 'a e fāmilī Māmenī ke na ngāue 'i ha 'āpitanga fakakautau 'i Kalolaina Tokelaú, 'i he USA. 'Oku manatu 'i 'e 'Eletā Māmeni: "Na'e pehē 'i he faka'ilonga 'i he matapaā 'Footi Palaki, 'Api 'o e Kautau Fakatū'uta Fakamalu-'eá.' Ko e taimi na'e fakafe'iloaki mai ai 'a e ka'até 'aki e moto 'o e kautau fakatū'uta fakamalu'eá 'Ki he Ngata'angá!' ko e fuo-fua taimi ia ne u toki ongona ai 'eni, hili ha ngaahi ta'u lahi. Na'á ku ongo'i hangē 'oku ou 'i 'apí, neongo ne te'eki ai ke u 'alu ki Footi Palaki. Ne u 'ilo ko homa uiui'i fakafaifekau na'e tonu mo'oni pea 'oku 'afio'i au 'e he 'Eiki."

Na'e pehē 'e Sisitā Māmeni, "Na'á ma ako'i e ngaahi lēsoni fekau'aki mo e mo'ui falala pē kiate kitá mo e lotovilitakí pea fekau'aki mo hono fakamālohia 'o e nofo-malí." "Na'e 'ikai ke ma fie vahevahe homa hisitōliá 'i he kamata-

'osi ngāue 'a 'Eletā Lomalele ko ha faifekau kei talavou, ka ne 'ikai tokanga 'o kamata ngalo 'a e lea faka-Potukalí. Pea na'e 'ikai ke 'ilo foki 'e Sisitā Lomalele ia e faka-Potukalí. Neongo ia, na'e tokoni 'a e ako mo e feinga 'a 'Eletā Lomalele ke foki mai 'ene poto he lea faka-Potukalí mo e feinga 'a Sisitā Lomalele ke tupulakí. Na'e pehē foki mo e 'ukulelé.

'Oku pehē 'e Sisitā Lomalele, "Na'e 'ikai ke u fu'u palani ke 'omai, ka na'e ue'i fakalaumālie 'a 'Eletā Lomalele ke ne 'omi, pea 'oku fakaofo keu sio ki he me'a kuó ne fakahokó." 'Oku fakafiefia ke faka'aonga'i ia ke 'ai e kakaí ke nau hiva ha ngaahi himi, 'i he'ema ako'i 'a e kau fiefanongó mo ngāue ki hono to e fakamālohi mai mo fakafeohi'i kinautolú, 'Okú ma ako 'a e lea fakafonua pea 'oku 'omai

'I hono ikuna'i 'e 'Eletā mo Sisitā Lieta 'ena ngaahi palopalema fakapa'angá, 'okú na ngāue pē 'i hona fonuá, 'a e 'otu Filipaini.

Na'e tonu 'aupito 'a e ngāue pē 'a e fāmilī Māmeni 'i he fetu'utaki fakakautau. 'Okú na pehē, "Okú ma ongo'i 'o hangē ha'ama foki mai pē ki 'apí.

Na'e faka'aonga'i 'e he fāmilī Lomalelé ha 'ukulele na'e ue'i fakalaumālie ke na 'omai ke vahevahe ai e lea fakamāmani lahi 'o e hiva, 'i he'ena 'ahi ki he ngaahi 'apí mo hiva'i e ngaahi himi.

'angá, ka ne ma fakatokanga'i 'ene 'aongá 'i he'ema fakamatala'i. Na'e vakai mai e kau sōtiá mo honau ngaahi malí kiate kimaua mo pehē, 'Kapau 'okú mo lava 'o fai ia, te mau lava 'o fakahoko ia foki.'"

Na'e ma'u 'e he fāmilī Māmeni ha a'usia lelei 'i Kalolaina Tokelaú peá na kole ke toe ngāue pē. 'Okú na fononga he taimí ni, 'i ha maile 'e 40 (km 'e 64) mei honau 'apí 'i 'Ōlomú ki Sōleki Siti, tu'o ua 'i he uike, ke ngāue 'i he 'ōfisi 'o e 'ōfisi Fetu'utaki Fakakautau 'a e Siasí. 'Okú na toe ako'i foki 'a e kau faifekau mali 'i he senitā ako'anga faifekau 'i Polovó, 'a ia 'oku nau 'ilo ai 'oku meimei ke kau 'i he kulupu kotoa pē ha taha kuó ne 'osi ikuna'i ha ngaahi faingata'a kae lava ke ngāue.

Ngaahi Lea Fakafonua Fakamāmani Lahi

Na'e hoha'a a Lenití mo Lou 'Ēleni Lomalele 'o 'Iutaá 'i hono ui kinaua ki he Misiona Palāsila Kuiapā. Neongo na'e

'e he ngaahi himí ha ongo mālohi mo kinautolu."

Neongo 'oku kei fakatupulakí pē 'ene poto he lea faka-Potukalí, ka kuo 'osi pōto'i ia 'i he hiva. 'Okú ne pehē, "Oku fakatahataha'i 'e he hiva 'a e kakaí. Neongo kapau 'oku 'ikai lava ke mahino kiate au 'a e me'a 'oku nau lea 'akí, 'i ha 'a'ahi, ko e taimi 'oku mau hiva aí, 'oku mau feongo'i 'aki." Na'e fakafe'i 'a e fāmilī Lomalelé ke na lea 'i ha ngaahi 'apiako 'o kau ki he 'aho mālōlo faka-'Amelika 'o e Fakafeta'i, pea hiva'i ai 'e he fāmilī Lomalelé ha ngaahi himi 'o e fakafeta'i—fakataha mo e 'ukulelé. Pea 'oku toe faka'aonga'i foki 'e Sisitā Lomalele ha me'alea angamaheni, 'a e pianó, ke tokoni 'i he ngaahi himí, 'i he lotú.

Fēfē 'a e lea faka-Potukalí? 'Okú ne pehē, "Tatau ai pē kapau 'oku 'ikai ke ke poto, 'oku tokoni hano ako pē ha ngaahi fo'i lea 'e ni'ihī. 'Oku 'aonga ha'o pehē mālō e lelei mo ha'o fakalea pē ki he kakaí. 'Ai ke nau 'ilo 'okú ke kei akoako. 'Ai ke faingofua mo ke falala ki he Laumālié."

“KO E HĀ ‘OKÚ KE FINANGALO KE U A’USIÁ”

“I he’eku fakakaukau ki he fie ma’u lahi ko ia ‘o e kau faifekau mali matu’otu’á, ‘oku ou fakakaukau ma’u pē ki he himi [manakoa] ko e ‘Te U Fai ho Finangaló’ (Ngaahi Himi, fika 171) mo hono pōpoakí, ‘Te u fai ho finangaló pē.”

Eletā M. Russell Ballard ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá.

FIE MA’U HA KAU FAIFEKAU MALI

“‘Oku [mahinongofua] pē ‘etau pōpoakí ki he kotoa ‘o e kau faifekau mali matu’otu’á: ‘oku mau [fie ma’u mo’oni] koe. ‘Oku mau fai [e me’a kotoa] te mau lavá ke fakafaingofua-á hō’omou [oó] ki he fiemālie tahá. . . . ‘Oku sīsīsi ‘aupito ‘a e taimí. ‘Oku ‘i ai ha kakai ‘oku nau fie ma’u koe. Kātaki mu’a—‘o ‘alu.”

Eletā Jeffrey R. Holland ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, *Deseret News*, 14 ‘o Sepitema 2011.

Pea ko e Laumālie foki, ko ha lea ia ‘e taha ‘e lava ke vahevahe ‘e he taha kotoa.

Ko e Tokoni ‘i ‘Apí

Kuo ‘osi ngāue fakafaifekau tu‘o tolu fakataha ‘a Paula mo Mā Sini Luisi mei ‘Iutaá ‘i he (Temipale Palemaila Niu ‘Ioké; Temipale Hongo Kongo Siainá; mo Koloēsia, Sēpia, mo Silovēnia ‘i he seminelí mo e ‘inisititití). Na‘á na lolotonga teuteu ke toe ngāue fakafaifekau fe‘unga mo hono fehu‘i ange ‘e he‘ena palesiteni fakasiteikí, “Te mo loto fiemālie ke mo ngāue pē heni ‘i hotau siteikí, ‘o tokoni ki he misiona ‘oku tau nofo ai?”

‘Oku fiefia ‘a e fāmili Luisi ‘i he‘ena ngāue mei ‘apí, ke ‘ilo‘i ai ‘a e kau faifekau taimi-kakato mo e kāingalotu ‘o hona siteikí.

‘Oku pehē ‘e Eletā Luisi, “‘Oku tokolahi ha mātu‘a mali, ko e taimi ‘oku nau fakakaukau ai ke ngāue fakafaifekau, ‘oku nau hoha‘a pe ko e hā ‘e fai ki honau ‘apí mo ‘enau kaá pe ko e me‘a honau fāmili, he ‘ikai ke nau ‘i ai.” “Kuó ma lava ‘o nofo pē ‘i homa ‘apí mo faka‘uli pē ‘i he‘ema kā. ‘Oku pou pou ‘i kimaua ke ma ō ki he ngaahi ‘ekitiviti fakafāmili, kehe pē ke ‘oua ‘e fe-paki mo e ngaahi fatongia fakafaifekau. Pea na‘á ma ‘i heni foki ‘i hono fā‘ele‘i homa mokopuná.”

Ko e Ngaahi Tāpuaki ‘o e Fāmili

‘I he tafa‘aki ‘e tahá, ‘oku pehē ‘e Sila mo Keniti Sōleniseni, mei he siteiki tatau pē, ko e

‘Oku ‘oange ‘e he fāmili Sōlenisoni ha fanga kīi fo‘i maka ki he fānau ako ‘i he ‘Otu Motu Kuki ke fakamanatu kiate kinautolu ke nau tu‘u “fakamakatu‘u ‘ia Kalaisi.”

‘Oku pehē ‘e Sisitā Luisi, “Na‘á ma kei fo‘ou mai ki heni, pea ‘oku hoko ia ko ha faingamālie faka‘ofo‘ofa.” “Na‘á ma ngāue mo e kau ‘eletā mo e kau sisitā kei talavou, fengāue‘aki vāofi mo e palesiteni fakamisioná, ō ki he ngaahi fakataha fakavahé mo fakasouni, pea ngāue mo e kau taki fakafaifekau fakauōti.” Na‘á na ‘a‘ahi foki ki ha kau fiefanongó mo kinautolu ‘oku māmālohí.

Na‘e pehē ‘e Sisitā Luisi, “Kuó ma fe‘iloaki mo ha kakai lelei na‘e ‘ikai ke ma mei ‘ilo, ‘o kau ai mo ha ni‘ihi ne hē atu mei he halá. Ko ha tāpuaki faka‘ofo‘ofa ke mamata ki he‘enau foki maí, ma‘u e ngaahi ouaú mo ō ki he temipalé.”

taha ‘o e ngaahi founa lelei taha ke fakamālohia ai hona fāmili ko ‘ena ngāue ‘o mavahe mei ‘apí. ‘Oku pehē ‘e Sisitā Sōleniseni, “Ko e taha ‘o e ngaahi kumi ‘uhinga ‘oku fai ‘e he mātu‘a malí, ‘oku ‘ikai ke nau ō ai, ko e makapuná, faingata‘a‘ia ‘a e fānau ‘osi malí, teu fā‘ele honau ngaahi ‘ōfēfiné, mātu‘a kuo toulekeleka—mo e hā fua. ‘Oku mahu‘inga ‘a e fāmili, pea ‘okú ke ‘ofa kiate kinautolu he ‘aho kotoa pē. Ka ‘oku ‘oatu ‘e he ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau ha pōpoaki mālohi ‘oku toe mahu‘inga mo e ngāue fakafaifekau.”

‘I kai ngata ai, ‘oku pehē ‘e Eletā Sōleniseni, “‘oku lahi fau ha ngaahi founa ke kei fetu‘utaki ai ‘i he taimi ni, ‘a ia te ke lava ai ‘o fetu‘utaki he taimi kotoa pē.”

Na'e kamata e fononga fakafaifekau 'a e fāmili Sōleniseni 'i he ta'u 'e tolu kuo hilí, 'i he taimi na'e kole ange ai 'ena pīsope ke na fakahoko fakamāhina ha faeasaiti ma'á e mā-tu'a mali 'oku fakakaukau ke ngāue fakafaifekau. 'Oku pehē 'e Sisitā Sōleniseni, "Hili 'emau toutou talanoa ki aí, ne pau ke ma ō mo kimaua!" Na'á na ma'u ha uiui 'i ke ngāue 'i he 'Otu Motu Kukí, 'a ia ne ngāue ai e ongo kui 'a Silá he ta'u 'e 50 kuo hilí.

Ko e 'aho ní, 'oku kole ke na ako'i e ngaahi kalasi Tohi Tapú 'i he ngaahi akó, fakataha mo ha ngaahi fatongia kehe.

'Oku pehē 'e 'Eletā Sōleniseni, "'Oku ma fakamatala 'o kau kia Kalaisi 'i he'ene hoko ko e maká. 'Okú ma 'oange ki he fānau akó ha ki'i fo'i maka mo poupou'i ke nau tu'u fakamakatu'u 'ia Kalaisi. Ko e feitu'u kotoa pē 'okú ma ō ai he

'Oku pehē 'e he kau faifekau mali he funga 'o māmani, 'oku fakamālohia 'enau nofo malí 'e he ngāue fakatahá pea mo 'omi kinautolu ke ofi ange ki he Tamai Hēvani, makehe mei he'enua tokoni 'a e nī'hi kehé.

taimí ni, 'oku pehē 'e he kakaí, "Tu'u fakamakatu'u!" 'i he taimi 'oku nau sio ai kiate kimauá."

Ha'u 'o Tokoni

Kapau 'oku mou fakakaukau ke ngāue fakafaifekau taimi kakato pe ngāue fakafaifekau tokoni ki he Siasí, 'e fai atu 'e he kau faifekau mali kotoa ko 'ení 'a e fehu'i tatau ne fehu'i ange 'e Palesiteni Lopisoni kia Sēleti mo Lona Malamalosé: "E lava ke ke ha'u 'o tokoni?" Pea te nau talaatu kiate koe, 'e tatau ai pē pe ko e hā e founga ho'o kau maí, 'oku pau 'a e tala'ofa ko 'ení: 'Oku fie ma'u koe, 'e lava ke ke tokoni, pea 'e tāpuekina mo 'ofeina koe. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Eletā Jeffrey R. Holland: 'Oku Fie Ma'u Lahi 'e he Siasí ha Kau Faifekau Mali Matu'otu'a Tokolahi Ange," *Deseret News*, 14 'o Sepitema 2011, deseretnews.com.

NGAAHI FOUNGA LAHI KE NGĀUÉ

Vakai ki ha ngaahi faingamālie lolotonga, fanongo meiate kinautolu 'oku lolotonga ngāué, mo kumi e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i 'i he [lds.org/callings/missionary](https://www.lds.org/callings/missionary).

FAINGOFUA ANGE 'I HA TOE TAIMI

'Oku fakangaloku 'a e ngaahi tu'utu'uní ke fakafaifekau 'i ha toe taimi 'e ngāue fakafaifekau 'a e kau faifekau malí.

- 'E lava ke nofo pē 'a e kau faifekau mali tokoni ki he Siasí 'i 'api mo ngāue fakalotofonua.
- 'E lava ke ngāue fakafaifekau e kau faifekau malí 'i ha māhina 'e 6, 12, 18, pe 23. 'E lava ke nau ngāue fakafaifekau fakavaha'apule'anga 'o si'i hifo 'i he māhina 'e 18 kapau te nau totongi pē 'enua folau.
- 'E lava e kau faifekau malí, 'o ki'i mālōlō nounou fakataimi mei he'enua ngāue fakafaifekau 'o angamaheni 'aki e 'aho 'e 7 ki he 10, ke nau foki ki 'api ki ha me'a fakafāmili mahu'inga.
- 'Oku fakangatangata e fakamole ki he fale nofo'angá. 'Oku 'ikai totongi 'e he kau faifekau malí ha totongi 'oku lahi ange 'i he totongi pau ki he fale nofo'angá, kau ai e totongi falé, 'uhilá mo e vaí mo e ngaahi nāunau falé.
- 'E malu mo fiemālie 'a e fale nofo'angá. 'Oku fakapapau'i 'e he ngaahi misioná mo e ngaahi 'ōfisi 'o e 'ēliá 'oku ma'a, fakanāunau lelei, mo faka'ekonōmika 'a e fale nofo'angá.
- 'Oku 'ikai fakamafasia 'a e taimi-tēpilé. 'Oku 'ikai fie ma'u 'a e mātu'a malí ke nau muimui ki he taimi tēpile tatau 'o e houa ngāué mo e ngaahi 'ekitivitíí hangē ko e kau faifekau kei talavou tāutahá.
- 'Oku lahi ange e fetu'utaki mo e fāmili. 'E lava ke fetu'utaki 'a e kau faifekau malí mo honau ngaahi fāmili 'o tu'o lahi ange 'i he kau faifekau kei talavou tāutahá.

KO E TAIMI 'OKU
**Fakautuutu ai
'a e Ponokalafí—
'Oku Fakatou Fie
Māu ke Fakamo'ui
'A E UAIFÍ MO E HUSEPĀNITÍ**

*Kuó u siotonu 'i he mālohi
'o e Fakamo'ui ke fakamo'ui,
'a ia 'e lava ke hoko ki he
ngaahi uai'fi pea pehē foki
ki he ngaahi husepānití
'i he taimi 'oku fefa'uhi ai
'a e ngaahi husepānití mo
e ponokalafí.*

'Ika'i fakahā e hingoá

The fuofua māhina 'e ono 'eku hoko ko e pīsopé, na'e ō mai kiate au ha ngaahi hoa-mali 'i hoku uótí, 'i he loto falala ke talanoa mo au ki he fekuki 'a e husepānití mo hono ngāue'aki 'o e ponokalafí. Na'e fakatumu-tumu e uaifí, 'i ha ngaahi me'a 'e nī'ihī, 'i he'ene 'ohovale 'i he toki 'ilo e fakapulipuli fakamamahí; ko ha nī'ihī ne nau 'osi 'ilo 'o lau māhina mo laui ta'u.

Na'á ku ongo'i 'ofa mamahi ki he ngaahi mātu'a malí ni pea mo ongo'i e mālohi huhu'i 'o e Fakamo'uí 'i he'eku

toutou fale'i mo tokangaekina e hou'eiki tangatá takitaha ke tokoni ke nau "tupe'i atu 'a e ngaahi sēini 'a ia [te] ne ha'i ma'u 'a [kinautolú]" (2 Nīfai 9:45).

Kae mahalo ko e lahi taha e taumalingi mai 'a e Laumā-lié, ne hoko ia 'i he'eku talanoa mo e ngaahi uaifí. Na'á ku 'ilo ai, neongo ko ha nī'ihī 'o e ngaahi kafó 'oku kei fo'ou pea ko ha nī'ihī kuo piki 'i he ngaahi ta'u lahi 'o 'enau fe'ao mo iá, ka na'e fekuki 'a e kakai fefiné ni kotoa mo ha kafe fakalaumālie loloto ne fakatupu 'e he ngaahi fehu'i hangé ko 'ení, "Ko e hā kuó u fai ke fakatupu ai ke 'oua 'e toe tokanga mai kiate aú?" pe "Ko e hā 'oku loto ai ke fakakaukau 'oku mamili mo ha taha kehe kae 'ikai ko aú?"

Koe'uhí ko e husepānití na'e maumau fonó, 'oku fai-ngofua ai ki he pīsopé ke ne ongo'i ko e husepānití 'oku ne fie ma'u lahi taha 'a e ngaahi kī ke fakaava 'aki e mālohi fai fakamo'ui 'o e Fakamo'uí, ka kuó u 'ilo'i foki 'oku tatau pē fie ma'u 'e he uaifí ke fakamo'ui mei he mamahí mo e ngaahi ha'aha'á pea mo e fie ma'u 'e he husepānití ke fakamo'ui ia mei he angahalá mo e ngaahi holi koví.

'I he malanga 'a Sēkope ki he kau Nīfai, na'e fakahalaki ai 'e he palōfita ko Sēkopé 'a e kakai tangatá 'i honau 'ulungaanga ta'efaitotonu ki honau uaifí, "a ia ko hanau tokolahī 'oku fu'u ongongofua mo ma'a mo pelepelengesi 'aupito 'a honau lotó 'i he 'ao 'o e 'Otua, 'a ia ko ha me'a 'oku fakahōifua ki he 'Otua" (Sēkope 2:7). Na'á ne hoko atu 'o pehē: "Kuo mou fakatupu ha mamahi lahi 'i he loto 'o homou ngaahi uaifí ongongofua . . . ko e tupu 'i ho'omou ngaahi sīpinga kovi 'i honau 'aó; pea 'oku 'alu hake ki he 'Otua 'a e tangi 'a honau lotó ke talatalaaki 'i 'a kimoutolu." (Sēkope 2:35). Kuó u 'osi sionu 'i he ngaahi tangí ni. 'Oku 'ikai ngata pē 'ene hokó 'i he ongo'i 'e he uaifí hono lavaki'i ia 'e he ngāue 'aki 'e hono husepānití e ponokalafí, ka mei he ngaahi lea mo e tō'onga 'oku fa'a hoko tupunga mei he'ene fefa'uhi fakaelotó. Ko hono mo'oní, 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou ki ha tangata kuo 'ilo'i 'ene tō'ongá, ke ne tukuaki'i hono uaifí koe'uhí ko hono 'ulungāngá, 'o fakalau ha ngaahi tō'onga kehekehe na'á ne fakahoko pe 'ikai malava ke fakahoko. Ko hono fakamamahí, he 'oku 'ikai foki ko ha me'a fo'ou hono kamata ke tukuloto'i 'e he uaifí pea a'u 'o tui ki he ngaahi tukuaki'i ko 'ení.

Ne tangutu ha ongomātu'a pehē 'i hoku 'ōfisí, hili pē ha ngaahi 'aho si'i mei hono fakahā 'e he husepānití ha tō'onga fakaponokalafí na'e mo'ua ai talu mei he'ene kei talavou.

Na'e kamata ke fakatokanga'i 'e he uaifí, he lolotonga 'ene fanongo ki ha lēsoni 'o e Fine'ofá na'e fakatefito 'i he lea 'a Sisitā Linitā S. Liivi he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2014, "Malu'i mei he Ponokalafí—ko ha 'Api 'Oku Fakatefito 'ia Kalaisi," 'i he ngaahi tō'onga hono husepānití kiate iá, ha konga lahi 'o e ngaahi tō'onga fakahehema ko ia na'e fakamatala'i 'e he faiakó. Na'á ne 'eke hangatonu ki hono husepānití 'i he 'osi 'a e lēsoní, peá ne vete 'a e fakapulipuli kuó ne fufuu'i fuoloa maí. Na'e toe kanoni atu e loto fakalilí'á ki hono ngeia kuo 'osi uesiá. 'I he lolotonga 'o 'emau fuofua fakatahá, na'e faingata'a ke na 'ilo'i pe 'e founga fēfē ha lava ke toe hoko atu 'ena nofomalí. Na'á ku fakamahino'i ange 'oku 'i ai ha 'amanaki, mo fai ange ha ngaahi fale'i, pea mo fakaafe'i ke na foki mai ke mau toe talanoa fakafo'ituitui.

Na'á ku toe vakai'i 'a e ngaahi fokotu'u 'oku 'omi 'i he Ministering Resources he LDS.org, fakataha mo e ngaahi lotu fakamātoato na'á ku fai 'i he'e'ku teuteu ki he talanoa

FOUNGA 'E LAVA KE TOKONI AI 'A E KAU TAKI LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Ihe ngāue 'a e kau takí mo e ngaahi hoa mali 'o e kāingalotu ko ia 'oku fefa'uhi mo e ponokalafí, 'oku mei mahu'inga tatau pē 'enau feinga ke fakapapau'i 'oku ongona 'e he ngaahi hoa mali ko 'eni 'oku tokangaekina kinautolú pea mo ha fa'ahinga fale'i 'oku nau lava 'o fakahoko. Fakakaukau ki he ngaahi fokotu'u ko 'eni mei he Ministering Resources (ministering.lds.org):

- Fakataha ma'u pē mo fai ha tokoni.
- Fakamamafa'i 'a e malava ko ia 'e he Fakamo'uí ke 'omi 'a e fakamo'ui fakatāutahá ki he mali 'o e tokotaha 'okú ne ngāue'aki e ponokalafí (vakai ki he, 'Alamā 7:11 mo e Mātiu 11:28–30).
- Fakaafe'i 'a e tokotaha fakafo'ituituí ke fakakaukau ke 'alu ki ha fakataha 'a ha kulupu tokoni 'o fakafou 'i he polokalama fakaakeake mei he ma'unimaá pe ha kulupu tokoni tatau mo ia.

- Tokoni ke mahino ki he malí 'e lava ke tataki fakalaumālie ia ke ne 'ilo'i e founga ke fakamahino'i ai 'a e ngaahi fakangatangata 'i he feohí pea 'i he 'apí.
- Tokoni'i e malí ke kumi hano kaungāme'a falala'anga pe mēmipa 'o e fāmili te ne lava 'o pou pou mahu'inga ma'u peé.
- Tokoni'i e tokotaha fakafo'ituituí 'okú ne ngāue'aki e ponokalafí ke ha'isia ki he'ene ngaahi tō'ongá mo tokoni ki hono malí.
- Fakakaukau ke fakahinohino e mali 'o e tokotaha 'okú ne ngāue'aki e ponokalafí ki ha tokoni pe fale'i fakapalofesinale. Fakamahino'i ange e ngaahi ma'u'anga tokoni fakalotofonua 'okú ne fai e tokoni 'oku fenāpasi mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleí.

'I laló: Na'e loto-mamahi 'a Keuli 'i he taimi na'á ne 'ilo ai 'a e tofanga hono husepānití mo e ponokalafí, ka na'á ne ma'u ha 'amanaki lelei mo ha fakamo'ui 'ia Sisū Kalaisi mo 'Ene Fakalelei.

ko iá, tautautefito ki he ngaahi ma'u'anga tokoni ki hono poupou'i e ngaahi hoa mali 'o kinautolu 'oku nau faka'aonga'i 'a e ponokalafí, 'ou lau ai 'a e ngaahi me'a ko 'ení: "Fakahaa'i ho'o 'ofá mo ho'o tokangá kiate ia fakafo'ituitui, pea pehē ki hono malí. Fakamahino 'oku 'ikai ha'ane kaunga ki hono ngāue'aki 'e hono hoá e ponokalafí pe tō'onga koví pea 'oku 'ikai fai ha 'amanaki ke ne kātaki'i 'a e tō'onga ngaohikoviá."

Na'á ku talangofua ki he fale'i ko 'ení, 'i he'eku talanoa mo e fefine ni, pea tānaki atu ki ai 'a e fakamahino na'e 'ikai tu'unga e tō'onga hono husepānití koe'uhí ko ia, 'ikai koe'uhí ko ha me'a na'á ne fai pe te'eki ai ke fai, ka ko 'ene palopalema 'iate ia pē. Na'á ku fakatokanga'i 'ene fiamālie hifo 'i he'ene tali e ngaahi lea ko iá mo ongo'i e fakamo'oni 'a e Laumālie ki hono mo'oní. Na'á ne kole 'i he 'osi 'a e 'initaviú pe te u lava 'o foaki hano tāpuaki 'i he la-kanga fakataula'eikí. Na'á ku fakatokanga'i ko au pē taha na'e lava ke tafoki ki ai ke ma'u ha tāpuaki pehē, he na'e loto ke 'oua na'a 'ilolahia 'ene palopalemá 'e he fāmilí mo e kaungāme'á.

Na'á ku fakaafe'i 'a e husepānití ke kau 'i he kulupu fakaakeake mei he ma'unimā 'a e Siasí, ke tokoni 'i hono fakamo'uí, peá u fakalotolahi'i hono uai'í ke kau 'i he kulupu 'a e ngaahi malí mo e kau mēmipa 'o e fāmilí. Na'á ne fakamatala mai 'a e nonga na'á ne ongo'i 'i he talanoa mo e kakai fefine kehe na'e mahino kiate kinautolu e me'a na'e tofanga aí pea mo e 'amanaki lelei na'á ne ma'u 'i he'ene mamata ki ha ngaahi mātu'a mali ne nau foua 'a e faingata'a tatau pea nau lava 'o hao fakataha mai mei ai.

Kuo 'osi 'eni ha ngaahi māhina, talu mei he'eku fuofua talanoa mo e ongomātu'a mali ko 'ení, pea kuo tupulaki 'eku 'ofa mo 'eku tokanga kiate kinauá tu'unga 'i he'e-mau fa'a fengāue'akí. Neongo 'oku ou 'ilo'i he 'ikai honge faingata'a 'ena fonongá, ka 'oku fakafiefa ke 'ilo'i 'i he māhina takitaha na'e kei faka'ata'atā 'e he husepānití ia mei he holikoví mo e ponokalafí, pea mo 'ete fakatokanga'i e tupulaki e mo'ui taau pea mo e lototo'a hono uai'í, 'a ia 'oku fu'u hā mahino 'aupito.

'I he ngaahi 'initaviu kimuí ni mai mo kinauá, ne fetongi e mamahi mo e lo'imata mei he'emaui ngaahi fuofua talanoá 'aki ha fofonga malimali mo e kakata. Kae mahalo ko e ola ma'ongo'onga tahá ko e 'amanaki lelei—ko e 'amanaki lelei he 'ikai ngata pē lava ke hokohoko atu 'ena nofomalí kae toe mahulu angé, ko 'ene malava ke hoko ko ha me'a 'oku faka'ofa'ofa mo mā'olungá.

Me'apango pē, he 'oku ou 'ilo'i 'oku 'ikai a'usia 'e he ngaahi hoa mali kotoa 'a e ola tatau ko 'ení. 'Oku malava ke movete ha ngaahi nofomali 'e ni'ihi 'i he taimi 'oku fakafisi ai e tokotaha 'okú ne faka'aonga'i e ponokalafí ke fai ha fakalakalaká. Neongo ai pē pe ko e hā e hala 'oku fili 'e he husepānití, ka kuó u 'ilo'i ko e fale'i ke tokoni'i 'a e uai'í 'oku ue'i fakalaumālie. 'Oku ou faka'amu pē 'e 'ikai 'aupito ongo'i 'e ha fefine 'i he tūkunga ko 'ení 'oku si'aki, to'o hala'i, pe 'ikai mahino ki he'ene pīsopé. Ko ha founa mahu'inga 'a e tokoni 'a e pīsopé ke fakafou mai ai hono fakahaa'i 'e he Fakamo'uí Hono mālohí ke fakamo'ui kato 'a e loto takitaha—na'a mo kinautolu kuo "hoka'i 'aki 'a e ngaahi fu'u lavea lalahí" (Sēkope 2:35). ■

FALE'I MO E FAKAFIEMĀLIE KI HE NGAahi MALÍ

'I he'emaui hoko ko e kau takí, 'oku mau toe fu'u hoha'a foki ki he mali mo e fāmilí 'o kinautolu 'oku fekuki mo e ma'unimā 'e he ponokalafí. Na'e fakamatala 'a 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o pehē: 'Kapau 'oku mou 'atā mei he angahala mamafá ni, 'oua te mou fuesia 'a e nunu'a 'o e angahala 'a ha taha kehe. . . . Te mou lava 'o 'ofa. . . . Ka 'oku 'ikai totonu ke mou pehē ko homou fatongia ia.' 'Oku 'ikai te ke tu'enoa. 'Oku 'i ai ha tokoni. 'Oku 'i ai ha ngaahi fakataha ki he fakaakeake mei he ma'unimaá ma'á e hoá, kau ai e fakataha fakahoko 'i he telefoní, 'a ia 'okú ne faka'atā 'a e hoá ke tā mo kau ki ha fakataha mei honau 'apí pē."

Linda S. Reeves, tokoni ua 'i he kau palesitenisi lahi 'o e Fine'ofá, "Malu'i mei he Ponokalafí—ko ha 'Api 'Oku Fakatefito 'ia Kalaisi, *Liahona*, Mē 2014, 16.

Kau Tangata Le'ó

'I HE TAUA

“Kuó u fekau 'a e kau tangata le'ó ki ho ngaahi 'aá, 'E Selusalema, pea 'e 'ikai te nau fakalongo pē 'i he 'aho pe 'i he pō, ko kimoutolu 'oku fakahā 'a e ['Eikí] 'oua 'e fakalongo pē.”

‘Isaia 62:6

Kau tangata le'ó

Na'e tu'u takai 'a e kau tangata le'ó 'i ha 'ā pe 'i ha taua kae lava ke nau asiasi mo fakatokanga kei mama'o 'o ka 'i ai ha fakatu'utamaki. Na'e fakangāue'i kinautolu ke nau malu'i 'a e ngaahi koló pea pehē foki ki he ngaahi ngoue vainé, ngoué, pe toafa mohukú.

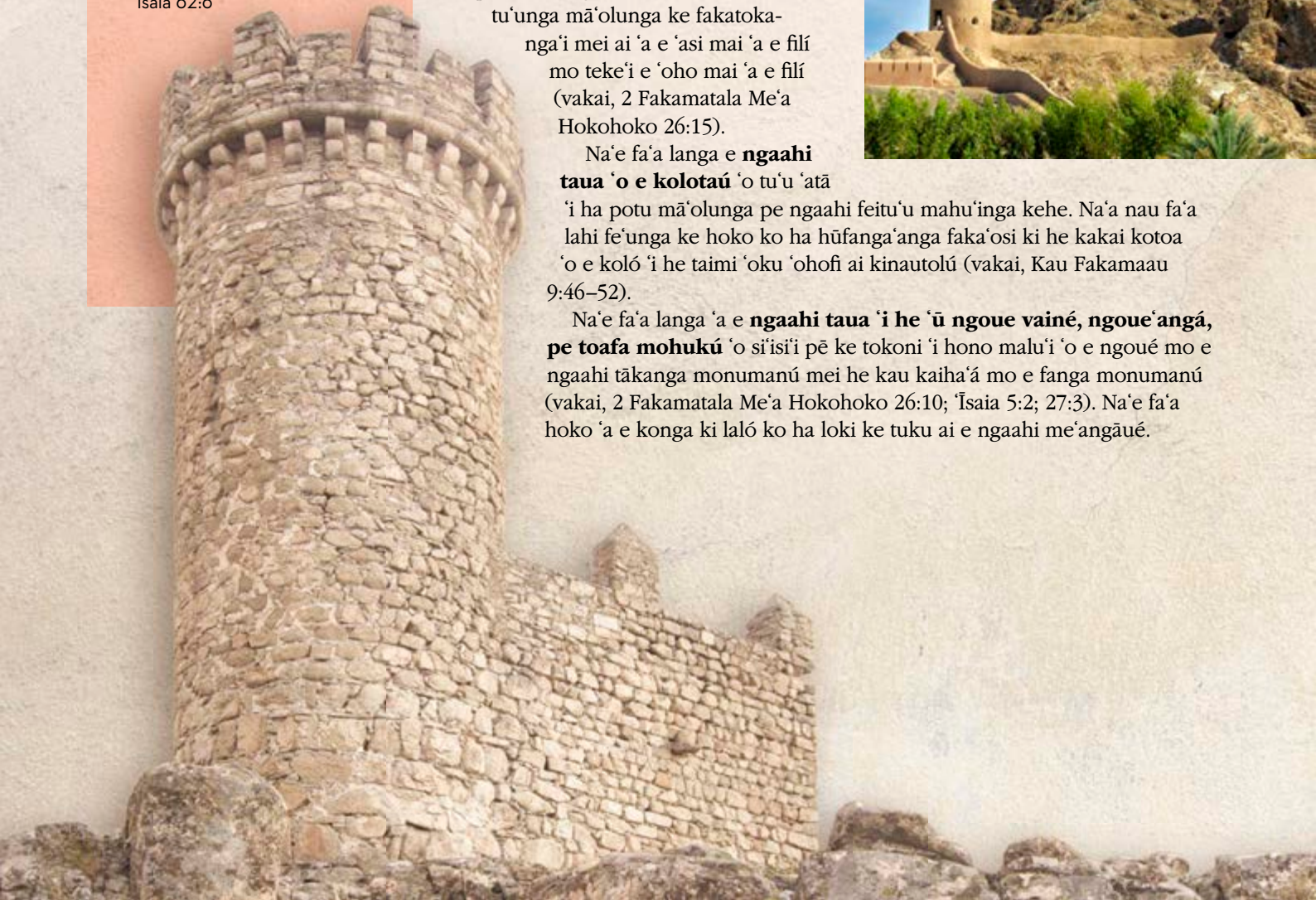
Ko e ngaahi Fa'ahinga 'o e Tauá

Na'e fa'a langa 'a e **ngaahi taua 'i he ngaahi 'ā 'o e koló** 'i he ngaahi matapā hū'angá pe 'i he ngaahi tulikí (vakai, 2 Fakamatala Me'a Hokohoko 26:9). 'Oku hoko 'a e ongo mata-paá mo e ngaahi tau he tulikí ko ha tu'unga mā'olunga ke fakatokanga 'i mei ai 'a e 'asi mai 'a e filí mo teke'i e 'oho mai 'a e filí (vakai, 2 Fakamatala Me'a Hokohoko 26:15).

Na'e fa'a langa e **ngaahi taua 'o e kolotau** 'o tu'u 'atā

'i ha potu mā'olunga pe ngaahi feitu'u mahu'inga kehe. Na'a nau fa'a lahi fe'unga ke hoko ko ha hūfanga'anga faka'osi ki he kakai kotoa 'o e koló 'i he taimi 'oku 'ohofi ai kinautolú (vakai, Kau Fakamaau 9:46–52).

Na'e fa'a langa 'a e **ngaahi taua 'i he 'ū ngoue vainé, ngoue'angá, pe toafa mohukú** 'o si'isi'i pē ke tokoni 'i hono malu'i 'o e ngoué mo e ngaahi tākanga monumanú mei he kau kaiha'á mo e fanga monumanú (vakai, 2 Fakamatala Me'a Hokohoko 26:10; 'Isaia 5:2; 27:3). Na'e fa'a hoko 'a e konga ki laló ko ha loki ke tuku ai e ngaahi me'angāue.

KO E FATONGIA KE LE'Ó

“Kuo fakahoko 'e he kau palōfitá honau fatongia 'i ha ngaahi senituli

'i he'enua fakatokanga ki he kakaí 'o kau ki he ngaahi faingata'a 'oku tu'unuku kiate kinautolú. 'Oku ha'isia 'a e kau 'Aposetolo 'a e 'Eiki 'i honau fatongia ke le'ohi, fakatokanga, pea ala atu 'o tokoni kiate kinautolu 'oku kumi ki he tali 'o e ngaahi fehuí 'o e mo'uí.”

'Eletá M. Russell Ballard 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku 'i he Fohe'ulí 'a e 'Otuá," Liahona, Nōvema 2015, 25.

NGAAHI MO'ONI MEI HE TOHI TAPÚ

'I he Fuakava Motuá, na'e fa'a fakahoa 'a e 'Eiki he taimi 'e nī'hi ki ha kolotau pe taua 'o e hūfanga'anga (vakai, Same 18:2; 61:3; Lea Fakatātā 18:10; 2 Sāmiuela

22:3), pea 'oku fa'a fakatatau 'a e kau palōfitá ki he kau tangata le'ó (vakai, 'Isaia 62:6; Selemaia 6:17; 'Isikeli 3:17; 33:7; Hōsea 9:8; Maika 7:4).

“Kuó u tuku koe ko e le'ó ki he fale 'o 'Isilelí: ko ia ke ke fanongo ki he lea mei hoku ngutú, pea valokī 'a kinautolu meiate au” ('Isikeli 3:17; vakai, 'Isikeli 33:1–7).

Kau tangata le'ó 'i he tauá:

'Ai ke ope atu ho'o vakai. Ko e taimi ne ui ai mo fakamafai 'i he 'Otuá ha kau tamaio'eiki, 'oku fakamavahe 'i 'a e kau palōfitá mei māmani, pea nau ofi ange kiate Ia, mo faka'atā ke nau mamata ki he ngaahi me'á 'i ha vakai fakalangi ange.

'O mamata ki he ngaahi me'a 'oku 'ikai lava 'a e toengá 'o mamata ki ai. “Oku lava 'e he tangata kikité 'o 'ilo ki he ngaahi me'a 'i he kuo hilí, kae 'unmā foki 'a e ngaahi me'a 'e hokó, pea 'e fakahā mai 'iate kinautolu 'a e ngaahi me'a kotoa pē, pe 'e fakahā mai 'iate kinautolu 'a e ngaahi me'a liló, pea e'a 'i he māmá 'a e ngaahi me'a fufuú, pea ko e ngaahi me'a 'oku te'eki 'ilo'í, 'e fakahā 'iate kinautolu, pea 'e fakahā foki 'iate kinautolu 'a e ngaahi me'a 'a ia 'e 'ikai lava ke 'ilo'í 'i ha toe founga kehé” (Mōsaia 8:17).

'Oku nau tuiaki. 'Oku 'i ai ha fatongia toputapu 'o e kau palōfitá ke fakatokanga mai fekau'aki mo e ngaahi fakatu'utāmaki 'oku tu'unuku maí, pea te nau hokohoko atu ke fai ia neongo e fakakaukau 'a e kakaí pe māfihunga 'o e sosaietí.

Fakatokanga mai 'i ha ngaahi me'a 'oku kei mama'o. “Oku fakahalaki 'e he palōfitá 'a e angahalá mo tomu'a fakahā hono ngaahi nunu'á. Ko e tokotaha ia 'okú ne malanga 'aki 'a e mā'oni'oni. 'I he taimi 'e nī'hi, 'oku ala ue'i fakalaumālie ai 'a e kau palōfitá ke nau kikité 'i 'a e kaha'ú ma'á e lelei 'a e fa'ahinga 'o e tangatá” (Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Palōfitá,” lds.org/scriptures/gs).

Foaki ha fakaū mo e malu'anga. 'I he'etau fakafanongo ki he ngaahi fakatokanga 'a e kau palōfitá, te tau lava ai ke ma'u ha malu pea hao mei he ngaahi me'a fakamamahi 'oku tau tofanga aí, fakafo'ituitui pe fakalūkufua, kapau 'oku 'ikai ke tau talangofua. ■

NGAAHI TĀ 'O E NGAAHI TĀUÁ, ATA 'IMUI © ISTOCK/THINKSTOCK, CHRIST 'I 'A RED ROBE, TĀ 'E MINERVA K. TECHERT

KO HA FAINGAMĀLIE HONO UA

Na'á ku pukepuke 'eku vālingí, 'i he fuofua taimi na'á ku fetaulaki ai mo iá.

Na'e faka'efihi ofi mai kiate au, he lolotonga 'eku hū ki he loki kaí, 'o tau e kato 'eku vālingí 'i hoku va'é.

Na'á ne pehē 'i he'ene fakaofi maí, "Ko e vālingi."

Peá u pehē ange, "Io."

Ne te'eki ai ke u talanoa mo ha taha faingata'a'ia fakaesino, pea na'e 'ikai ke u 'ilo e me'a ke u lea 'akí. Na'e muimui 'ia au ki he'eku tēpilé 'o tangutu hoku tafa'akí, mo tuhu pē ki he'eku kato vālingi.

Pea toe pehē mai, "Ko e vālingi."

Na'á ku fakaava 'eku kató pea fakafofoho hono fofongá. Na'á ne taa'i mālohi 'aupito 'a e ngaahi filó. Na'e 'i'i hoku lotó 'i he taimi na'á ku fakakaukau ai ki ha motu ha fo'i filo he'eku vālingí, peá u tāpuni'i fakalelei leva 'a e kató. Na'e fā'ofua mai kiate au kimu'a pea toki 'alú.

Na'á ku toutou sio ma'u pē ki ai talu 'eni.

Na'e pehē mai 'e Viliami he'ene fakaofi maí, "Ko e vālingi."

Ko e taimi pē na'e sio ai kia au, na'e fā'ofua kiate au 'o 'uma ki he tumu'aki hoku 'ulú.

Na'á ku feinga ma'u pē 'i he toenga 'o 'eku 'i he ako mā'olungá ke fakamama'o mei ai 'i he taimi na'á ku sio ai 'oku ha'u. Ko e taimi na'á ne 'ilo ai au pea lōmekina 'aki au 'ene fā'ofuá mo 'ene 'umá, na'á ku kātaki'i pē 'i ha ki'i taimi 'o feinga ke malimali peá u 'alu fakavavevave leva 'o 'ikai foaki ha fo'i lea.

Ne u ngulungulu pē 'i he'eku sio ai 'i he'eku koniseti 'okesitulā faka'osi 'i he ako mā'olungá, "Māsi'i." Na'e lue māmālie mai 'i he hili e koniseti, ki he feitu'u na'á ku tu'u ai mo hoku ngaahi kaungāme'á, 'i tu'a he fai'anga koniseti.

Na'e holomui hoku ngaahi kaungāme'á 'i he'ene lue mai kiate au mo ha malimali, pea mafao mai hono nimá ke fā'ofuá.

"Viliami!"

Na'á ku tafoki 'o fakatokanga'i ha fefine 'oku lele hangatonu mai kiate kimautolu.

Na'á ne taki hono nimá mo pehē mai, "Kātaki. 'Oku sa'i'ia 'aupito 'a Viliami he vālingí. Na'á ne kole ke u 'omai ia ki he koniseti he pōnī. Ta ō, 'ofa'anga."

Na'e 'ikai ke u fakatokanga'i, kae tālunga e momeniti ko iá, na'e te'eki ai ke u 'ilo hono hingoá. Na'á ku fetaulaki mo Viliami 'i he ta'u 'e ua kimu'á ka na'á ku fakamoleki ha taimi lahi he fakamama'o mei ai 'o 'ikai ai ke u teitei feinga ke 'ilo'i mo'oni ia. 'I he'eku vakai ki he sītu'a atu

'a Viliami mo 'ene fa'e'e, ne lōmekina au 'e he maá.

'Osi mei ai ha ngaahi ta'u, kuó u 'osi mali, na'á ku fā'ele'i ha ki'i tamasi'i faka'ofu'ofa na'e faingata'a'ia fakae-sino, na'á ma fakahingoa ko Sipenisā. Na'á ku fa'a fakakaukau ma'u pē kia Viliami 'i he'eku sio ki he'eku ki'i tamasi'i, peá u fifili pe 'e foua 'e Sipenisā ha ngaahi me'a tatau. 'E fakamama'o nai e kakaí mei ai he lahi 'o 'ene fa'a 'umá pe ma'u 'o 'ene fā'ofuá? 'E palopalema'ia nai hono to'ú hono ngaahi faingata'a'ia fakaesino?

Na'á ku 'ave 'a Sipenisā 'i hono māhina faá ki homau falemahaki fakafeitu'ú ke sio ki he toketaá. Na'á u fakatokanga'i ha hū mai 'a ha ongo-me'a mei he falemahaki, 'i he'eku fakahifo 'a Sipenisā mei he kaá. Na'e 'ikai ke u meimei tui, 'i he'eku fakatokanga'i atu ko Viliami mo 'ene fa'e'e.

"Viliami!" Na'á ku kaila atu 'i he taimi ne mau vāofi ange ai, pea tā vave hoku mafú.

"Mālō e lelei!" Na'á ne luelue māmālie mai ki he tau'anga me'alelé, mo malimali hono fofongá. Na'e mafao mai hono nimá 'o puke atu hoku nimá 'o lulululu fiefia.

"Okú ke fēfē hake?" Ko 'eku 'eké atu ia.

Na'á ne fiefia 'aupito mo ne pehē mai, "Ko e vālingi."

Vālingi. Na'á ne manatu'i foki mo au. Na'á ku kata mo tangi 'i he'eku pehē atu, "Io, na'á ku tā 'a e vālingí."

'I he'ema talanoá, na'e 'ohake 'e hoku lotó ha lotu ki he 'alo'ofa ongonofua 'a ha Tamai Hēvani 'ofa na'á Ne 'afio'i e lahi 'eku faka'amu ke toe fe'iloaki mo Viliamí. 'Oku ou fakamālō na'e 'afio mai 'a e 'Otuá kiate au—ko ha fa'e kei si'i kuo lōmekina 'i he ngaahi palopalema 'o e mo'ui 'eku ki'i tamasi'i mo hoha'a ki si'ono kaha'ú—pea 'omai ha 'usia na'á ne fakamanatu mai 'okú Ne 'afio'i kitautolu. ■

Kaylee Baldwin, 'Alesona, USA

Náá ku fanongo
ki hono lau
fakalautelau 'e he fefiné
ha me'a hangē ha silini
maká 'i he funga kãnitá ke
totongi e fakataú.

'ALU 'O TOKONI KI AI

Náá ku tu'u laine 'i ha pausa. Na'e iiki 'e toko ua 'o kole ha penisini pa'anga 'e \$3 mo ha ongo fo'i 'aisikilimi vanila.

'I he'eku fuofua hila atú, náá ku lava 'o 'ilo'i na'e si'isi'i 'enua pa'angá. Na'e la'iva'e pē fānaú mo vala mahaehae.

Na'á ku fanongo ki hono lau fakalautelau 'e he fefiné ha me'a hangē ha silini maká 'i he funga kãnitá ke totongi e fakataú.

Hili e totongi 'eku 'utu, ne u lue atu leva 'o fakahilehila hifo ki he kã 'a e fa'eé. Ko ha ákenga motu'a ange 'oku ngalingali 'oku fu'u kai penisini lahi.

Na'á ku ongo'i ha loto-'ofa ki he fa'ē 'o e fānau 'e toko ua ko 'ení, ka náá ku fakamo'ui 'eku motopaikí peá u 'alu au.

Te'eki lava ha miniti 'o 'eku lele he hala lahi, kuo ongo mai ha le'o kiate au: "Alu 'o tokoni ki ai." Na'e hoko tu'o ua mai 'a e ue'i.

Na'á ku kalokalo, 'o fakakaukau mahalo kuo 'osi mavahe ia. Ko e hã te u talaange ki ai?

Na'e toe ongo mahino mai 'a e le'ó ko hono tu'o tolú: "Alu 'o tokoni ki ai!"

Na'á ku afe leva 'o foki ki he pausá, mo feinga ke 'ilo'i pe ko e hã teu talaangé kapau 'e kei 'i ai.

Na'á ku fakatokanga'i 'i he'eku a'u atú, na'e kei ava 'a e matapã 'o 'ene kaá. Na'e 'i he tafa'aki 'o e faka'ulí, kae fiefia 'ene ongo ki'i tamaikí mo 'ena 'aisikilimí 'i he sea muí.

Ne u fai ha ki'i lotu, 'o fehu'i ki he Tamai Hēvaní pe ko e hã 'oku totonu ke u lea 'akí. Na'e pehē mai 'e he le'o tatau kiate au, "Fakafē'iloaki koe pea

fehu'i ange pe 'okú ne fie ma'u ha tokoni." Na'á ku 'alu atu ki he'ene kaá peá u fakafē'iloaki atu au. Na'á ku fakamatala ange náá ku ma'u ha ongo ke 'eke ange pe 'okú ne fie ma'u ha tokoni.

Na'e kamata ke ne tangi mo pehē mai, "Ko e toki 'osi 'eni 'eku lotu kia Sīsū, 'o kole kiate Ia ke Ne 'omi mu'a ha taha ke tokoni mai."

Kuo tali 'e he Tamai Hēvaní 'ene lotú. Na'á ku totongi ke 'utu fonu 'ene kaá peá u 'oange ha fika 'o ha tokotaha 'i he'emaui kōlomu kaumātu'á, 'okú ne fie ma'u ha kau ngāue he taimi ko iá. 'Oku 'ikai ke u 'ilo pe ko e hã e me'a na'e hoko ki he fa'ē kei talavou ko ení 'i he hili iá, ka 'oku ou fakamālō náá ku muimui ki he ue'i, ke tokoni'i ia. ■

Thomas Robbins, Kalefōnia, USA

'OUA TE KE FANÁ

Na'á ma tangutu mo Popi 'i he'ema ká polisi, 'o tatali ki ha faka'ilonga 'o ha taha 'oku lue hifo 'i he halá. Na'e kamata 'ema siofi 'i ha houa 'e ua kimu'a, 'i he hili 'ema fakatokanga 'i e ká na'e tala 'i he fakatokanga he letiō 'a e kau polisi.

Na'e pehē 'e he fakatokangá, "Oku lolotonga hoko ha kaiha'a fakamālohi. Ko e ongo tangata 'e toko ua, fakatou

'i ai 'ena me'atau. Na'e toki fakatokanga 'i kinaua 'i ha ká lanu moli. 'Oku pehē 'e he kau fakamo'oní 'oku fakatu'utāmaki 'a e ongo tangatá mo teu pē ke fana."

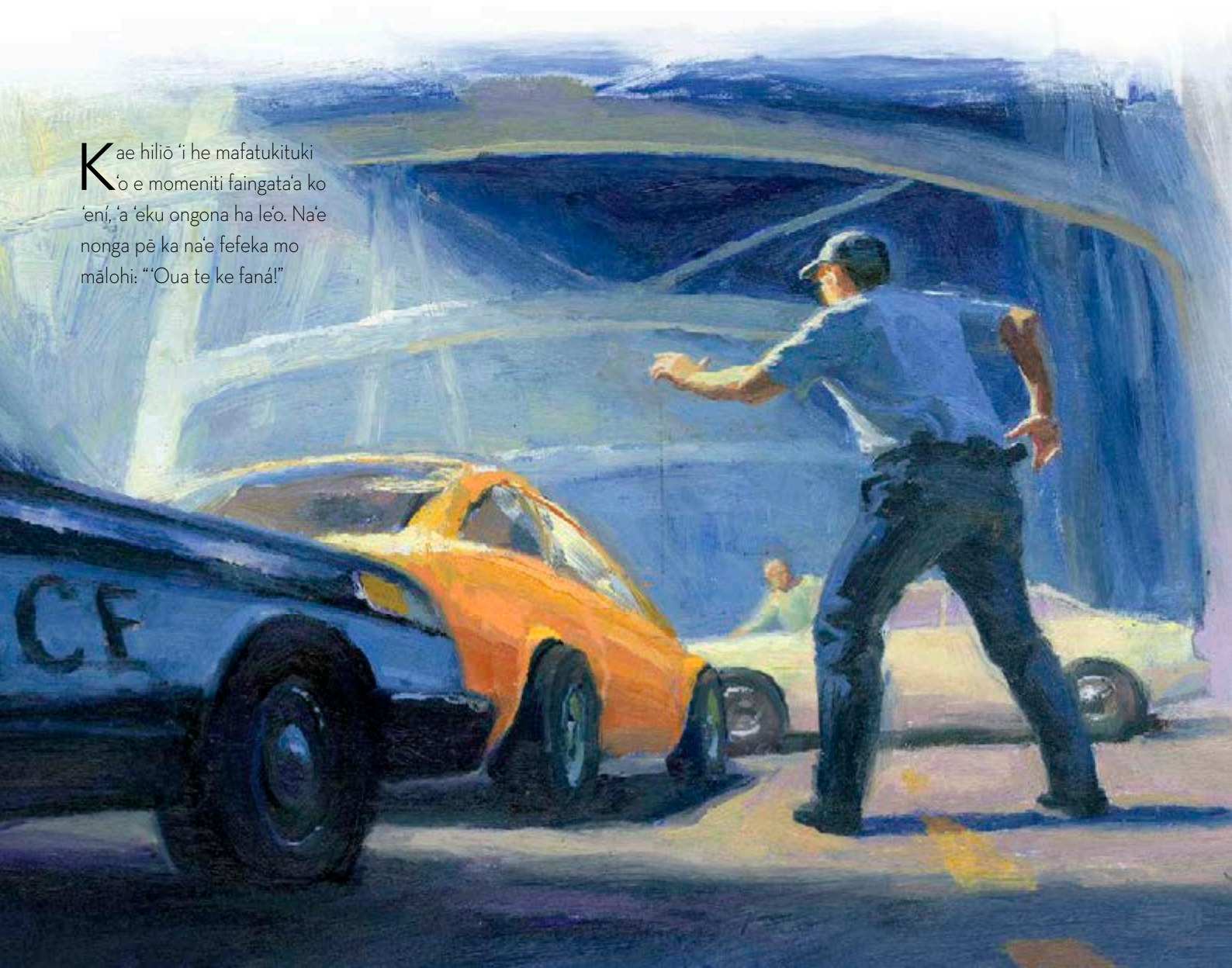
Na'e toki hoko ha ngaahi kaiha'a fakamālohi 'aki ha me'atau 'i he feitu'ú, ka neongo e fai homau lelei tahá, 'oku toutou hao pē 'a e kau kaiha'á ia. Na'e mole mei hoku 'atamaí 'a e

fakakaukau ko iá 'i he taimi pē na'á ku sio atu ai ki ha ongame'a 'okú na hū mai mei ha 'api 'i ha hala fakapōpō'uli 'o heka ki he'ena ká lanu moli. Na'á na hangatonu mai ki he feitu'u ne ma 'i aí.

Na'á ku lea leva, "Kole atu ha kau polisi tokoni. Na'e hu'u fakatokelau 'a e ongo kaiha'á."

Na'e hū hifo homa kau tokoní 'i mu'a 'i he kaá, ko ha ongo polisi fakatotolo 'oku 'ikai ke na teunga, 'i ha ká lanu kehe, ka ma

Kae hiliō 'i he mafatukituki 'o e momeniti faingatáa ko 'ení, 'a 'eku ongonā ha le'ō. Na'e nonga pē ka náe fefeka mo mālohi: "'Oua te ke faná!"

muimui atu pē mo Popí. Hili e hū atu 'emau me'alelé 'e tolu ki ha hala fakakavakava, na'e ta'ofi fakalava-lava fakafokifā homa ongo tokoní 'i mu'a 'i he kā lanu molí, ka ma tau atu kimaua 'i mui, 'o fakangūsia 'i 'a e ongo kaiha'á. Tuia e kemo kuo tu'u 'a e kaá pea tulolo hifo 'o pulia 'a e ongo kaiha'á ia.

"Hū ki tu'a mei he kaá pea 'ai homo nimá ki homo 'ulú!" Na'á ku tu'utu'uni atu ia 'i he hili 'eku hū ki tu'a mei he'ema kaá. Na'e 'ikai ke tali mai 'e ha taha.

Na'á ku to e tu'utu'uni atu mo teuteu ke fana, "Hū ki tu'a mei he kaá pea 'ai homo nimá ki homo 'ulú. Fai ia he taimí ni!"

Fakafokifā pē kuo mākeke hake 'a e faka'ulí 'o hanga mai kiate au. Na'á ku lava 'o sio atu ki ha ki'i me'a hangē ha ukameá 'oku tapa 'i hono nimá.

Na'e pehē 'i hoku ako'i he polisí mo 'eku fakakaukau leleí ke u kamosi e me'afaná ke fakahaofi 'eku mo'uí. Kae hiliō 'i he mafatukituki 'o e momeniti faingata'a ko 'ení, 'a 'eku ongona ha le'o. Na'e nonga pē ka na'e fefeka mo mālohi: "Oua te ke faná!"

Na'á ku fakaongoongo pē ki hano fana'i au, ka na'á ku tatali ke 'uluaki fana ha taha 'i he kaá. Ka, na'e hiki 'e he faka'ulí hono ongo nimá, 'o mavahe hake 'i hono 'ulú, ha me'a na'e hangē ha pekenenē, pea tuku hifo hono ongo nimá ki hono fungá.

"Tu'u ma'u!" Ko au atu ia 'i he'eku fakavave atu ki he kaá. "Oua te ke ngaue!"

Na'e hangē 'a e momeniti ko iá ko ha fo'i faiva he TV—kae 'oua kuó u toki fakatokanga'i, ko e ongo fai hia 'i he loto kaá ko ha ongo ki'i tamaiki fefine ilifia. Ko e me'a na'á ku pehē ko e pekenenē, ta ko e fakama'u pē ia 'o e letá.

Ne ma toki 'ilo ai ko e ongo tamaiki fefiné, na'á na 'oange 'a e kaá ki hona ongo kaume'a tangatá. Na'e 'ikai ke na lavelave'iloa pe ko e ongo tangata fēfē kinaua.

"Ne u pehē 'e au 'e fana'i koe, Kali!" Ko hono talamai ia 'e Popi he hili iá. "Na'á ku meimei kamata fana au. 'Oku 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā na'e 'ikai ke u fakahoko aí."

Na'e toe talamai pē 'e he ongo polisi fakatotolo 'i he kā 'e tahá 'a e me'a tatau, neongo na'e 'ikai ha toe taha ka ko au pē na'e fanongo ki he le'ó. 'Oku ou 'ilo, ne ngata pē 'i he mālohi 'o e langí na'á ne fakahaofi 'a e ongo tamaiki fefine ko 'eni mei he maté pea mo ha kau polisí 'e toko fā mei hano fakahoko ha fehālaaki fakaloloma. Na'e 'omi 'e he a'usiá ni kiate au ha 'ilo pau 'e lava he'etau Tamai Hēvaní pea mo kau mai ke lelei kiate kitautolu. ■

'Oku 'ikai fakahā e hingoá

AKO'I KINAUTOLU KE NAU LAU E TOHI 'A MOLOMONÁ

Lolotonga 'ema ngāue fakafaifekau 'i he Misiona Suisalani Sinivá, na'e ui pea vahe'i au ke u hoko ko e palesiteni fakakolo, pea ui hoku uaifí ke hoko ko e palesiteni Fine-'ofá. Na'á ma ngāue fakataha 'aki homa mālohi kotoa ke fakaakeake 'a e kolo langalanga haké. Neongo na'e fokotu'u 'i he 1960 tupu, ka kuo te'eki ke toe fai ha papitaiso 'i he

koló 'i ha ngaahi ta'u lahi pea te'eki ha toe faifekau mei ai kuo 'ave ki he mala'e 'o e ngāue fakafaifekau 'i he ta'u 'eni 'e 15.

Na'e mahino 'aupito ne mau fie ma'u e tokoni 'a e 'Eikí kae lava ke fakalelei'i 'a e ngaahi faingata'a ne fehangahangai mo e koló. Hili ha'aku lotu fekau'aki mo e ngaahi palopalema 'o e koló, na'e talamai 'e he Laumālié kiate au, "Ako'i 'a e kāingalotú ke nau lau e Tohi 'a Molomoná, pea te ke lavame'a ai."

Tuai e kemo, kuo mau palani ke fakatukupaa'i 'a e kāingalotú kotoa ke nau kamata lau 'a e Tohi 'a Molomoná.

Na'e hoko ai ha ngaahi ola fisifisi-mu'a. Na'e toe foki mai 'a e melinó mo e Laumālié ki he koló. Na'e kau mai ha ngaahi fāmili fo'ou ki he Siasí. Na'e fakalotoa ha ki'i talavou 'e he'ene fie ngāué, pea 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'e fakamālohia ha ngaahi nofo-mali faingata'a'ia 'e ni'ihí, pea faka'au ke vāofi ange 'a e ngaahi fāmili. 'Oku kei hokohoko atu e fakalalaka 'a e ki'i kolo ko 'eni he 'ahó ni.

Na'á ma kaungā sionu mo e kāingalotu 'o e koló ki he mālohi fakafo 'o e Tohi 'a Molomoná. Ko e maka-tu'uloto mo'oni ia 'o 'etau tui fakalotú pea mo 'etau fakamo'oni ki he ongoongoleleí pea mo Sīsū Kalaisí. 'Oku tau 'ofa ai 'aki e kotoa hotau lotó. Ko ha ma'u'anga tokoni ia 'o e 'ilo ta'e-fakangatangata mo ta'e-ue'ia.

Na'e ako'i kimaua 'e he me'á ni ko e Tohi 'a Molomoná ko e founga pau taha ia ki hono tokoní'i hotau ngaahi tokouá mo e tuofāfiné ke nau mavahe mei he ngaahi 'ata 'o e fakapo'uli fakalaumālié 'a ia 'okú ne 'ufi'ufi 'a e māmaní. 'Oku 'omi 'e he tohi ni 'a e nongá, nēkeneká, fiefiá, mo ha holi lahi ke muimui ki he Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí. ■

Emilien Rioux, Kiupeki, Kānata

Ko hono 'Ilo'i e Ngaahi Loi 'a Sētané

Fai 'e Dennis C. Gaunt

Na'a ku fa'o ha 'u lau'ipa'anga 'Amelika ki he'eku kato pa'anga'i he falekoloa pe'a u fakatokanga'i ha taha 'o e ngaahi lau'i pa'anga. Na'a ku fakakaukau na'e ki'i lanu mata maama ange ia 'i he toenga, ko ia na'a ku toe ki'i vakai'i fakalelei ange. Na'a ku fakatokanga'i leva ai 'oku 'ikai ke fu'u 'ata lelei e 'imisi 'o Palesiteni Siaosi Uasingatoní. Na'a mo e lau'i pepa na'e hangē na'e faikehé. Ko ha lau'i pa'anga loi! Na'e fetongi ia 'e he faifakataú 'aki ha la'i pa'anga mo'oni pe'a ne 'ave leva 'a e lau'i pa'anga loi ki he pule 'o e falekoloa.

Talu mei ai mo 'eku fa'a fakakaukau lahi ki he la'i pa'anga loi ko ia. Na'a ku fifili ki hono fuoloa hono toutou faka'aonga'i mo e tokolahi e kakai kuó ne kákaa'i 'i he ngaahi ta'u kuo hilí. Ko hono mo'oni, kapau na'e 'ikai ke u tokanga, na'e mei kákaa'i mo au. Ka 'i hono fakafehoanaki ki he me'a mo'oni mo hona faikehekehé kae 'ikai ko e faitataú, na'a ku lava 'o tala ko ha lau'i pa'anga loi ia.

'Oku fonu e Tohi 'a Molomoná 'i ha ngaahi sípinga 'o ha kau káka fakalaumālie, 'oku muimui ki he ngaahi founga loi 'a Sētané mo kákaa'i 'a e níhi kehé ke ma'u 'enau lelei. 'I he'etau siofi

'enau ngaahi kákaa mo 'enau olopotó, 'oku kamata leva ke tau fakatokanga'i 'enau ngaahi fehālákí mo 'enau halá, 'i he founga tatau 'oku kamata ke fakatokanga'i ai 'e he mata 'oku ako'i, 'a e faikehekehé he pa'anga mo'oni mo e pa'anga loi. Ko e lahi ange 'etau ako'i hotau matá ke fakatokanga'i 'a e ngaahi faikehekehé, ko 'etau mateuteu ange ia ke fakae'a 'a e kau káka 'o e 'aho ní mo fakafepaki'i 'enau loi.

Ko hono Tānaki e Fakamatala fakau'aki mo e Ngaahi Loi 'a Sētané

'Oku vilitaki 'a Sētane ke takihala'i kitautolu 'aki 'ene ākenga loi fakalaumālie, pea kapau he 'ikai ke tau tokanga, 'e kákaa'i kitautolu. Na'e fakatokanga mai 'a Palesiteni Siosefa F. Sāmīta (1838–1918): "Ko ha tokotaha [pōto'i fakapulil] 'a Sētane, pea 'okú ne fakamafola 'a e pa'anga loi 'o e tokāteline loi 'o hangē pē ko e hikihiki-tō hono 'oatu 'o e mo'oni 'o e ongoongolelé ki māmaní. Tokanga telia 'a 'ene lau'i pa'anga loi, [he 'ikai ke ne fakatau ha me'a ma'au] ka ko e ta'efiemālie, mamahi, pea mo e mate fakalaumālie."¹

Ko e malu'i lelei taha te tau lava 'o taliteke'i 'aki hano kákaa'i kitautolu 'e he ngaahi loi 'a Sētané ko ha'atau

Ko e taimi 'oku tau fehangahangai ai mo e ngaahi loi fakalaumālie, 'e lava e Tohi 'a Molomoná 'o tokoni'i kitautolu ke tau fakapapau'i 'a e me'a 'oku mo'oni mo e me'a 'oku 'ikai.

feinga ke maheni ange mo e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolelé. Ko e loloto ange 'etau 'ilo 'o e mo'oni, ko e faingofua ange ia ke tau 'ilo'i 'a e faikehekehé 'i he taimi 'oku faka'ali mai ai 'e Sētane 'ene ngaahi loi kiate kitautolú. [Pea] 'i he'ene fai iá, 'oku fie ma'u leva ke tau vakai ki he ngaahi faikehekehé kae 'ikai ko e ngaahi faitataú, 'o hangē pē ko ia ne u fai ki he 'u lau'i pa'anga, he ko e me'a ia 'e fakahaa'i ma'u ai pē 'a e loi.

Na'e ako'i 'e Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994): "'Oku fakahaa'i

'e he Tohi 'a Molomoná 'a e ngaahi fili 'o Kalaisí. . . . Na'e hanga 'e he 'Otuá 'i he'ene tokaima'ananga ta'e-fakangatangatá 'o teuteu 'i 'a e Tohi 'a Molomoná ke tau lava ai 'o 'ilo 'i 'a e fehalāki pea mo 'ilo 'a e founga ke fakafepaki 'i ai 'a e ngaahi fakakaukau fakaako, fakapolitikale, fakalotu, mo fakapoto 'oku loi 'i hotau kuongá.”²

'Oku tau tau mo Sētane he 'ahó ni. 'Oku fie ma'u ke tau 'ilo, 'o tatau mo ha fa'ahinga kau tau pē, e palani 'a e filí. Hangē ko 'ení, 'e lava ke hoko ko ha fakamatala mahu'inga lahi ke 'ilo 'i

'a e taimi mo e feitu'u 'e 'oho mai ai e filí. Ko hono 'uhinga ia 'oku ui ai 'a e fo'i lea ki he tānaki 'o e fa'ahinga fakamatala peheé ko e “tānaki 'o e potó (gathering intelligence).” Koe'uhí ke tau 'ilo 'i hotau filí, kuo pau ke tau poto ange 'i hotau filí. 'E lava 'a e Tohi 'a Molomoná 'o tokoni mai ke tau “tānaki e potó” 'i he ngaahi founga kākā 'a Sētané.

Ko e Lea Fakahekeheké ko ha Kākā

'Oku laka hake 'i he vaheua 'e taha 'o e kau kākā 'i he Tohi 'a Molomoná

ne nau ngāue'aki 'a e lea fakahekeheké mo ha tō'onga olopotó ke a'usia 'enau taumu'á. Hangē ko 'ení, “na'e ma'u 'e [Seilemi] ha 'ilo kakato ki he lea 'a e kakaí; ko ia, na'á ne lava ai 'o ngāue 'aki 'a e lea fakahekeheke lahi, mo ngāue 'aki 'a e ivi lahi 'i he leá, 'o fakatatau ki he mālohi 'o e tēvoló” (Sēkope 7:4). Na'e lea 'aki 'e he kau taula'eiki faiangahala 'a e Tu'i ko Noá ha “ngaahi lea ta'e'aonga mo fakahekeheke” (Mōsaia 11:7), 'o fakatupu ai 'a e kakaí ke nau kau 'i he tauhi tamapuá mo ha ngaahi faiangahala

kehe. Na'e a'usia 'e Kolihola 'a e ngaahi ola tatau 'i hono kuongá, 'o "tohoaki'i atu 'a e loto 'o e tokolahi" ('Alamá 30:18). Na'e fakatou ngāue-'aki 'e 'Amalekaia mo Katianetoni 'ena poto he lea fakaheheheké ke piuaki ha kau tau 'o ha kau muimui faiangahala (vakai ki he 'Alamá 46:10; Hilamani 2:4).

'Oku 'ikai hoko fakatu'upakē 'eni. Ko e lea fakaheheheké 'oku mamaha, 'ikai fakamātoato, ta'emo'oni, mo fakalahi. Na'e fakatokanga 'a Nīfai kiate kinautolu te nau "ako'i 'a e ngaahi tokāteline hala mo ta'e'aonga mo valé, pea fakafuofuolahi 'i honau lotó, pea 'ahi'ahi lahi ke fūfūnaki 'a 'enua ngaahi akonakí mei he 'Eikí; pea 'oku fai 'i he fakapo'ulí 'a 'enua ngaahi ngāue" (2 Nīfai 28:9).

'Oku fa'a faka'aonga'i 'a e lea fakaheheheké ke kākā'a'i; pea 'okú fa'a 'i ai ha'ane 'uhinga kehe pe 'āsenita fakapulipuli. Ko e taumu'a 'o e fakaheheheké ke mālie kae 'ikai mo'oni, pea 'okú ne tohoaki'i 'a e muna mo e loto-híkisia 'o e tangata fakakakanó. Ka neongo ia, 'oku talamai 'e he palōfita 'a e 'Eikí 'a e mo'oni mahū'inga 'oku *fie ma'u* ke tau fanongo ki aí.

Ko e fakaheheheké ko e lea ia 'a Sētane. Na'e fakamatala'i 'e Palesiteni Sēmisi E. Fausi (1920–2007), ko e Tokoni Ua kimu'a 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí "'Oku fa'a ongo tonu ma'u pē 'a e le'o 'o [Sētané] pea mo faingofua mo'oni mo 'ene pōpoakí ke fakatonuhia'i. Ko ha le'o 'oku afea, mo fakavale mo ongo fakanonga. 'Oku 'ikai hoha'a pe ongo fefeka. He 'ikai fie fanongo ha taha ia ki he le'o 'o Sētané kapau na'e ongo hoha'a mo 'ite'ita."³

"Oku afea, mo fakavale e [le'o 'o Sētané]. . . . He 'ikai fie fanongo ha taha ia ki he le'o 'o Sētané kapau na'e ongo hoha'a mo 'ite'ita."

'I he taimi 'oku faka'ali mai ai 'e he māmaní kiate kinautolu ha fakakaukau, fakakaukau fakapoto, pe fakakaukau 'oku ngali ke ne tohoaki'i 'etau tokangá pe loto-híkisia pe 'oku fu'u ongo ngali mo'oni, 'oku totonu ke hoko ia ko ha fakatokanga kiate kinautolu he taimi pē ko iá. Lau 'a e ngaahi fakakaukau ko iá ko e kākā. Fakafehoanaki kinautolu mo e ngaahi mo'oni na'e ako'i 'e he kau palōfita 'a e 'Eikí. Vakai ki he ngaahi faikehehehé, kae 'ikai ko e ngaahi faitataú, pea 'e mahino ngofua 'a e ngaahi fakakaukau kākā.

Nēhoa—ko ha Tokotaha Kākā 'Iloa

Na'e faka'aonga'i tavale pē 'e Nēhoa 'a e founga lea fakaheheheke 'a Sētané. Tau vakai'i ia ko ha fakatātā 'o ha tokotaha kākā fakalaumālie. Na'e manakoa 'a Nēhoa ko e ngali

fenāpasi 'ene tokāteline mo e fakakaukau 'o ha huhu'i, mo ha tangata malanga olopoto 'i he kau Nīfai. Na'e tohoaki'i 'e Nēhoa ha kau muimui tokolahi 'aki hono ako'i "'e fakamo'ui 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá 'i he 'aho faka'osi" mo "ma'u 'a e mo'ui ta'engatá" ('Alamá 1:4).

'Oku lava nai ke tau sio ki he 'uhinga ne manakoa ai e pōpoaki 'a Nēhoá? Na'á ne ako'i kau ki ha 'Otua anga faingofua mo fakafiefie-mālie—ko ha 'Otua te [Ne] fakahaofi 'a e tokotaha kotoa koe'uhí he 'okú Ne 'ofa 'i he tokotaha kotoa 'o tatau ai pē. Ko ia, fai pē 'e koe e me'a 'okú ke fie faí, he 'oku sai pē ia. Ko ha fo'i fakakaukau fakatauele na'e talia 'e ha kakai tokolahi 'i he kuonga 'o Nēhoá (vakai, 'Alamá 1:5) 'o tatau mo ha kakai tokolahi he kuongá ni. Ko ha me'a mahino 'oku fie ma'u 'e

he kakaí, ko ha tikite ta'etotongi ki Hēvani.

Ko e hā leva 'a e palopalema 'i he pōpoaki 'a Nēhoá? Tau toe vakai ki he ngaahi tefito 'i 'uhinga 'o 'ene taucavé:

- Na'e ngaohi 'e he 'Otuá 'a e kakaí kotoa pē—tonu.
- 'Oku 'ofa 'a e 'Otuá ki he kakaí kotoa pē—tonu.
- 'Oku 'ikai totonu ke tau manavahē ki he 'Otuá—tonu.
- 'Oku totonu ke tau fiefia 'i he fakakaukau 'o e fakamo'uí—tonu.

'I he taimi ní, 'oku lahi ha ngaahi faitatau 'i he me'a na'e ako 'i 'e Nēhoá mo e ngaahi mo'oni 'o e ongoongo-leleí. Kae manatu—hangē pē ko e pa'anga loí, 'oku fie ma'u ke tau fakasio 'a e ngaahi faikehekehé, kae 'ikai ko e ngaahi faitataú. Ko ia, tau vakai ki he fakakaukau faka'osi 'a Nēhoá:

- 'E foaki 'e he 'Otuá 'a e mo'ui ta'engatá ki he tokotaha kotoa pē—loi!

Ko e faikehekehe mahu'inga 'eni 'okú ne talamai ko Nēhoá ko ha tokotaha kākā fakalaumālié. 'Oku *fakapapau 'i ki he taha kotoa 'a e fakamo'ui mei he mate fakatu'asinó, ka ko e fakamo'ui mei he mate fakalaumālié 'oku makatu'unga ia 'i he'etau fie fakatomalá.* Kapau te tau fakatomala, te tau toki lava leva ke ma'u 'a e mo'ui ta'engatá (vakai, Sēkope 6:11). Ka 'oku 'ikai ma'u ta'etotongi.

Na'e Fakatokanga'i 'e Kitione mo 'Alamā 'a e Tokotaha-Kākaá

Na'e fakae'a 'a e kovi 'a Nēhoá 'i he 'aho na'á ne fetaulaki ai mo

Kitioné, ko ha faiako angatonu 'i he Siasi 'o e 'Otuá. Na'e fakafepaki 'i 'e Kitione 'a e Tu 'i ko Noá 'i he ngaahi ta'u kimu'á pea kuó ne taukei ai mo e kakaí kākā fakalaumālié (vakai, Mōsaia 19:4–8). Na'e "kamata ke fakakikihi mālohi [‘a Nēhoá] mo ia, koe'uhí ke ne tohoaki 'i atu 'a e kakaí 'o e siasí; ka na'e ta'ofi ia 'e [Kitione], 'o ne valoki 'i ia 'aki 'a e ngaahi folofola 'a e 'Otuá" ('Alamā 1:7). Na'e fakatokanga 'i 'e Kitione ko ha tangata kākā 'a Nēhoá. 'I hono 'ilo'í, na'e afe leva 'a Nēhoá ki ha founa 'e taha 'a Sētane—ko e fakapoó. Ka na'e 'ikai ta'e'anga e pekia 'a Kitioné. Na'e 'omi 'e he kakaí 'a e tangata kākā ko Nēhoá ki he 'ao 'o 'Alamaá ke fakamā'u.

Na'e 'ikai ngata pē hono 'ilo'í 'e 'Alamā 'oku halaia 'a Nēhoá 'i he ngāue fakataula'eiki kākāá mo e fakapoó, ka 'o kapau 'e tuku ta'e fai ha me'a ki ai, "na'e iku [e ngāue fakataula'eiki kākāá 'i he lotolotonga 'o e kakaí] ki hanau faka'auha faka'aufuli" ('Alamā 1:12). Ko ia na'e tautea ai 'a Nēhoá ke mate, pea "i ha mate'anga fakamā" ('Alamā 1:15).

'Oku hoko 'a Kitione mo 'Alamā ko ha sīpinga kiate kitautolu. Ko e taimi 'oku tau ma'u ai 'a e Laumālié, te tau mamata mo fanongo ki he "ngaahi me'á 'o hangē ko honau angamo'oní" (Sēkope 4:13). Te tau 'ilo'í e ngaahi palani mo e ngaahi taumu'a kākā 'a Sētane "i ha 'ilo haohaoa, 'o hangē 'oku faikehekehe 'a e 'ahó mei he pō fakapo'ulí." (Molonai 7:15).

'Oku poto hotau fili "kākāá," ka te tau lava 'o poto ange 'o hangē ko Kitione mo 'Alamaá. Te tau lava 'o ako 'i māmālie hotau matá pea mo

'OKU FAKA-MAFOLA 'E SĒTANE 'A E LOÍ

"Oku loto hotau

fili ko Sētane ke tau hinga. 'Okú ne fakamafola e loí ko e kongā 'ene feinga ke faka'auha 'etau tuí. 'Okú ne fokotu'u fakaoloolo mai 'oku tōtōatu mo poto e tokotaha loto veiveiua mo hūhūmamá, ka ko kinautolu 'oku tui ki he 'Otuá mo 'Ene ngaahi maná, 'oku nau tui noāia, kui mo 'atamai kovi. Te ne taucave'i foki 'oku lelei 'aupito pē ke ongoí [tālāá] 'i he ngaahi me'afuaki fakalaumālié mo e akonaki 'a e kau palōfita mo'oni."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluaki, "Oua Na'á Ke Manavahē, Tui Pē," *Liahona*, Nōvema 2015, 78.

hotau 'atamai mo e laumālié ke nau 'ilo'í 'a e faikehekehe 'o e mo'oni mo e loí, 'o hangē ko 'eku kamata ke fakatokanga 'i 'a e faikehekehe 'i he'eku ongo la'i pa'anga pepá. 'I he'etau fai iá, te tau 'ilo'í 'a e kakaí kākāá mo teke 'i 'enua ngaahi loí. ■
'Oku nofo e tokotaha 'okú ne fai e talanoá 'i Tutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph F. Smith, *Gospel Doctrine*, 5th ed. (1939), 376.
2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: 'Eselā Tafu Penisoni* (2014), 154.
3. James E. Faust, "Ko e ngaahi Mālohi Te nau Fakahaofi Kitautolú," *Liahona*, Sānuali 2007, 4.

Ko Hono Fuatautau 'o e ngaahi Tāpuaki 'i Matakasikā

Fai 'e Mindy Anne Selu
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Hili ha fekuki e uaifi 'o Solofo Lavesinā mo ha tama-tō fakamahi 'i he'ene fuofua feitamā, na'á ne ongo'i ne tali 'ena ngaahi lotú, 'i he hili ha ta'u 'e taha mei ai, 'i he'ene feitama hono uá. Na'e fakakaukau mo hono uaifi ko Heuli Mātiné, ko e taha hona ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga tahá 'a e fá'ele'i hona 'ōfēfiné. 'Oku fakamatala'i 'e Solofo 'o pehē, "Koe-uhí ne ma kole ki he 'Otuá peá Ne foaki mai ia, na'á ma fakahingoa ia, 'i he lea faka-Malakasí, 'o 'uhinga 'Ko e Tali 'a e 'Otuá."

'Oku pīkitai 'a Solofo, ko ha tokotaha lahi kei talavou mei Matakasikā, ki he 'ilo ko ia 'oku tali 'e he 'Otuá 'a e lotú mo tāpuaki'i taimi totonu 'a e kau faivelengá. 'Oku pehē 'e Solofo, "'Oku faingata'a e mo'uí, pea ko e taimi 'oku 'ikai ma'u ai 'e ha ni'ihī e me'a 'oku nau fie ma'ú, 'oku kamata ke fehu'i 'e ha ni'ihī, 'Ko e hā ne hoko ai 'eni kiate au?' Mahalo te nau mavahe mei he Siasí pe fehu'ia 'enau tui ki he 'Otuá. Ka 'i he taimi 'oku tau mo'uí 'aki ai e ongoongoleleí pea lau e folofolá, 'oku faingofua ange. 'I he taimi 'okú ke mo'ui mo'oni 'aki ai e ongoongoleleí, te ke lava 'o mamata mo'oni ki he ngaahi tāpuaki."

Ko 'ete nofo ko ia 'i ha fonua 'oku taulōfu'u hono ngaahi faingata'a, hangē ko e masiva 'ango'angó, ta'e-maau 'o e pulé'angá, vaivai e fa'unga pulé, mo e ngaahi fakatamaki fakatenatulá, 'oku mahino e 'uhinga 'o e pehē 'e Solofo 'oku faingata'a 'a e mo'uí. Ka na'e mahu'inga ange kiate ia e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u 'i hono mo'ui 'aki e ongoongoleleí 'i ha toe faingata'a. 'Okú ne pehē, "'Oku 'ikai ke u lava 'o malau e ngaahi tāpuaki 'oku ou ma'ú, 'i he'eku mo'ui 'aki e ongoongoleleí."

Tu'unga 'i he fu'u kei fo'ou 'a e Siasí 'i Matakasikā, (na'e fokotu'u e fuofua koló 'i he 1990) 'oku pehē 'e Solofo ko e konga faingata'a taha 'o 'ete hoko ko ha mēmipá ko e ngaahi luma mo e ngaahi fakakaukau hala fekau'aki mo e Siasí. 'Oku pehē 'e Solofo, "mahalo he 'ikai ke tali kakato 'e he kakai 'a e ongoongoleleí he 'oku nau ongo'i mā 'i he 'ao honau kaungāme'á mo ilifia na'a fehí'anekina kinautolu 'e honau fāmilí" 'o hangē ko ia 'i he vīsone 'a Lihai ki he fu'u 'akau 'o e mo'uí. 'Oku fokotu'u mai 'e Solofo, ko e me'a 'okú ne 'ai ia ke kehé, "He na'e 'ikai ke u teitei mā au. 'Oku ou mo'ui 'aki e ongoongoleleí, peá u lotu fie vahevahe ma'u pē ia mo hoku kaungāfonongá, neongo 'oku 'i ai hanau ni'ihī 'oku 'ikai ke nau fu'u fie fanongo."

Neongo e ngaahi ngāngā'ehu fakapolitikale mo e ngaahi faingata'a'ia faka'ekonōmika 'i hono fonuá, ka 'oku fakafalala 'a Solofo ki he ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he mo'ui 'aki 'o e ongoongoleleí.

'Okú ne fa'a vahevahe 'ene ki'i fakamo'oni, 'o a'u ki ha tu'unga kuo ui fakatenetene ai ia 'e hono kaungāngāue ko "faifekau."

'Oku fakafalala 'a Solofo mo Heuli Mātiné ki he ngaahi tāpuaki 'o 'ena ngaahi fuakava 'i he temipalé, 'i he uhouhonga 'o e faingata'a'ia faka'ekonōmiká mo e ngāngā'ehu fakapolitikalé, (na'á na mali 'i he Temipale Sohānisipeeki Saute 'Afiliká 'i he ta'u 'e taha hili 'ena ngāue fakafai'efekau—'Tukanitā 'a [Solofo], kae 'i Matakasikā 'a [Heuli]), pea pehē ki he'ena falala ki he 'Eikí. 'Oku fakamatala'i 'e Solofo, "'Oku ou ma'u 'a e ongoongoleleí, pea 'oku ou tuku 'eku mo'ui ki he to'ukupu 'o e 'Otuá." 'E lava 'o falala ki he'ene fakamo'oni mālohí koe'uhí he 'oku tui ki he "Ngaahi tali 'a e 'Otuá." ■

FAKAMATALA LAHI ANGE KAU KIA SOLOFO

Ko e hā e me'akai 'okú ke sa'ia ke kai?

Ko e me'akai 'oku mau kai ko e laise—laise lahi 'aupito. Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'oku ou sa'ia ai 'oku ui ko e *ravtoto*. 'Oku mau faka'anga'i ha me'angāue ma-kehe ke tuki 'aki e lau'i manioké ke momo iiki pea kai 'aki ia e laise mo e puaka.

Ko e hā e me'a 'okú ke sa'ia ke fai 'i ho taimi 'ataá?

'Oku ou sa'ia ke tā kīpooti, hiva, mo laukonga. Koé'uhí na'é 'ilo 'e he palesiteni fakakoló 'eku manako ke hiva mo lava ke tā kīpōtí, na'á ne pehē mai 'i héeku kau mai ki he kīi koló, "'Oí, 'oku tau ma'u ha taha ke tataki e kuaea," pea ne u foaki leva hoku taimí. Na'é 'ikai ke 'i ai ha'anau kuaea kimu'a, ka na'á ku kamata ako'i kinautolu, pea 'oku nau fiefia 'eni ai.

NGAAHI MO'ONI'I ME'A FEKAU'AKI MO MATAKASIKĀ

Ngaahi Lea Fakafonuá: Faka-
Falanisē, faka-Malakasi
Kolomuá: 'Anitananālivo

TOKOLAHÍ

Kakai 'e toko 22,005,222 (fakafuo-
fua'i 'i he 2012)

Ko e peseti 'e 80 'o e fanga monu-
manu 'oku ma'u 'i Matakasikaá
'oku 'ikai ma'u ia 'i ha toe feitu'u
kehe 'i māmani

motu lahi taha fika fā 'i he māmaní
Ko e peseti 'e 60 'o e vanilla 'i
he māmaní 'oku hū atu mei
Matakasikā.

KO E SIASÍ 'I MATAKASIKĀ

Kāingalotu 'e toko 9,190
Ngaahi uooti mo e kolo 'e 37
Siteiki 'e 2
Misiona 'e 1

Fai 'e 'Eletā
Dale G. Renlund

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

TU'UNGA TA'E-UE'IA FAKALAUMĀLIE: KO HONO LANGA 'O HA VAKA 'E 'IKAI LAVA KE NGOTÓ

*'Oku tau fie ma'u ha tu'unga tu'uma'u fakalaumālie
fe'unga ke faifolau 'aki 'etau mo'ui fakamatelié
'o foki hao ki hotau 'api fakalangí.*

Na'e tu'utu'uni 'e he tu'i Suēteni ko Kusitafu 'Atolofi II, ke fo'u ha vakatau 'i he konga 'uluaki 'o e senituli 17, pea fakahingoa ko e *Vasá*. Ko ha koloa lahi fau na'e fie ma'ú, 'o tautautefito ki he 'oke na'e teu ke fo'u 'aki 'a e vaká. Na'e 'afio tonu 'a Kusitafu 'Atolofi ki hono fo'u 'o e vaká, 'o feinga ke fakapapau 'i 'e 'a'usia kakato 'e he *Vasá* 'ene ngaahi faka'amú.

Na'e tu'utu'uni 'e Kusitafu 'Atolofi, 'i he hili hono fo'u 'o e vaká ke toe fakalōloa 'a e *Vasá*. Ka koe'uhí ne 'osi fo'u 'a e maokupu 'o e alangavaká mei he 'oke mahu'ingá, na'e tu'utu'uni ai 'e he tu'í ki he kau tufungá ke nau fakalahi 'e lōloa 'o e vaká kae 'oua 'e toe fakalōloa hono maokupú. Neongo na'e 'osi 'ilo'i 'e he kau fo'u-vaká 'e hoko hono 'ai iá ke holoki ai e tu'unga mālohi 'o e *Vasá* ki he folau, ka na'a nau momou ke fakahā ki he tu'í ha me'a na'e 'ikai fie mokoi ki ai. Na'a nau talangofua pē. Na'e vilitaki foki 'a Kusitafu 'Atolofi ke 'oua na'a hangē 'a e vaká ni ko e angamahení 'o funga-vaka pē 'e taha ki he ngaahi me'afaná kae funga-vaka tolu 'o 'i ai ha ngaahi me'afana fakafonua, pea ke 'i he fungavaka taupotu ki 'olungá 'a e ngaahi me'afana fakafonua mamafa tahá. Na'e toe talangofua pē kau fo'u vaká, 'o 'ikai fai ki he'enua fakakaukau lelei angé.

I he 'aho 10 'o 'Aokosi 1628, ne tukufolau ai 'a e *Vasá* 'i he'ene fuofua folau. Hili e mavahe 'a e *Vasá* mei he taulangá, kuo fa'aki ha matangi mālohi 'i hono ngaahi laá, pea kamata leva e vaká ke fakatafa. Ne 'ikai fuoloa, "kuo fakatafa lahi 'a e [vaká] pea 'oho mai 'a e tahí 'i he ngaahi ava ki he me'afaná 'o ngoto māmālie ai ki kilisitahi, 'oku kei failā pē, fakataha mo e silá pea mo e me'a kotoa pē."¹ Na'e fe'unga pē fuofua folau 'a e *Vasá* mo e fute 'e 4,200 nai (mita 'e 1,280).

Na'e maumau'i 'e he holi 'a Kusitafu 'Atolofi ke ma'u ha fakamanatu tu'unga kilukilua e palani na'e mei hoko ko ha vaka lā fisifisimu'a, pe vakatau mālohi taha 'i hono kuongá. Na'e hoko e momou 'a e kau fo'u-vaká ke lea haké—'enua manavahē na'a houhau e tu'í—ke 'ikai ma'u ai 'e he tu'í honau potó mo 'enua 'iló. Na'e

mole 'iate kinautolu kotoa ne kau he ngāue, 'a e taumu'a 'o e ngāue: ke malu'i 'a Suēteni pea mo tu'uaki hono lelei 'i tu'apule'angá. 'Ilonga ha vaka 'e feinga ke fakasitu'a'i e ngaahi lao 'o e fisiki, ko ha vaka ia 'e 'ikai tētē.

Koe'uhí ke tau lava 'o folaua lelei 'etau mo'ui fakamatelié, te tau fie ma'u ha tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié ke fakafepaki'i 'a e ngaahi matangi-tauluá mo e ngaahi matamata'aú tafoe 'o ka fie ma'u, pea foki hao ki hotau 'api fakalangí. 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a te tau lava 'o fai ke fakatupulaki 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié. Te u lave ki ha me'a 'e fá.

✦ *Ko e Talangofua ki he Ngaahi Fekau 'a e 'Otuá*

Ko e 'uluaki, ko e talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá. 'Oku tau mo'ulaloa kotoa ki he ngaahi fono fakalaumalié, 'o hangē pē ko e mo'ulaloa 'a e *Vasá* ki he ngaahi lao fakatu'asinó. 'Oku 'ikai 'atā ha taha mei ai. 'Oku fie ma'u ke tau talangofua ki he ngaahi fono fakalaumalié ko 'ení, 'a ia 'oku tau ui ko e ngaahi fekau 'a e 'Otuá.

Mahalo na'e ongo fakapōpula kia Kusitafu 'Atolofi ke ngāue 'o fakatata mo e ngaahi lao fakatu'asinó 'i he fo'u 'o e vaká, ka na'e 'ikai ke mei ngoto 'a e *Vasá* te'eki kamata 'ene folau, kapau na'e fai ki he ngaahi lao ko 'ení. Na'á ne mei tau'atāina mo 'atā ke fakahoko e taumu'a na'e fo'u ki aí.

'Oku pehē pē hono paotoloaki 'etau tau'atāinā, 'ataá, mo e malava ke a'usia hotau tūkuingatá, 'e he talangofua ki he ngaahi fono 'a e 'Otuá. 'Oku 'ikai fakataumu'a 'a e ngaahi fekaú ke fakapōpula'i kitautolu. Ka, 'oku fakaiku 'a e talangofuá ki ha tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié mo e fiefia tu'uloa.

Ko e talangofuá ko e fili pē 'atautolu. Na'e fakahinohino'i 'e Sīsū, "Vakai, kuó u foaki kiate kimoutolu 'a e ngaahi fekaú; ko ia tauhi 'eku ngaahi fekaú" (3 Nifai 15:10). 'Oku faingofua pehē pē. Fai ia. Fili he taimi ni ke ke talangofua kakato. He 'ikai ha toe me'a te ne fakatupulaki lahi ange 'a e tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié. He 'ikai ha toe me'a te ne 'omi kiate kitautolu ha tau'atāina lahi ange ke fakahoko e misiona 'etau mo'ui.

✦ *Ko e Talangofua ki he Falé'i mo e Hoko 'i he Mo'ui Kotoa ko e Kau Akó*

Uá, 'oku fie ma'u ke tau tokanga mo fakafanongo ki he ngaahi akonaki mei he ngaahi ma'u'anga tokoni falala'angá pea fakatukupaa'i kitautolu ke tau hoko ko ha kau ako 'i he mo'ui kotoa.

Ko e taha 'o e ngaahi tükia'anga 'o e ma'u e 'iló ko e hikisia ko'e 'oku lava ke hoko 'i he taimi 'oku tau fakakaukau ai kuo lahi 'etau 'iló pea 'ikai ha me'a ke toe akó. Kuo tau 'osi fakatokanga'i kotoa 'eni 'i ha ni'ihi 'oku nau mātu'aki fakafalala ki honau potó. 'Oku faingata'a 'aupito ke ako'i ha taha 'oku taku 'okú ne 'ilo e me'a kotoa pē.

Manatu'i 'eni, pea feinga ke hoko ko ha taha ako 'i he mo'ui kotoa, na'e pehē 'e Palesiteni Heneli B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "'Oku ou kei hangē ha ki'i tamasi'i 'o lahi e me'a ke akó. 'E lava 'e ha taha pē 'o ako'i mai kiate au ha me'a."² 'I he taimi na'á ne fakahoko mai ai hoku uiui'i ke u hoko ko ha Taki Mā'olungá, na'e ako'i mai 'e Palesiteni 'Aealingi ha lēsoni mahu'inga kiate au. Na'á ne pehē [ko e] taimi 'okú ne fanongo ai ki ha taha 'okú ne [fai] ha talanoa na'á ne 'osi fanongo ai kimu'a pe ngāue'aki ha potu folofola 'okú ne [feangainga] mo iá, 'okú ne fehu'i lotu pē, "Ko e hā 'oku [faka'ilonga'i] mai ai 'eni 'e he 'Eiki kiate aú?" mo e "Ko e hā kuo te'eki ai ke u ako mei he talanoa pe potu folofola ko iá?" Kapau 'oku tau fie fakatupulaki 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié, te tau lotu vēkeveke ke ako pea te tau ma'u ha lotu fakatōkilalo fe'unga ke tali 'a e fakahinohinó, 'o tatau ai pē pe ko e hā hotau ta'u motu'á mo 'etau taukeí.

Ko e fili mo'oni ia 'atautolu. Te tau lava 'o fakafanongo mo talangofua ki he akonaki 'oku 'omi 'e he kau taki 'o e Siasí, tautautefito kiate kinautolu 'oku tau pou pou'i mo e ngaahi mātu'á; kaungāme'a falala'anga—pe ta'e-[falala'angá], ko e kau palófiti, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma'u fakahaá. Te tau lava 'o feinga ke hoko ko ha kau ako 'i he kotoa 'o e mo'ui—pe 'ikai. Te tau lava 'o fakatupulaki 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié—pe 'ikai. Kapau he 'ikai ke tau lava 'o fakatupulaki 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumalié, te tau hangē ko e *Vasá*—ko ha vaka he 'ikai tētē.

✦ *Ko e Tokoni'i 'o e Ni'ihī Kehé*

Tolú, 'e hoko 'etau ta'e-siokitá, tokanga'i mo tokoni'i 'o e ni'ihī kehé ke fakatupulaki ai 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumālié.

'Oku kei taumu'a tonu pē 'a 'Itāniti 'i he taimi 'oku tau tokanga ai ki he ni'ihī kehé, 'i he'etau feinga ke tokoni ki he fānau 'a e Tamai Hēvaní. Kuó u fakatokanga'i 'oku faingofua'ia ange ke ma'u ha ue'i fakalaumālie 'i he taimi 'oku ou lotu ai ke 'ilo ha founga te u lava ai 'o tokoni ki ha tahá, 'i he taimi 'oku ou lotu pē ai ma'akú.

Mahalo te tui, 'e 'i ai ha tu'unga 'i he kaha'ú, te tau 'i ha tu'unga lelei ange ai ke tokoni. Ko hono mo'oní, ko e taimí pē 'eni. 'Oku tau ma'uhala kapau 'oku tau fakakaukau 'e faingamālie ange kapau te tau ma'u ha taimi lahi ange, pa'anga lahi ange, pe ko ha me'a lahi ange ke tokoni ki he ni'ihī kehé. Tatau ai pē pe ko e hā e tūkungá, 'oku 'i ai e fili ke tau fai. Te tau tokoni'i 'a e ni'ihī kehé pe 'ikai? Kuo tau tō 'i ha sivi mahu'inga 'o e mo'ui fakamatelié kapau 'oku 'ikai ke tau fili ke tokoni'i kinautolu 'oku faingata'a'ia. Pea kapau te tau tokoni, 'oku tau fakatupulaki ai 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumālié.

✦ *Ko Hono 'Ai 'a Sīsū Kalaisi ko Hotau Fakava'é*

Faá, ko hono faka'osí, mo e mahu'inga tahá, 'oku tupulaki 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumālié 'o fakatau mo e tu'unga ko ia 'o 'etau fokotu'u 'a Sīsū Kalaisi ke hoko ko hotau fakava'é.

Ka 'ikai 'a Kalaisi, 'oku feliliaki kitautolu 'o hangē ha vaka 'oku fepālekina 'e he fukahi peaú. 'Oku 'ikai hatau mālohi he 'oku 'ikai hatau lá. 'Oku 'ikai ke tau ta'e-ue'ia, 'o tautautefito 'i he ngaahi taimi 'o e afaá, ko'euhí he 'oku tau hala he taula. 'Oku tau taumu'a valea ko'euhí he 'oku 'ikai ha me'a ke tau 'ulifohe 'aki. Kuo pau ke tau 'ai 'a Kalaisi ko hotau fakava'e.

Kimu'a pea tau lava 'o fehengahangai, ikuna'i, pea mo mateuteu ki he ngaahi matangi-tauluá mo e ngaahi mata-mata'au 'o e mo'uí, kuo pau ke tau talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá; loto fakatōkilalo, loto-fiengāue, mo tukupā ke hoko ko ha kau ako 'i he kotoa 'o e mo'uí; tokoni ki he ni'ihī kehé; pea fokotu'u 'a Sīsū Kalaisi ko e fakava'e 'o 'etau mo'uí. 'I he'etau fai iá, 'oku tau fakatupulaki ai 'etau tu'unga ta'e-ue'ia fakalaumālié. Te tau lava leva 'o foki hao ki taulanga, 'i he 'usia 'etau taumu'a folau, kae 'ikai hangē ko e *Vasá*. ■

Mei ha fakataha lotu 'a e 'Univēsi Pilihihi 'Iongí na'e fai 'i he 'aho 16 'o Sepitema 2014. Ke ma'u kakato e leá 'i he lea fakapilitāniá, 'alu ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Tohi mei he Kosilio Fakataha Tokoni 'a Suēteni kia Kingi Kusitafu 'Atolofi II; 'oku hā 'a hono liliú 'i he Richard O. Mason, "The *Vasa* Capsizes," virtualschool.edu/mon/CaseStudies/Vasa/vasa.html. 'Oku kei ma'u ha ngaahi fakamatala lahi 'o kau ki he *Vasá*; vakai foki, vasamuseet.se/en ki he hisitōliá mo e ngaahi fehokotakinga kehé.
2. Henry B. Eyring, in Robert I. Eaton and Henry J. Eyring, *I Will Lead You Along: The Life of Henry B. Eyring* (2013), 409.

AKO KE TĀ HA FO'I HIMI 'i ha Miniti 'e 10!

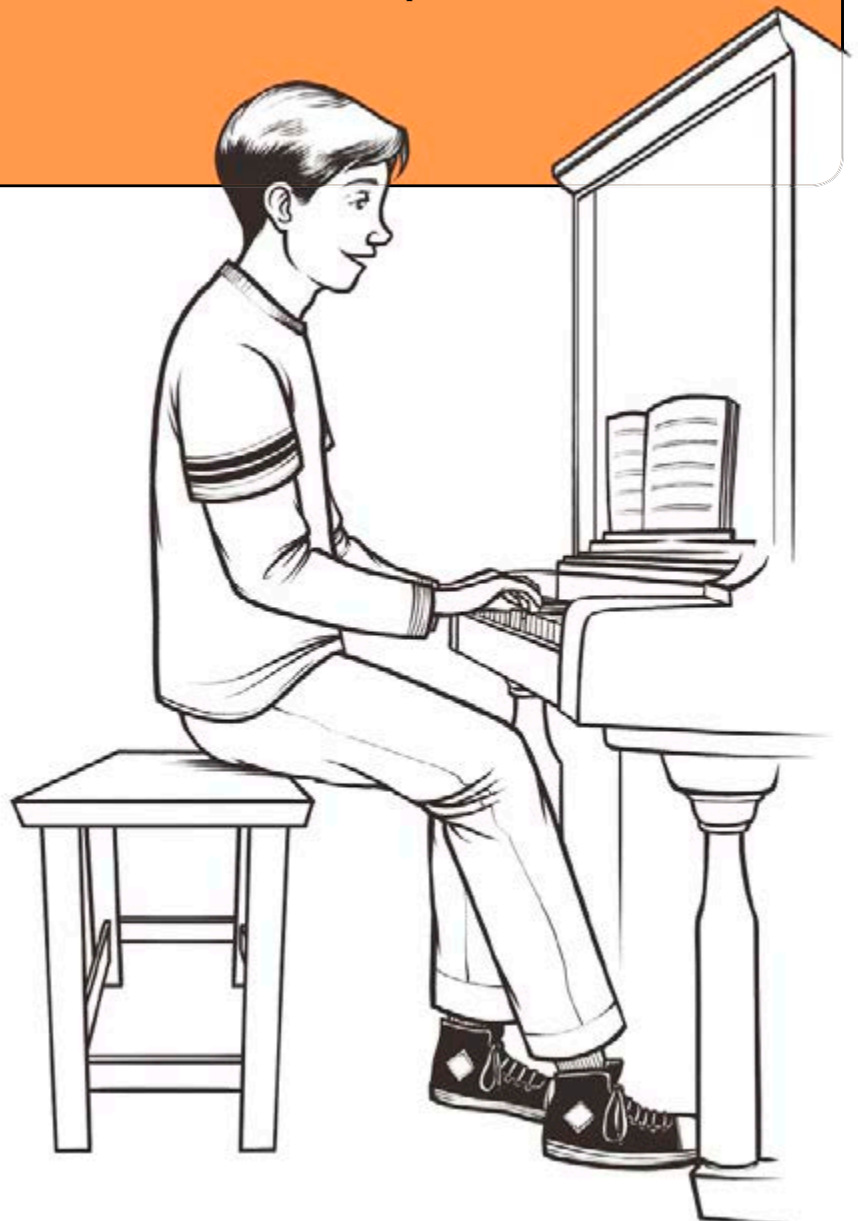
Na'e Fakatahataha'i mo Fokotu'utu'u 'e Daniel Carter

Va'a ki he Hiva mo e Aati Fakafonua 'a e Siasi

Kapau kuo te'eki ke ke tā ha piano kimu'a ka na'á ke loto ma'u pē ke ke ako, ko ho faingamālié 'eni. Ko e me'a pē 'okú ke fie ma'ú ko ha kīpooti tā-fasi. Tatau ai pē kapau 'oku 'ikai ha'o kīpooti 'i 'api, te ke lava 'o 'alu mo e fakamatala ko 'ení ki ha feitu'u 'oku 'i ai ha piano pe kīpooti ke kamata ho'o akó. 'Oku mahinongofua mo faingofua 'aupito 'a e lēsoni ko 'ení pea te ke lava 'o tā ha himi 'i he'ene 'osí. Ko hono mo'oní, te ke lava ke tā e ongo 'o ha himi he lēsoni ko 'ení, 'i ha miniti pē 'e 10! Teuteu? Tau kamata leva!

Ko e Teuteu ke Tā 'a e Pianó

1. 'I ho'o tangutu ko ia he pianó mo 'ai ho 'ulu'ulu tuhú ki he kīpōtí, 'unuaki'i ki mui 'a e seá ke mama'o fe'unga, ke ki'i mapelu ho tui'inimá.
2. Tangutu 'i loto-mālie he seá, 'i mu'a he loto-mālie 'o e kīpōtí.
3. Tangutu 'i he tapa kimu'a 'o e seá, hangatonu ho tu'á, pea tō ho mamafá ki mu'a.
4. Fokotu'u ho ongo va'é 'i he falikí.
5. Tangutu fiemālie, pea tangutu hangatonu.
6. Fakapapau'i 'oku maama lelei ke ke sio ki he tu'unga-fasí mo e kīpōtí.

- 7. Tu'u ki 'olunga. Tukuphō ho ongo nimá ki ho tafa'akí pea fakamolū. Fakatokanga i 'ena ngaofe fakatanulá, hangē 'okú na puke ha fo'i pulú. 'Ai ho 'ulu'ulutuhú ki he kīpōtí i ho'o toe tangutu hifó, kae tauhi ma'u 'ene ngaofe fakatanulá.
- 8. Fokotu'u ho ongo nimá i 'olunga he kīpōtí, pea tuku ho 'ulu'ulutuhú ke pā ki he lotomālie 'o e feitu'u hinehina lahi

- 'o e ngaahi kī hinehiná. Tauhi ho 'aofinimá i 'olunga he kīpōtí, kae 'oua 'e pā ki he ngaahi kī pe konga papa i lalo he ngaahi kī.
- 9. Lomí i 'a e fo'i kī 'aki e konga molū ho tuhú, 'oku ofi ki he 'ulu'ulutuhú. 'Ai ke mapelu kotoa 'a e ngaahi fo'i tuhú, kae hiki ki 'olunga 'o kamata he tuke i ho tu'animá. 'Ai ke kei mapelu e ngaahi hoko ho fo'i tuhú i ho'o tā 'a e kī.

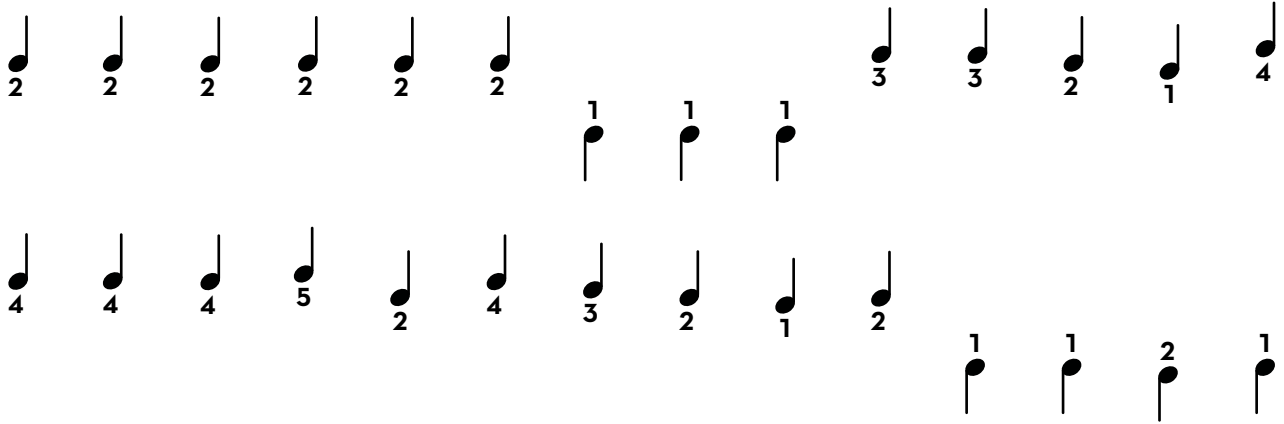
Ko e Tā 'aki e Fakafikefika 'o e Tuhú

'Oku fakafika 'a e ngaahi fo'i tuhú 'o hangē ko 'ene 'asi hení, ke tokoni ke ke fokotu'u 'a e fo'i tuhu totonú i he kī takitaha. 'Oku fokotu'u 'a e fakafikefika 'o e fo'i

tuhú he tafa'aki 'o e ngaahi notá i he pēsí.

Fokotu'u ho nimá i 'olunga i ha fo'i kī hokohoko 'e nima, 'o fakahangatonu hifo e fo'i tuhú takitaha ki ha fo'i kī. Ako faka'aonga i e fakafikefika 'o e fo'i

tuhú 'aki hano tā 'a e ngaahi kī 'aki e fo'i tuhu totonú 'o hangē ko hono faka'asi atú. Ko e ngaahi nota ko ia 'oku hiku ki 'olungá, ki he nima to'omata'ú. Ko e ngaahi nota 'oku hiku ki laló, ki he nima to'ohemá.

Ko hono Tā 'o e “Oku 'i ai ha Fonuá”

Fokotu'u ho ongo nimá ki he kī-pōtí 'o hangē ko 'ene hā atu 'i laló.

Faka'aonga'i e ongo kulupu 'e ua 'o e ngaahi kī lanu 'ulí'ulí ke tokoni atu ke ke 'ilo 'a e tu'anga totonú.

Tā 'a e himi ko 'ení, 'o muimui ki he fakafikefika 'o e 'ulu'ulutuhú 'o hangē ko 'ene hā atú. Ko e ngaahi nota 'oku hiku ki 'olungá ko e nima to'omata'ú ia pea ko e ngaahi nota hiku ki laló, ko e nima to'ohemá ia. Ako tā 'a e himí kae 'oua kuó ke feangai mo ia. Ngāue 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e tā 'aki e 'ulu'ulutuhú 'oku fokotu'u atu 'i he lisi vakai'i poini 'e hivá.

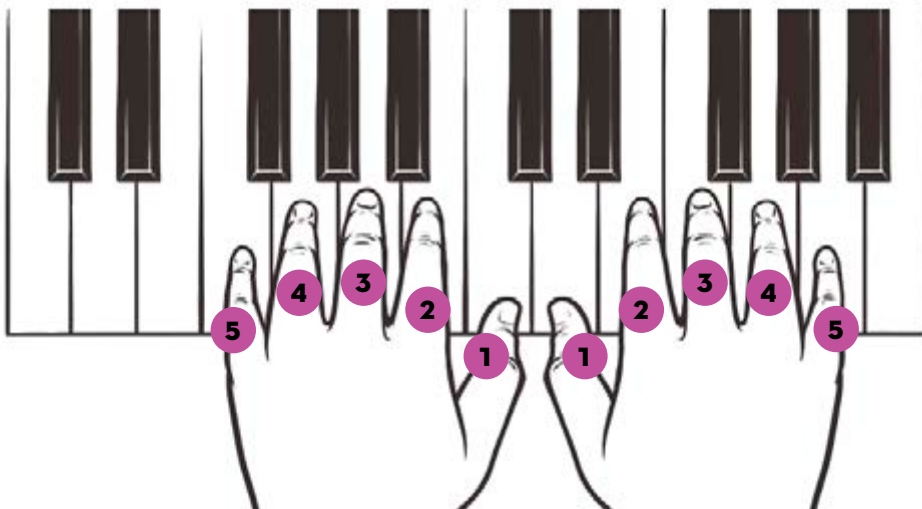
Kuo fakataukei'i 'eni koe ki he tā 'o e pianó mo ke 'osi ako ha kī'i fo'i himi faingofua. 'Oku fie ma'u ke ke ako ha ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga fekau'aki mo e tāfuá, taimí, mo e notá, ka ke tā ha ngaahi himi kehe.

Ko e konga lelei tahá 'eni: ko e lēsoni ko ia ne ke toki akó ko e 'uluaki lēsoni ia 'i he Kalasi Kī-pooti 'a e Siasí, 'a ia 'oku ma'u 'i ha ngaahi lea fakafonua kehekehe 'e ono mei he tufaki'anga nāunau 'a e Siasí.¹ 'Oku tokoni 'a e fakahino-hino faingofua ke muimui ki aí ke ke ako 'iate koe pē pe fakakulupu. Te ke ala fakakau kotoa ho fāmili 'o ako fakataha e tā pianó ko ha

'ekitiviti he efiafi fakafāmili 'i 'apí. 'E lava ke fakakakato 'a e kalasí 'i ha uike pē 'e ono.

'Oku fakahaa'i 'e ha ngaahi fakatotolo lahi, 'oku tokoni 'a e ngaahi lēsoni mūsika fakatāutahá ke fakalei'i e tokangá, poto faka-'atamaí, mo e pōto'i faka'uhinga 'a e fānau akó.²

'Oku tau fakatupulaki 'a e ngaahi talēniti kuo foaki mai 'e he 'Eikí kiate kitautolú, fakatupulaki mo 'etau 'iló, mo ako ha ngaahi founa kehekehe te tau lava ai ke faka'aonga'i 'etau 'iló mo e ngaahi talēniti ke langa Hono pule'angá, 'i he 'etau ako 'a e ngaahi poto fakamūsiká. ■

MA'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ke 'ota e Naunau ki he Kalasi Kīpōtí, 'alu ki he store.lds.org.
2. Vakai ki he Laura Lewis Brown, "The Benefits of Music Education," pbs.org; Jessica Velasco, "How the Arts Can Help Students Excel," the Science of Learning Blog, 11 'o Tisema, 2012, scilearn.com/blog/how-arts-help-students-excel; "Music Helps Children Learn Maths," *The Telegraph*, 22 Mā'asi, 2012, telegraph.co.uk.

TUKUPĀ KE Tuku

Na'e 'ikai fakalalakaka 'eku poto he tā pianó, neongo e tā'u lahi 'o 'eku ako taá. Na'e pehē 'e he'eku ongomātu'á te u lava 'o tuku makatu'unga 'i ha 'uhinga pē 'e taha: Na'e pau ke u ako ha fo'i himi 'e 50.

Fai 'e Gretchen Blackburn

Na'á ku hū faka'ita atu ki homau falé, fonu 'a lo'imata, 'i ha 'osi ha lēsoni tā piano fakamamahi 'e taha. Ko e tā'u 'aki ia hono fā 'eku ako tā pianó, pea ko 'eku toki lava ia 'o tā 'a e "Twinkle, Twinkle, Little Star." Kuo toutou feinga 'eku faiakó ke ma'u ha me'a lelei ke talamai fekau'aki 'i he kovi 'eku tā pianó, ka na'e toe kovi ange 'eku loto mamahí. Na'e totongi 'e he'eku ongomātu'á ha pa'anga ki ha ngaahi kalasi ako tā piano na'e 'ikai ke u fie ma'u pe loto ki ai.

Na'á ku fie ma'u ke loto 'eku ongomatu'á ke tuku. Na'á ku kōlenga ange, "Kātaki." "Te u fai ha me'a pē. Hā pē ha me'a?"

Na'á na pehē 'i he hili ha'ana alea 'iate kinaua pē, "Kapau te ke ako ha fo'i himi 'e 50, te ma faka'atā ke ke tuku ā."

Na'á ku kamata ako tā leva, he taimi pē ko iá. Na'á ku fu'u fie ma'u

'aupito ke tuku peá u loto ai ke fakamoleki ha toe taimi lahi ange 'i he pianó. Na'e fe'unga mo ha meimei māhina 'e taha peá u toki poto hono tā 'a e 'uluaki fo'i himi 'a ia ko e, "Fakamālo Ki he 'Otuá" (*Ngaahi Himi*, fika 10). Na'á ku kei taumu'a pē ke tuku, pea na'á ku hokohoko atu pē he ako taá.

Ka na'e hoko ha me'a mālie: na'e faka'au ke faingofua ange hono tā 'o e ngaahi himi. Na'á ku ongo'i fiefia ange 'i he lolotonga 'o e uiké. Na'á ku fakatokanga 'i 'oku ou ngūnguu 'i e ngaahi himi 'i he lolotonga 'o e 'ahó pea mo hiva le'o lahi ange 'i he houalotu sākalamēnití.

Na'e faifai pea 'ikai ke u toe lau 'a e lahi 'o e ngaahi himi na'á ku 'iló. Na'á ku fakatokanga 'i he faka'au ke u poto ange 'i he pianó, na'á ku lava 'o ako lelei ha himi fo'ou 'oku te'eki 'osi ha miniti 'e 30.

Ko e taimi na'e faifai peá u tānaki

fakataha kotoa ai kinautolú, kuo laka hake 'eku akó 'i he fo'i himi 'e 50. Pea na'e 'ikai pē ha me'a ke toe tuku ai 'eku tā pianó. Na'á ku loto lahi ange 'i he tu'unga 'o 'eku lava 'o taá pea na'á ku ongo'i 'a e mālohi 'o e ngaahi himi 'i he'eku mo'uí.

'Oku hangē 'a e ngaahi himi ko e folofolá; 'oku nau tala 'a e mo'oní. Ko e taimi 'oku ou tā ai 'a e ngaahi himi, 'oku ou ongo'i 'o hangē 'oku ou keinanga 'i he folofolá. Kuo hoko 'eku ako ke tā 'a e ngaahi himi ko ha kamata'anga hono langa 'eku fakamo'oní mo e ako 'o e mo'oní. 'Oku ou fakatokanga 'i 'oku ou fakalau e fakalea 'o ha ngaahi himi kehekehe ke tokoní au he lolotonga 'o e 'ahó. Kuo fakamālohia 'eku fakamo'oní 'e he tā pianó pea mo fakaava ha ngaahi matapā kiate au 'i ha potu pē te u 'alu ai. ■

'Oku nofo e taha na'á ne fa'ú 'i Niu Toke, USA.

FAKA'OHIOVALE, LOTO-MAMAHI, & PALANI 'A E 'OTUÁ

*'I he a'usia fakamamahi taha 'o 'eku mo'uí,
ne u ongo'i ai 'a e 'iate au 'a e Tamai Hēvaní
he lolotonga 'eku fai fonongá.*

Fai 'e Paola Çajupi

Ko ha hengihengi ia 'i he 2008, 'i hono fafangu au 'e he'eku fa'eé ke u 'alu ki he akó. Na'á ku fiefia mo'oni he pongipongi ko iá, ka na'e 'ikai ke u 'ilo 'e iku ia ko e 'aho kovi taha 'o 'eku mo'uí mo e taimi fakamuimui taha ke u feohi ai mo iá. Na'e 'ikai ke 'osi kotoa 'eku ngaahi kalasí 'i he 'aho ko iá koe'uhí he na'e pau ke 'ave au 'e ha kaungāme'a homau fāmilí mo talamai kuo taonakita 'eku fine'eikí. Na'á ku kei ta'u 12 pē.

Na'á ku fakakaukau, "E anga fēfē ha'aku lava 'o mo'ui ta'e 'i ai 'eku fa'eé?" Ko hoku kaungāme'a lelei tahā ia.

Na'á ku tangi 'o lau māhina. Na'e 'ikai ke u sa'ia he 'alu ki he akó he na'e kehe mai 'a e anga 'o e fānaú kehé kiate au mo nau faka'ofa'ia 'iate au. Na'e 'ikai ke u lavelave'iloa e me'a 'oku totonu ke u faí; ko e me'a pē na'á ku 'iló, kuo pau ke u to'a koe'uhí ko e tokotaha kotoa.

'I ha 'aho 'e taha, hili ha māhina 'e nima pe ono 'o e mālōlō 'eku fine'eikí, na'á ku 'i hoku lokí toko taha pē 'i he ve'e matapā sio'atá, 'o tangi, mo feinga ke mahino kiate au 'a e 'uhinga 'oku ou 'i heni aí. Fakafokifā pē kuó u ongona ha le'o 'i hoku 'atamaí: "Ko hoku 'ofefine koe; he 'ikai ke u tuku ke ke faingata'a'ia." Na'á ku 'ilo ko e 'Otuá ia. Ka na'e faka'ohiovale kiate au he na'e 'ikai ke u toe tui kiate Ia, tau-taufefito 'i he'eku ongo'i ko e 'Otuá na'á Ne to'o 'eku fa'eé meiate aú. Neongo na'e 'ikai ke u 'ilo'i 'Ene 'uhingá, ka na'á ku ongo'i malu.

Na'á ku 'alu ki Loma 'i 'Ītali, 'i ha 'osi mei ai ha ta'u 'e tolu, ke 'a'ahi ki he'eku fa'ētangatá. Na'á ne toutou talanoa mai fekau'aki mo e siasi na'e kau ki aí. Na'á ne 'ave au 'i ha Sāpate

'e taha. Te u manatu'i ma'u pē 'eku fuofua lue hangatonu atu ki he ngaahi matapā 'o e falelotú mo ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'i he'eku hū atú. Na'e ongo 'o hangē ko 'apí.

Na'á ku kamata ma'ulotu leva he Sāpate kotoa pē pea mo e ngaahi 'ekitiviti kotoa he lolotonga e uiké. 'Oku ou sa'ia he feohi mo e to'u tupu 'o e Siasí. Na'a nau 'ai ke u fiefia ange. Na'a nau fakakaukau mo tui ki he ngaahi me'a tatau ne u faí. Pea 'i he 'osi pē ha māhina 'e tolu, kuo 'osi hoku taimi 'eve'eva he fa'ahita'u māfaná pea na'e pau ke u foki ki 'Alapēnia.

Ko e taimi na'á ku foki mai aí, na'á ku fakamatala ki he'eku tangata'eikí kau ki he ongo ne u ma'ú mo e fiefia na'á ku ongo'i he lolotonga 'a e taimi kotoa ko iá. Na'e 'ikai ke sa'ia ia ai. Na'á ne talamai he 'ikai ke ne tuku ke toe hoko atu 'eku ma'ulotú pe toe ako lahi ange ki ai. Na'e pau ai ke u 'ūkuma 'i he ta'u 'e tolu hono hokó kae 'oua kuo hokosia hoku ta'u 18. Pea te u lava leva 'o fili pē ma'aku ke u papitaiso.

Na'e tāpuekina au 'i he lolotonga 'o e taimi ko 'ení 'aki ha kakai tokolahi na'a nau talanoa mai kau ki he me'a ne nau ako 'i he lotú he Sāpate kotoa. Na'e kau 'i he kakai ko iá 'a Sitefaní. Na'e nofo 'i 'Ītali 'i he taimi na'e kau ai 'eku fa'ētangatá ki he Siasí, ka kuó ne foki mai ki hono 'apí 'i he 'Īunaiteti Siteití. Na'e fakakaukau 'eku fa'ētangatá 'e lelei ke mau fetohi'aki, pea na'á ku fakakau ai ia ko ha'aku kaungāme'a 'i he Feisipuká.

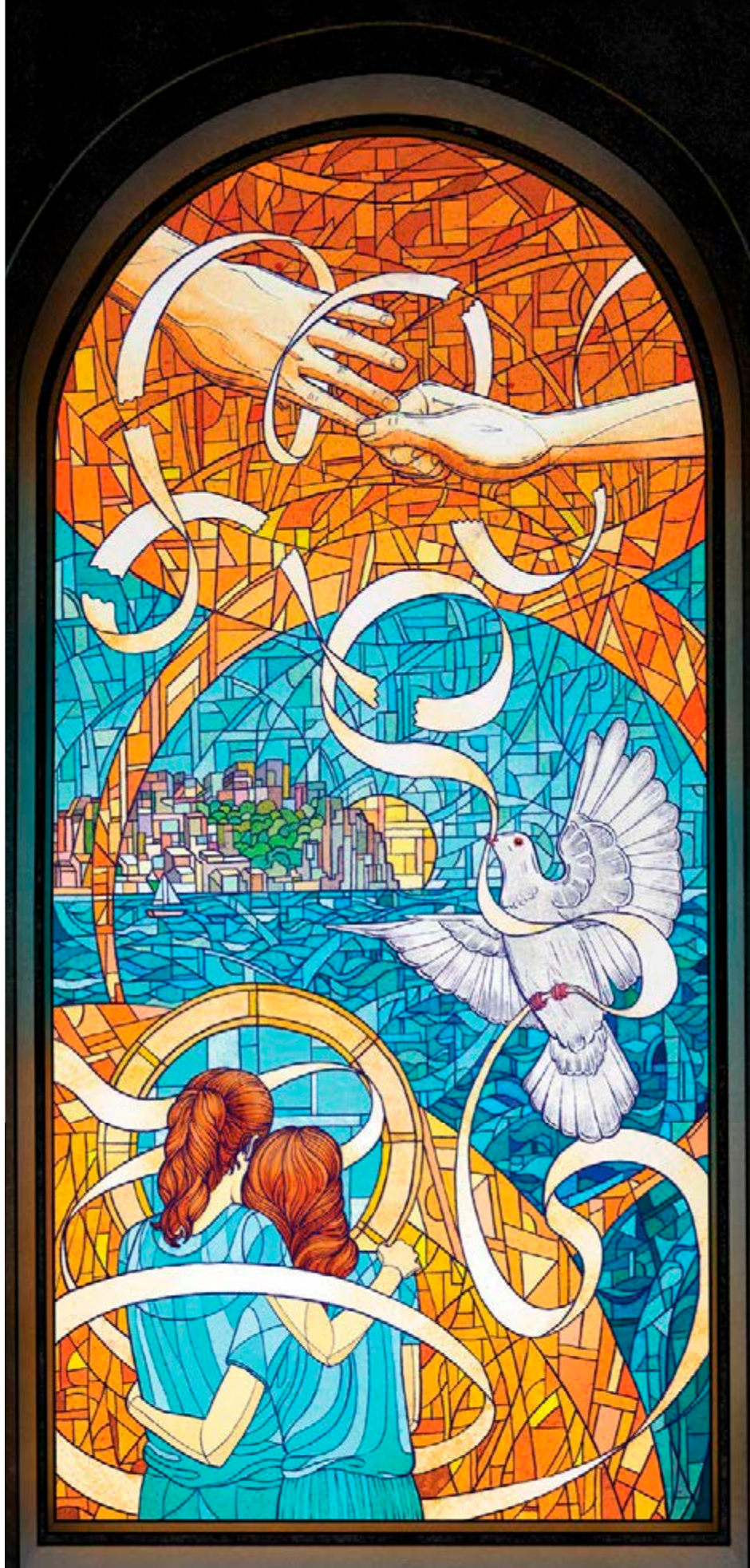
Neongo na'e te'eki ai ke ma fetaulaki, ka te u hounga'ia ma'u pē 'i he'ene tokoni'i au ke fakatupulaki 'eku tuí mo

ako lahi ange ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. Na'e faitohi mai kiate au 'i he meimei Sāpate kotoa pē 'o fakamatala mai 'a e me'a kotoa na'á ne ako 'i he lotú pea mo tali 'eku ngaahi fehu'í. Ko ha kaungāme'a mamae ia kiate au.

Faka'osí, hili ha ngaahi ta'u 'o 'eku kítakí, na'á ku papitaiso ai 'i he 'osi pē ha 'aho 'e ua mei he hoko hoku ta'u 18. Pea 'e vavé ni pē ha'aku vahevahe 'a e fiefia ne u ma'u 'i he 'aho ko iá mo 'eku fa'éé, koe'uhí he te u papitaiso ma'ana. 'Oku ou 'ilo te ne laukau 'aki e mo'ui kuó u filí.

'Oku ou ongo'i na'e tāpuekina au 'e he Tamai Hēvaní koe'uhí he na'a ma fe'ao mo Ia he lolotonga e vaa'i-hala kotoa 'o e fonongá, 'i ha ngaahi me'a lahi. Na'e pau pē ke u tatali mo fa'a kātaki koe'uhí he na'e 'i ai 'Ene palani kiate au. Ko Ia pē na'á Ne 'omi e ivi ke u matu'uaki 'a e ngaahi faingata'a na'á ku fehangahangai mo iá. Na'á Ne 'i ai ma'u pē, 'o tokoni'i au ke u fiefia ange. ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú 'i Alapēnia.

Fai 'e 'Eletā
José A. Teixeira
'O e Kau Fitungofulú

TATAU AI PĒ KAPAU

'OKÚ KE MĀ

*Falala ki he 'Eikí, pea te
Ne tāpuekina koe 'i hōo feinga ke
vahevahe 'a e ongoongolelé.*

Na'á ku 'initaviu ha kau 'eletā 'i he lolotonga 'eku hoko ko e palesiteni fakamisiona fo'ou 'i Palāsílá. Na'á ku kole ki ha tokotaha ke ne fakamatala mai kau kiate ia.

Na'á ne pehē, "Oku ou fu'u mā 'aupito." Na'e hoha'a na kuo fakafe'ātungia 'i ia he'ene maá 'o 'ikai malava ke ngāue.

Na'á ku 'eke ange, "Okú ke pehē 'e kei lava pē 'a e 'Eikí 'o tokoni 'i koe ke ke hoko ko ha faifekau lelei?"

"Oku ou tui 'e lava 'a e 'Eikí 'o fai ha me'a pē."

"Pea tuku ā ke Ne tokoni atu. 'Okú ke pehē te ke lava 'o fai ia?"

Na'á ne pehē, "Te u lava."

Kuo pau ke u tala atu, na'á ku fakakaukau 'i he'ene lue atú, "Sai, 'ofa pē 'e 'aonga."

Na'e fakalau vave atu 'a e ngaahi uiké, pea 'ikai hano taimi, kuo ōmai 'a e kau faifekau tatau ke toe 'initaviu. 'I he taimi ko 'ení, ne fakahoko mai 'e he hoa 'o e faifekau na'e maá, "Palesiteni, 'oku 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā e me'a na'á ke talaange ki aí, ka na'e 'aonga mo'oni. Kuo faka'au 'o lelei ange 'ene talanoa mo e kakaí." Pea na'á ku nofo 'amanaki ai ke toe talanoa mo ia.

Ko e taimi na'e hū mai ai ki hoku 'ōfisi, na'e sio pē ki hono va'é.

TĀ FAKATĀTAI E DAVID MALAN

Na'á ne pehē mai, “Oku ou ma'u ha ongoongo lelei.” “Oku ou kei mā pē, ka na'á ku kole ki he 'Eikí ke tokoni mai. Pea ne u fakaava leva hoku ngutú 'o kamata ke lea. Pea 'okú ke 'ilo e me'a na'e hokó? 'Oku ou fai ma'u pē ia 'i he taimí ni. 'Oku 'ikai ke u manatu 'i 'e au e me'a 'oku ou lea 'akí. Ko e me'a fakaofó he 'oku saí'ia ai 'a e kakaí. 'Oku nau ongo'i 'a e Laumālié. 'Oku mahino au kiate kinautolu mo e me'a 'oku ou talaange kiate kinautolú.”

Na'á ku fakatumutumu 'i he'eku sio ki he liliu 'i he faifekau ko 'ení, 'i he'ene falala ki he 'Eikí. Na'e hoko ko ha me'angāue ma'ongo'onga 'i hono 'omi 'o e fiefiá ki ha kakai tokolahi.

“Oku ou kei mā pē, ka na'á ku kole ki he 'Eikí ke tokoni mai.”

Ko hono Ikuna'i 'o e Ilifá

'Oku tau fa'a ongo'i tailiili 'i he taimi 'oku tau vahevahe ai 'a e ongoongolelé. Kae hangē ko hono fakafōtunga mai 'e he faifekau mā ko 'ení, 'e tatakí kitautolu 'e he 'Eikí kapau te tau falala kiate Ia. 'E tokoni mai 'a e Laumālié ke tau 'ilo'i e me'a ke tau lea 'akí (vakai, 2 Nifai 32:2–3), pea ko e taimi 'oku ongo'i ai 'e he kakaí 'a e Laumālié, 'oku nau fa'a fai ha ngaahi me'a lelei. 'Oku mālie'ia ha tokolahi 'i he me'a 'oku tau tui ki aí pea nau fie 'ilo lahi ange.

Fiefia Lahi Fau

'Oku ou ma'u ha fakamo'oni 'e tatakí kitautolu 'e he Tamai Hēvaní 'i he'etau feinga ke vahevahe 'a e ongoongolelé, pea te tau ongo'i 'a e fiefia lahi fau ai. Ko hono mo'oní, 'e 'ikai ngata pē 'a e fiefia ko iá 'iate kitautolu he taimí ni, ka 'i he maama ka hoko maí foki. (Vakai, T&F 18:16.) Ko ha 'uhinga lelei ia ke ke mavahe ai mei he fakafiefiemālié 'o fai ha me'a, tatau ai pē kapau 'okú ke mā. ■

KO E MANAVASI'I 'E TOLU TE KE LAVA 'O IKUNA'I

Makehe mei he maá, 'oku ou 'ilo ha ngaahi manavasi'i kehe 'okú ne fakatupu ha ní'ihí 'o kitautolu ke tau pehē, “Oku ou manavasi'i he kapau te u lea 'o kau ki he ongoongolelé, 'e mole meiate au hoku ngaahi kaungāme'á.” 'Oku tau fakamālō, he 'oku malava ke ikuna'i 'a e ngaahi manavasi'i ko iá 'aki 'a e tuí.

1. 'OKU 'IKAI KE FE'UNGA 'EKU 'ILO.

Kapau 'oku sí'sí'i hō' 'ilo ki he ongoongolelé, 'e lava 'a e kau faifekau taimi-kakatō 'o tokoni. Te nau lava 'o ako'i mai 'a e pōpoaki 'o hono Fakafoki mai 'o e Ongoongolelé, tokoni'i kitautolu ke fakamālohia 'etau tui ki he 'Eiki ko Sísū Kalaisí, pea tokoni ke mahino kiate kitautolu 'a e fakatomalá mo e founga hono faka'aonga'i 'i he'etau mo'uí mo e 'uhinga 'oku mahu'inga ai 'a e papitaisó mo e me'áfoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni. Ko ha toe ma'u'anga tokoni lelei 'e taha 'o e 'iló 'a e *Malanga'aki 'Eku Ongoongolelé*. Te u fie poupou'i 'a e talavou mo e finemui kotoa pē ke 'i ai ha'anau tatau, pea 'ai ia ko ha kongá 'o 'enau ako faka'ahó, fakataha mo hō'o folofolá.

2. KUO TE'EKI KE U FAI 'ENI KIMU'A.

Kapau 'oku 'ikai ke ke taukei, ako fakahoko ia mo e kau faifekau! Te nau lava 'o tokoni atu ke ke 'ilo'i e me'a ke lea 'aki pe 'ikai ke lea 'akí, 'i ha ngaahi tūkunga 'e ní'ihí. 'I hō'o feohi mo e kau faifekau, te ke ongo'i 'a e 'ofa 'oku nau ma'u ki he ongoongolelé mo honau kāingá. Kuo nau ma'u 'a e loto-to'a ke vahevahe 'a e ongoongolelé; pea te nau lava 'o tokoni atu ke ke fai e me'a tatau.

3. 'OKU OU MANAVASI'I KE U VAHEVAHE.

Ko e taimi 'oku tau vahevahe ai 'etau fakamo'oni, 'oku tau tokoni ai ki hotau ngaahi kaungāme'á ke nau mamata ki ha ngaahi me'a 'oku mahu'inga ange, pea kamata ke faka'apa'apa'i mo 'ofa'i kitautolu 'i ha fa'ahinga maama kehe. 'Oku hoko 'eni he meimei taimi kotoa pē. 'Oku pehē 'e ha tokolahi 'o e to'u tupú, “Na'á ku fa'a manavasi'i, ka 'i he'eku lea totonú, na'e kamata ke falala mai hoku kaungāme'á pea mo fai ha ngaahi fehu'i lahi ange.” 'Oku 'ikai totonu ke tau manavasi'i ke vahevahe 'a e me'a 'oku tau ma'ú. 'Oku mahu'inga he 'oku mei he 'Otuá ia. Pea ko e hā mo ha toe founga lelei ange ke fakahaai 'etau 'ofa ki hotau ngaahi kaungāme'á ka ko hono vahevahe mo kinautolu 'a e me'a 'oku tau 'ilo 'oku mo'oni?

KO 'ETAU TAFĀ'AKÍ

FAITOTONU 'I HE ME'A KOTOA PĒ

Ālisi H., Halisikou, Mekisikou

He kamata'anga 'o e fa'ahita'u faka-ako kotoa pē 'i he akó, 'oku mau ma'u ha ngaahi kofukofu ta'etotongi 'o kau ai ha ki'i pepa, tohi 'asenita, mo ha ngaahi nāunau kehe. 'I he ta'u 'e taha, na'á ku tu'u laine atu ai ke ma'u 'eku kofukofu' peá u fakatokanga'i ko e nāunau ko ia na'á ku ma'ú, ne fu'u 'aonga 'aupito ia kiate au.

Na'á ku fakatokanga'i 'i he faka'o-singa 'o e 'ahó, 'oku nau tufa taki ua 'a e nāunau tatau. Na'e faingofua pē ke te toe kau tu'o ua atu he lainé 'o ma'u ha toe nāunau, peá u pehē leva ke u fai ia. Ko hono mo'oní, na'e ta'e-totongi, pea na'á ku fie ma'u ia.

Ne u ki'i afe 'i he falesíí, 'o u fakatokanga'i ai ha telefoni to'oto'o

na'e ngalo 'i ha ki'i ta'ahine. Ko e taha ia 'o e ngaahi ākenga fakamuimui tahá, pea ne toki mole pē 'eku telefoni to'oto'o 'i ha uike 'e taha kimu'a. Ka na'e 'ikai ke u teitei fakakaukau ke u tauhi ia. Na'á ku pehē loto pē, "Ko e kaiha'á ia."

Pea, 'i he'eku 'alu ke ma'u 'eku kofukofu nāunau ta'etotongi hono uá, na'á ku fakatokanga'i 'e hoko ia ko ha ta'e-faitotonu 'o tatau pē mo hono tauhi e telefoni he kuo pau ke u loi mo talaange na'e te'eki ke u ma'u ha me'a kimu'a.

Na'á ku hounga'ia 'i he ki'i a'usia ko 'eni na'á ne ako'i mai ha lēsoni lahi

kiate aú. Na'á ku fakafoki 'a e telefoni' peá u foki ki 'api mo ha ki'i pepa pē 'e taha, 'asenita 'e taha, mo ha me'a kehe 'e taha, kae ongo'i fiefia koe'uhí ko 'eku faitotonu 'i he me'a kotoa pē, tatau ai pē pe 'oku si'isi'i. ■

TĀPUEKINA 'I HE TALANGOFUA KI HE FONO 'O E VAHEHONGOFULÚ

Sapilina T., Sā Paulo, Palāsila

He'eku kei si'í, na'á ku foua mo hoku fāmilí ha ngaahi faingata'a'ia fakapa'anga 'o a'u ki he taimi na'á ku meimei ta'u 10 aí. Na'e 'ikai lava 'e he'eku tangata'eiki 'o ma'u ha toe ngāue, ko ia na'á ne ngāue ai ko ha tokotaha fakatau koloa 'i he ve'e halá mo ma'u ha ki'i pa'anga si'isi'i pē. Na'e nofo pē 'eku fa'eé 'i 'api 'o tokanga'i au mo hoku ki'i tuonga'ané.

Ka neongo ne lahi fau e ngaahi faingata'a ne mau fouá, na'a mau ma'u ha fakamo'oni ki he totongi 'o e vahe-hongofulú mo e fai e ngaahi foaki kehé. Na'a mau totongi totonu 'emau vahehongofulú 'i he māhina kotoa pē 'o 'ikai nounou ha taimi. 'Oku mau 'ilo'i pau na'e tāupekina ma'u

pē kimautolu koe'uhí ko e anga'ofa ta'efakangatangata 'a e 'Eiki' pea koe'uhí he 'okú Ne tauhi 'Ene ngaahi tala'ofá 'i he taimi 'oku tau talangofua ai ki He'ene ngaahi fekaú.

Na'e fāifai pē pea ngata homau ngaahi 'aho faingata'a'ia fakapa'angá. Kuo fakaofo fau e ngaahi tāpuaki kuo foaki mai 'e he 'Eiki kiate kimautolu 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hili.

'Oku ou 'ilo ko kinautolu ko ia 'oku nau totongi faive-lenga 'enau vahehongofulú mo 'enau ngaahi foaki, 'i he 'ofa mo taumu'a ke tāpuekina e mo'ui 'a e ni'ihí kehé, he 'ikai ha me'a te nau masiva ai pea 'e lava ke hoko ha me'a lelei ange, 'o hangē ko au mo hoku fāmilí. 'E tupulaki 'a e ngaahi tāpuaki. 'Oku ou 'ilo'i ia. Na'á ku mo'ui 'aki 'eni. ■

MATAMATA LELEI?

Toe vakai pē. 'Oku fie ma'ū 'é Sētane ke tau fetongi e fiefia mó'oní 'aki
ha fiefia loi he 'ikai teitei fakanonga. 'Oua ná á ke teitei 'ahi'ahi'i.

(Vakai ki he Dieter F. Uchtdorf, "Te Ke Lava 'ó Fai ia He Taimí Ní!" *Liahona*, Nōvema 2013, 56.)

“Na’e fakakata ‘aki au ‘i he ‘akó
koe‘uhí ko ‘eku kau ‘i he Siasí.
‘Oku ou ‘ilo ‘oku fie ma‘u ke u
taukave‘i ‘eku tuí, ka ‘oku fu‘u
faingata‘a! ‘E founga fēfē nai
ha‘aku loto-to‘a fe‘unga?”

‘**O**kú ke mo‘oni ‘oku fie ma‘u ke ke loto-to‘a ke fehangahangai mo e tūkunga ko ‘ení. Ko hono fakakātoá, kuo fekau ‘e Sisū Kalaisi ke, “Tu‘u hake pea ulo atu, koe‘uhí ke hoko ‘a ho‘omou māmá ko ha fuka ki he ngaahi pule‘angá” (T&F 115:5). ‘E lava pē ke ‘uhinga pe ‘ikai ‘uhinga ‘a e tuku ho‘omou māmá ke ulo atú ke ke fakafepaki‘i ‘a kinautolu ‘oku nau manuki‘i koé.

Tatau ai pē pe ko e fē tu‘ungá, ka te ke lava ‘o tukuange ki he filí ke ne ue‘i koe ke ke toe lelei ange. ‘I ho‘o ngāue mālohi ko ia ke fakamālohia ho‘o fakamo‘oní, te ke lava ai ‘o fakatupulaki ‘a e fa‘ahinga loto-to‘a fakalongolongo koē te ne tokoni‘i koe ke ke lea pe hokohoko atu pē ho‘o fai e me‘a ‘oku totonú, tatau ai pē kapau ‘oku manuki‘i koe ‘e he nī‘ihi kehé.

‘Oku lava ke fakatupu ‘ita ‘a e fakamatalilí, ka ke manatu te ke lava ‘o lotu ke fakafonu ‘aki koe e ‘ofa faka-Kalaisí ke ongo‘i ai ‘e he nī‘ihi kehé ‘a e ‘ofa ‘a Kalaisí ‘o fakafou ‘iate koe (vakai ki he Molonai 7:48). Koe‘uhí ‘oku kehekehe ‘a e tūkunga kotoa pē, fekumi ki he fakahinohino ‘a e Laumālié ke ke ‘ilo‘i e founga ke ke talia ai ‘a e tūkunga takitaha ‘i ha founga faka-Kalaisi.

Mahalo ko e lelei tahá ke ke talanoa fakatāutaha mo kinautolu kuo nau fakakata ‘aki koé, ‘o fakatatau mo e tūkungá, pe ko hano tukunoa‘i pē e ngaahi fakafilí ka ke kei mo‘ui ‘aki pē ho‘o tuí. Kapau ‘oku ‘ikai fie fanongo ‘a e nī‘ihi kehé ia ki he me‘a ‘okú ke fie talaangé, ‘e ala hoko ho‘o sīpinga ‘o e anga‘ofá, fa‘a fakamolemolé, mo e loto fakamātoató, ko e pōpoaki lelei taha te ke lava ‘o ‘oange.

Fakahaa‘i e Loto-To‘a Mo‘oní

Mahalo he ‘ikai tuku e fakakata ‘aki koé koe‘uhí he ‘okú ke loto to‘a fe‘unga ke kole ange ke tuku, ka te nau ala tuku ia ‘i he taimi te ke fakahaa‘i ai ho‘o loto-to‘á ‘i he‘ene fotu atu mei ho‘o mo‘uí—ko e tokotaha Siasi koe. ‘E tomua huhulu hifo e fakamo‘oni ia ‘a ‘etau Tamai Hēvaní kiate koe, ‘oku ‘ikai ke ke fakatokanga‘i, pea ‘ofa pē te ne faka‘ā honau matá ki he ongo-ongolelei kuo fakafoki maí ‘i ho‘o mo‘uí.

Palaiti U., ta‘u 17, Siteiti ‘Imó, Naisilia

**Ma‘u ha Mālohi ‘i he Fanga
Ki‘i Me‘a Īkí**

‘Oku mahu‘inga ‘a e lotú mo e ‘au-kaí he te na tokoni‘i koe ke ke lava fehangahangai mo e ngaahi fakakata mo e ngaahi pole ‘i he akó, ‘o hangē pē ko e fehangahangai ‘a Sisū Kalaisi mo e ngaahi manuki lahi ‘i he taimi na‘á Ne ‘i heni ai ‘i māmaní. Te na tokoni ke ke fakatupulaki ha ‘ofa mo ha kātaki lahi ange ki he kakaí.

Uolotā C., ta‘u 15, Saieni, Pēlū

**Ke Tākiekina
Kimoutolu ‘i he Lotu**

Ne u hoko ‘i ha taimi fuoloa ko e tokotaha Siasi pē ‘e taha ‘i hoku ‘api akó. Na’e hangē na’e mahino au ki hoku ngaahi kaurngāme‘a ofi tahá, ka na’e fakakata ‘aki au ‘e he toenga ‘o hoku ngaahi kaurngāme‘a ‘i he akó. Na‘á ku lotu ‘i ha ‘aho ‘e taha peá u ongo‘i keu talanoa mo e taha ‘o kinautolu na‘á ne faka‘ai-‘ai ‘a e toengá ke nau fakakata ‘aki aú. Na‘á ku fakamatala ange na’e ‘ikai keu ‘ita ai, ka na‘á ku kole ange ke ne fai mai ‘a e faka‘apa‘apa ‘okú ne loto ke ma‘ú. Na’e taukapo‘i ma‘u pe au ‘e ha

taha 'o 'eku kau faiakó 'i ha taimi pē na'á ne sio ai ki ha me'a 'oku hoko, 'i he hili 'ene fanongo ki he'ema talanoá. 'Oku ou 'ilo 'e 'iate kimoutolu 'a e 'Eikí 'i ho'omou talanoa mo e kakai pehení.

Sānela S., ta'u 14, Pangasinani, 'Otu Filipainí

Fakatapupulaki Ho'o Fakamo'oni

'Uluakí, ma'u ha fakamo'oni mālohi ki he mo'oni 'okú ke fie vahevahe mo e ni'ihī kehé. Peá ke ma'u leva ha 'ofa ki he kakai 'oku nau fakakata 'aki koé pea 'oua 'e fakakikihī, ko'e'uhí he 'oku 'ikai 'aupito poupou'i 'e he 'Otuá 'a e fakakikihī (vakai ki he 3 Nifai 11:29). Ko e mahu'inga tahá, feinga ke 'iate koe ma'u pē 'a e Laumālié. 'E tokoni'i koe 'e he Laumālié ke ke ma'u ha 'ofa mo ha loto-to'a lahi ange, pea te Ne ngaohi ho'o ngaahi leá ke mālohi.

Sūlia F., ta'u 19, Heisi, Siamane

'Ofa Ki Homou Ngaahi Filí

Kuó u 'osi 'i he ngaahi tūkunga tatau. Kapau 'okú ke tui mo fakavai-vai'i koe, 'e tāpuekina 'aki koe 'a e mālohi mo e tui 'okú ke fie ma'ú ke "'ofa ki homou ngaahi filí, tapuaki'i 'a kinautolu 'oku kape'i 'a kimoutolú, . . . pea hūfia 'a kinautolu" (Mātiu 5:44). 'Oku ou tapou atu ke mou fakatotolo 'i he ngaahi folofolá ki ha ngaahi tali ki he founda ke ke mālohi aí. Lotu 'i he taimi 'oku ke ongo'i tuēnoa ai 'i ho'o tuí. 'Oku pehē 'e he Loma 8:31, "Ko e hā te tau lea 'aki ki he ngaahi me'a ní? Ka kuo kau 'a e 'Otuá [mo kitautolu], pea ko hai 'e angatu'u kiate kitautolu?" 'Oku 'i ho tafa'akí 'a e 'Otuá! 'Oku malava ha me'a pē.

Leikeni T., ta'u 15, 'Iutá, USA

'Oua Te Ke Ilifia

Fa'a talanoa lahi ange kau ki ho'o tui fakalotú pe fakataumu'a ho'o fai ha ngaahi me'a ke 'ohake ai. Na'á ku 'i ha tūkunga tatau peá u tohi ai 'i he'eku kato āfeí 'o pehē, "'Oku ou Sai'ia 'Aupito He'eku Hoko ko ha tokotaha [Māmonga]." 'I he'eku fai iá, na'á ku fakaava ai e matapā ki ha ngaahi faingamālie ngāue fakafaifekau pea mo fakahaa'i ki he kakai 'oku 'ikai te u ilifia ke fakahā 'oku ou kau ki he Siasí. Ko e hā pē ha me'a 'okú ke fai, 'oua na'a tuku ke nau uesia koe. Hūfia kinautolu pea mo koe foki. 'E vave pē ha'o fakatokanga'i, kapau te ke tokanga ki hono fakahaofi e laumālie 'o e ni'ihī kehé, he 'ikai ke ke fu'u ilifia ke talaange ke nau 'ilo'i 'a e mo'oni 'o e ongoongolelei 'a 'etau Tamaí.

Savana P., ta'u 14, Tekisisi, USA

KO E TO'A 'O 'ETAU TUÍ

"'Oku fa'a faingata'a ke te kehe pe tu'u tokotaha 'i he kakai. 'Oku fakanatula pē ke manavasi'i telia e fakakaukau mo e lea 'e fai 'e he kakai. 'Oku fakanonga e fakalea 'o e tohi Samé: 'Ko 'eku māmá mo hoku fakamo'uí 'a e 'Eikí; te u manavahē kia hai? ko e mālohi 'o 'eku mo'uí 'a e 'Eikí; pea te u manavaheé kia hai?' [Same 27:1]. 'E fetongi 'etau manavaheé 'e he to'a 'o 'etau fakamo'óni 'i he'etau 'ai 'a Kalaisi ke hoko ko e uho 'o 'etau mo'uí."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'anga mo ha Maama," *Ensign*, Nōvema 2015, 88.

FEHU'I KA HOKÓ

"Te u 'ilo fēfē nai 'oku fanongo mai 'a e 'Otuá ki he'eku ngaahi lotú?"

'Omai h'oo talí, pea kapau 'e fie ma'u, mo ha la'i tā 'ata lelei kimu'a he 'aho 1 'o Mē 2016 ki he liahona.lds.org, 'imeili ki he liahona@ldschurch.org, pe meili (vakai ki he tu'asila 'i he peesi 3).

Kuo pau ke fakakau mai 'i h'oo 'i-meilí pe tohi 'a e fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'e'elí, (3) uóti pe koló, (4) siteikí pe vahefonua, (5) h'oo tohi fakangofuá, mo e tohi fakangofua 'a h'oo mātu'a kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, (e tali pē 'a e 'i-meilí) kae pulusi h'oo talí mo e taá.

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí ko'e'uhí ke lōloa fé'unga pe mahino.

Fai 'e Eletā
David A. Bednar

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Ko e hā 'oku fai 'e he Kau 'Aposetoló?

Ko e kau 'Aposetoló ko e kau tamaio'eiki 'a e 'Eikí. 'Oku nau fononga ke 'a'ahi ki he kāinga-lotu 'o e Siasí 'i he funga 'o e māmaní.

Ko e fuofua taimi ne u folau ai ko e 'Aposetoló, na'á ku fe'iloaki mo ha tangata na'e faingata'a ke ne mo'ui 'aki e Lea 'o e Potó. Na'á ku talaange, "Kuo fekau'i mai au 'e he 'Eikí ki heni ke u 'oatu ha pōpoaki mahino ngofua 'aupito kiate koe: "Te ke lava pē 'o fai 'eni. 'Oku ou palōmesi atu te ke ma'u 'Ene tokoní 'i ho'o fehangahangai mo e pole ko 'ení."

'E fekau'i nai 'e he 'Eikí ha taha 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ki he tafa'aki 'e taha 'o e māmaní ke tokoní'i ha tangata pē 'e toko taha? Ko e talí ko e 'io. 'Okú Ne fai ma'u pē ia. ■

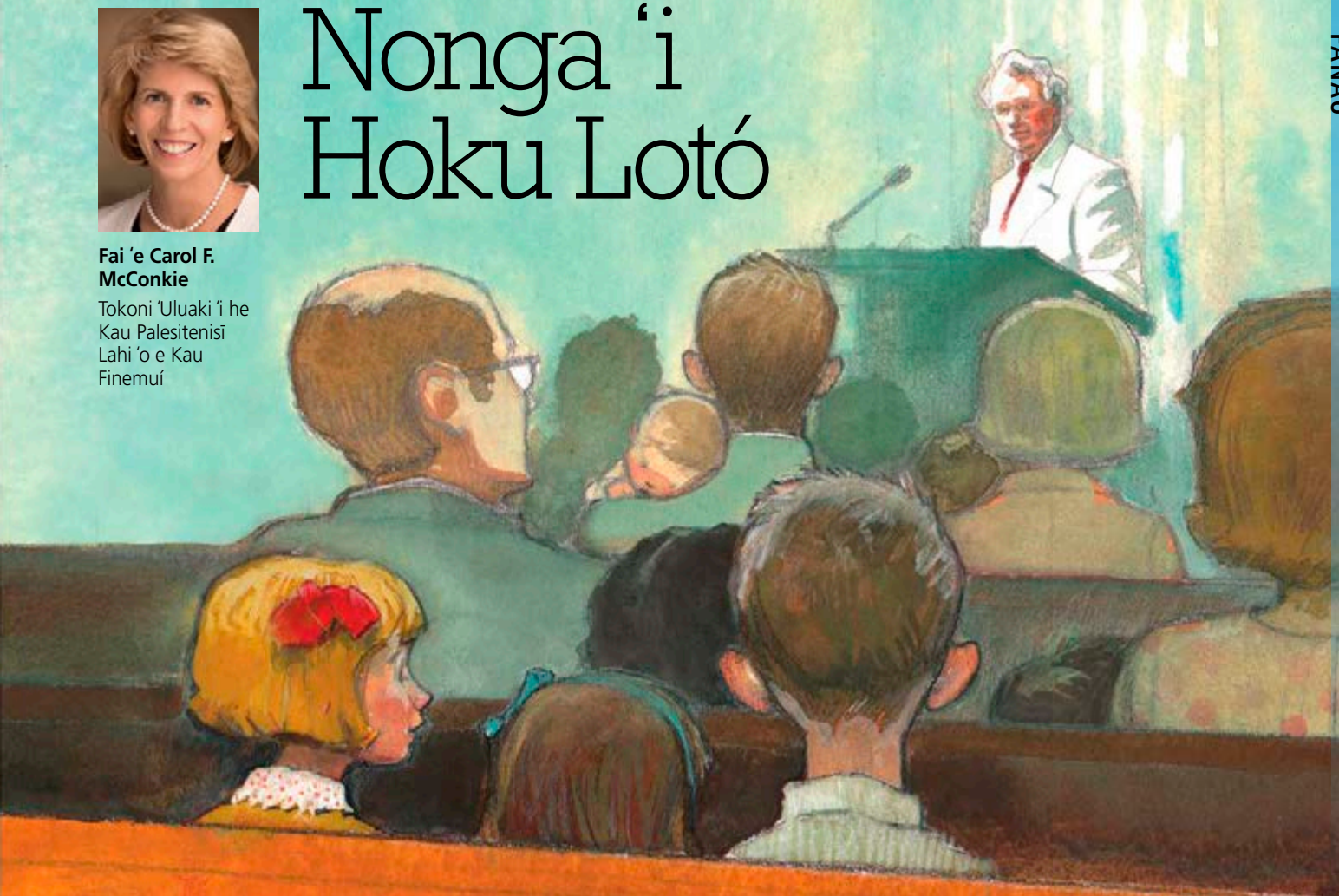
Mei he fakamafofa fakamāmani Hangatonu 'a 'Eletā mo Sisitā Petinaā.

Fai 'e Carol F. McConkie

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni Lahi 'o e Kau Finemu'i

Nonga 'i Hoku Lotó

Na'á ku mamata 'i hoku ta'u valú ki he palōfitá, kia Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970). Na'e me'a ange ke fakatapui ha falelotu fo'ou 'a e Siasí 'i Palemaila, Niu 'Ioke, USA. Na'e 'alu hoku fāmilí ki he fakatapu'i. Na'e ō mai foki mo ha kakai tokolahi kehe. Na'a mau fiefia kotoa ke mamata ki he palōfitá!

Na'á ku fu'u kei sí'i, pea na'e faingata'a ai ke u sio takai ki he kakaí kotoa. Ka 'oku ou kei ongo'i pē e 'ofa 'a Palesiteni Makeí. Ne u mamata 'i ha kí'i taimi nounou ki hono lou'ulu hinaá mo hono fofonga 'ofá. Peá u fakakaukau, "Ko e fōtunga 'eni e palōfita 'a e 'Otuá." Na'á ku 'osi lau fekau'aki mo e kau palōfitá 'i he folofolá, ka ko e fuofua taimi 'eni ke

u mamata ai ki ha palōfita pe Taki Mā'olunga. Na'á ku toki 'ilo'i ta ko e kau palōfitá ko ha kakai mo'oni. Pea 'oku nau 'ofa 'iate kitautolu! Te u manatu'i ma'u ai pē 'a e 'ofa mo e nonga ne u ongo'i 'i he 'aho ko iá.

Na'á ku ma'u ha toe a'usia 'i hoku ta'u 11, na'e tokoni ke u ongo'i ha nonga 'i hoku lotó. Na'e teu fai e konifelenisi fakasiteikí, pea ne u hiva 'i he kuaea 'a e siteikí. Na'á ku fu'u fiefia lahi! Na'á ku tui ha sote hinehina faka'ofa'ofa, mo ongo'i ma-kehe 'aupito. Na'e to'o 'a e fakalea 'o e hiva ne mau hiva'i mei he Sione 14:27, "Oku ou tuku 'a e melinó kiate kimoutolu, ko 'eku melino 'oku ou foaki kiate kimoutolú: 'oku 'ikai hangē ko e foaki 'a māmaní, 'a

'eku foaki kiate kimoutolú. 'Oua na'a mamahi homou lotó, pea 'oua na'a manavahē ia."

Na'e ongo mo'oni 'a e ngaahi lea ko iá ki hoku lotó, pea talu mei ai mo 'eku manatu'i ma'u pē. Ko e taimi na'á ku hiva'i ai 'a e ngaahi lea ko iá, na'á ku 'ilo'i 'oku mo'oni. Na'á ku ongo'i 'oku talamai 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'oku tokoni e muimui kia Sīsū Kalaisí ke tau ongo'i e melinó. Talu mei ai, ko e taimi kotoa pē 'oku ou fekuki ai mo ha faingata'a, 'oku ha'u ki he'eku fakakaukau 'a e potu folofolá ni mo ne 'omi kiate au 'a e melinó. Kuo faitāpuekina 'e he mo'oni ko ia na'á ku ako 'i he'eku kei sí'i 'a e kotoa 'o 'eku mo'uí. ■

Ko e FAKAMO'ONI

Fai 'e Larry Hiller

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"[Fanongo, fakafanongo.] [E fanafana mai 'a e Laumālie Mā'oni'oni.] [Fanongo, fanongo ki he kihī'i le'o si'i]"
(Children's Songbook, 106).

Na'e tangutu 'a 'Ētani 'i he taimi fe'inasi'aki mo sio ki hono fai 'e hono kaungāme'a lelei taha ko Samú, 'ene fakamo'oni. Na'e tangutu 'i mu'a hono kaungāme'a ko Selá 'o tatali ki hono taimí. Na'e lea 'a Samu 'o kau ki ha ngāue tokoni na'á ne fai. Na'á ne pehē na'e 'i ai ha'ane fakamo'oni ki he ngāue tokoní. Na'e fakamo'oni 'a Sela fekau'aki mo e fāmilí. Na'e fai foki 'e he faiako 'a 'Ētaní 'ene fakamo'oni. Na'e lea fekau'aki mo e ngāue fakatemi-palé. Na'a nau fakamo'oni kotoa 'oku mo'oni 'a e Siasí. Na'e hangē na'e 'i ai e fakamo'oni 'a e tokotaha kotoa, tukukehe pē 'a 'Ētani.

"Ko e hā ha me'a 'oku 'i ai ha'aku fakamo'oni ki ai?" Ko e fifili ia 'a 'Ētaní.

Na'e fakakaukau ki he ngaahi ta'u si'i kuo hilí, ki he taimi na'e papitaiso ai mo hono ngaahi kaungāme'a. Na'e fai ha lea 'e he'ene faiako Palaimeli ko Sisitā Kalaitá, ki he Laumālie Mā'oni'oni.

[Na'á ne pehē], "Oku lava ke 'oatu 'e he Laumālie Mā'oni'oni kiate koe ha ongo'i māfana 'i ho lotó. Te ne lava ke tokoni ke ke 'ilo 'a e me'a 'oku mo'oni. Pea ko e founga ia 'okú ke mā'u ai ha fakamo'oni ki he me'a 'okú ke tui ki aí."

'a 'Ētaní

Na'e hangē na'e 'i ai e fakamo'oni 'a e tokotaha kotoa pē, tukukehe pē 'a 'Ētani.

Na'e feinga 'a 'Ētani ke fai e me'a 'oku totonú kae lava ke ne ongo'i e Laumālie Mā'oni'oni. Na'á ne lau e folofolá mo lotu. Ka na'e 'ikai ke ne teitei ongo'i 'a e loto māfana ne fakamatala'i 'e he kakaí. Na'e 'uhinga nai ia na'e 'ikai ke 'i ai ha'ane fakamo'oni?

Na'e nofo 'a e fehu'i ko 'ení 'i he fakakaukau 'a 'Ētani 'i he kotoa 'o e 'aho hono hokó. Na'á ne kei fakakaukau pē ki ai 'i he taimi na'á ne heka sikeiti-pooti ai mo Samu he tuku 'a e akó. Na'e fifili pe 'e fēfē ha'ane 'eke ange kia Samu.

Fāifai pē pea fehu'i ange 'e 'Ētani, "Ei, Samu, na'á ke ilifia 'i he taimi na'á ke fai ai ho'o fakamo'oni 'aneafi?"

Na'e hifo leva 'a Samu mei he'ene papa-sikeití 'o lue atu ki he musié. Na'á ne tangutu hifo mo pehē mai, "Ikai fu'u fēfē. Ne u 'osi vahevahe kimu'a 'eku fakamo'oni 'i he pō fakafāmilí."

Na'e tangutu 'a 'Ētani mo [Samu] 'o hili pē 'ene papa-sikeití 'i hono fungá. "Ka na'á ke 'ilo fēfē 'oku 'i ai ha'o fakamo'oni?"

"Oi, na'á ku lotu pea na'á ku ongo'i fiemālie ki ai."

Na'e kamokamo māmālie pē 'a 'Ētani mo vilohi ha fo'i ve'eteka 'aki hono nimá. Na'e hangē na'á ne fie ma'u ke ne ongo'i pehē foki mo iá.

Na'e tū'ulutui 'a 'Ētani 'i hono ve'e mohengá, 'i he pō ko iá, he

lotongā e fakapo'uli mo lōngonoa 'a e falé, ke lotu.

Na'á ne pehē, "Tamai Hēvani, kātaki mu'a 'o tokoni'i au ke u ma'u ha fakamo'oni. Tokoni mai ke u 'ilo'i 'oku mo'oni 'a e Siasí. Ko ha palōfita 'a Siosefa Sāmita. Pea 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná."

Na'e longo 'a 'Ētani 'i he lolotongā 'o 'ene lotú. Na'e fakakaukau 'i ha kī'i taimi si'i. Peá ne fehu'i pē kiate ia, "Kuó u 'ilo'i nai ha fa'ahinga me'a?"

Peá ne hoko mai leva ha ongo'i lōngonoa mo nonga kiate ia. Na'e 'ikai ko ha ongo māfana ne mālohi fēfē. Ka na'e 'ilo'i 'e 'Ētani, ko e Laumālie Mā'oni'oni ia.

Na'e ha'u ha fakakaukau ki he 'atamai 'o 'Ētani: "Oku ou 'ilo 'oku ou 'ilo'i." Pea 'i he'ene fakakaukau ki aí, na'á ne fakatokanga'i kuó ne 'osi ongo'i 'a e loto nonga ko 'ení kimu'a.

Ko e taimi kotoa pē na'á ne lau ai e Tohi 'a Molomoná, na'e ongo lelei mo tonu. 'Okú ne 'ilo'i 'eni ko e Laumālie Mā'oni'oni ia 'i He'ene fakamo'oni ange ki aí. Ko e taimi na'e 'alu ai ki he lotú pea na'e ongo lelei mo tonu ke 'i aí, ko e Laumālie Mā'oni'oni foki mo ia. Kuó ne 'osi ma'u pē ha fakamo'oni!

Na'e 'ikai fie ma'u ia ke ne 'ilo e me'a kotoa pē he taimí ni. Ka na'á ne 'ilo'i 'oku mo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni mo lava ke Ne tokoni'i ia ke kei tanumaki 'ene fakamo'oni.

Na'e kamata leva ke toe lotu 'a 'Ētani. Ka 'i he taimi ko 'ení, ke fakamālō pē. ■

'Oku nofo e tokotaha 'okú ne fai e talanoá 'i Tutā, USA.

Sēniti ma‘á e Tamai Hēvaní

Fai ‘e Angela Peña Dahle

*“Tauhi ‘a e ngaahi fekaú. Malu‘i
kita he talangofuá” (Tohi Hiva
‘a e Fānaú, 68).*

Na‘e lamu faka‘osi ‘e ‘Ana
‘ene mā tōtilá. Na‘e molū
pea ifo. Na‘e sa‘ia ‘aupito
‘a ‘Ana ‘i he mā tōtila ‘ene
kui fefiné. Ko e konga lelei
taha ia ‘o e ma‘u me‘a-
tokoni pongipongí.

Na‘e sio pē ‘a ‘Ana ki
hono fufulu ‘e he‘ene
kui fefine ko ‘Apuelá
‘a e ‘ū peletí.

Na‘e hangē pē ko e ngaahi pongi-
pongi kehé. Ka na‘e ‘i ai ha me‘a ‘e
taha na‘e kehe.

Na‘e angamaheni ke fa‘a luelue
‘a ‘Apuela ki he māketí ke fakatau ha
me‘akai. Ka na‘e ‘ikai pehē ‘a e ‘ahó
ni. Na‘e ‘ikai ke ‘i ai ha pa‘anga ia he
‘ahó ni ke fakatau ‘aki ha me‘akai.

“Ko e hā te ta kai ‘apongipongí?”
Ko e fifili ia ‘a ‘Aná.

Pea toki manatu‘i hake ‘e ‘Ana.
Na‘á ne ‘ilo‘i ha feitu‘u na‘e ‘i ai
ha pa‘anga! Na‘á ne fakatokanga‘i
‘anepō hono fa‘o ‘e ‘Apuela ha fanga
ki‘i sēniti ki ha ki‘i konga tupenu
lanu hinehina.

“Apuela, na‘e ngalo ia ‘iate koe?
‘Oku ‘i ai pē ho‘o pa‘anga ke fakatau
mai ‘aki ha me‘akai.”

“Pa‘anga hā?” Ko ‘Apuela ange ia.

Na‘e lele ‘a ‘Ana ke to‘o mai e
pa‘angá. Na‘á ne lulululu‘i e ki‘i kato
sēniti. *Ngahaha! Ngahaha!*

Na‘e mamali pē ‘a ‘Apuela. “Ana,
ko ‘etau vahehongofulu‘i ia. Ko e
pa‘anga ia ‘A‘ana.”

“Ka ko e hā te tau kai ‘apongi-
pongi?” Ko e fehu‘i ange ia ‘a ‘Aná.

Pehē ange leva ‘a ‘Apuela, “Oua
te ke tokanga ki ai. ‘Oku ou tui ‘e
tokoni‘i kitaua ‘e he Tamai Hēvaní.”

Na‘e ‘oange ‘e ‘Apuela ‘i he pongi-
pongi hono hokó ‘a e mā tōtila
koane faka‘osí. Peá ne tangutu hifo

leva 'i hono seá. Na'á ne tuitui ha ngaahi matala i'akau lanu kulokula ki ha kofu mo fai ha ngaahi talanoa ki he taimi na'á ne kei si'i ai. Na'e 'ikai ke mata hoha'a.

Fakafokifā kuo ongona 'e 'Ana ha tukituki. Na'á ne lele ke fakaava e matapaá.

“E Petelō!”

Pehē ange 'e Petelō, “Na'á ku ongo'i 'oku totonu ke u 'a'ahi mai kiate kimoua.” Na'á ne hili ha mile-mila 'e tolu 'i he funga tēpilé. Ko e taha, na'e 'i ai e mahoa'a koane ki he mā tōtila. Ko e taha, na'e 'i ai 'a e kakano'i manu. Ko e taha, na'e 'i ai ha vesitapolo kei fo'ou mei he māketi.

Na'e pehē ange leva 'a 'Apuela, “Oiauē, 'e hoku foha angalelei. Te u ngaohi ma'au 'eku supo mitipolo lelei tahá!”

Pehē ange leva 'a Petelō, “Ko ho'o supó 'oku lelei taha 'i māmaní.”

Na'e kata 'a 'Ana mo pasipasi hono nimá.

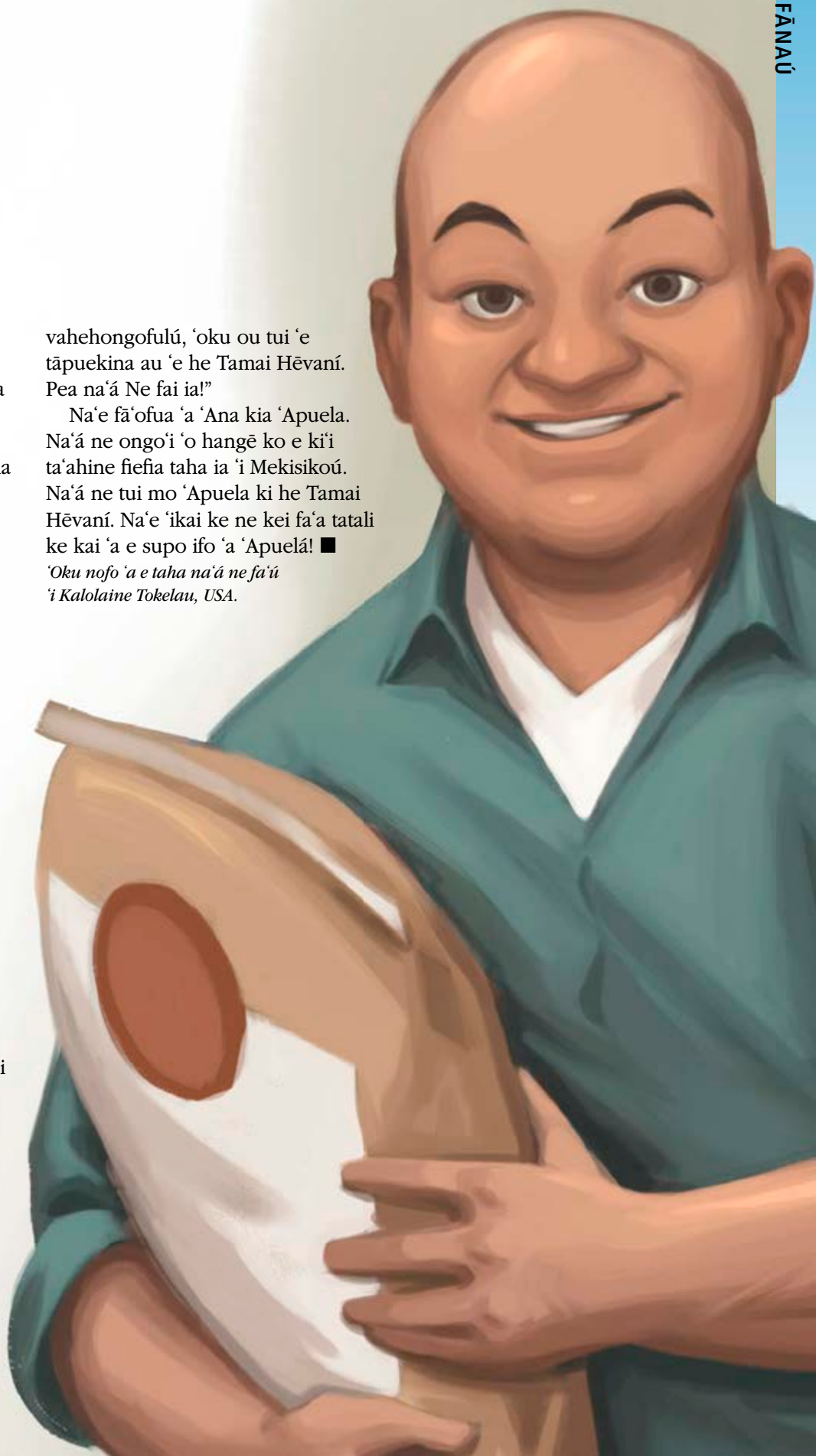
Peá ne ta'ofi. Na'e 'i ai ha me'a na'á ne fie 'ilo. “Apuela, na'á ke 'osi 'ilo 'e ha'u 'a Petelō he 'ahó ni? Ko e 'uhinga nai ia na'e 'ikai te ke hoha'a ai?”

Pehē mai 'a 'Apuela ia, “Ikai. Ko e taimi 'oku totongi ai 'eku

vahehongofulú, 'oku ou tui 'e tāpuekina au 'e he Tamai Hēvaní. Pea na'á Ne fai ia!”

Na'e fā'ofua 'a 'Ana kia 'Apuela. Na'á ne ongo'i 'o hangē ko e ki'i ta'ahine fiefia taha ia 'i Mekisikoú. Na'á ne tui mo 'Apuela ki he Tamai Hēvaní. Na'e 'ikai ke ne kei fa'a tatali ke kai 'a e supo ifo 'a 'Apuelá! ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú 'i Kalolaine Tokelau, USA.

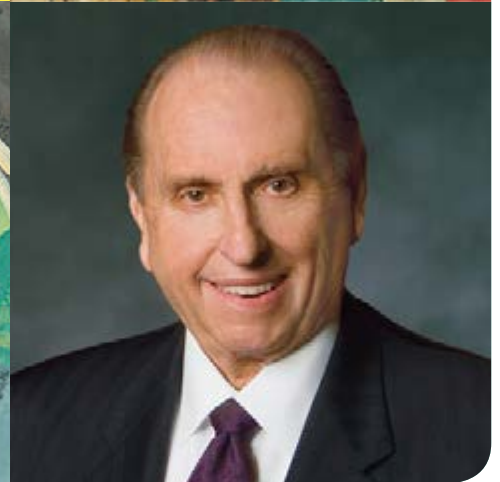
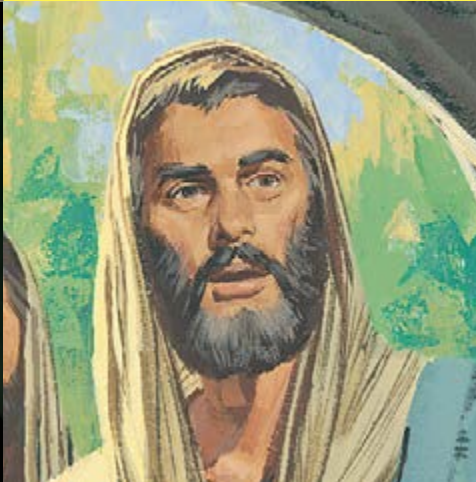
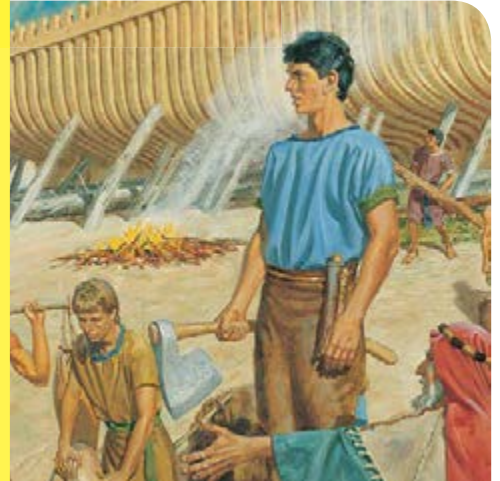

Ko e Muimui 'i he Kau Palōfitá mo e Kau 'Aposetoló

Fai 'e Jenna Koford

'Oku ui 'e he 'Otuá ha kau palōfita mo ha kau 'aposetolo ke ako'i kitautolu ki he me'a 'oku finangalo e 'Otuá ke tau 'iló. Te tau lava 'o lau 'i he folofolá fekau'aki mo ha kau palōfita hangē ko Noá, Nifai, mo Siosefa Sāmita, mo ha kau 'aposetolo hangē ko Pita mo Paulá. 'Oku 'i ai ha 'atau kau palōfita mo e kau 'aposetolo he 'ahó ni!

TOO MEI HE THE LORD FULFILLETH ALL HIS WORDS, TA 'E CLARK K. PRICE; TOO MEI HE JOSEPH SMITH, JR., TA 'E DANQUART A. WEGGELAND; TOO MEI HE NEW TESTAMENT STORIES, TA 'E PAUL MANN; TOO MEI HE NEPHEI AND LEHI DIRECT BUILDING THE SHIP, TA 'E JERRY THOMPSON; NGAAHI TA FAKATATA 'A GARTH BRUNER

Ko e hā 'a e "palōfita,
tangata kikite, mo e
tangata ma'u fakahā"?

'Oku lea 'a e **palōfitá** ma'á e 'Otuá.

'Oku lava 'a e **tangata kikité** 'o mamata ki he kuo hili, lolotonga, pea mo e kaha'ú.

'Oku fakahā (pe fakaha'a'i) mai 'e he **tangata ma'u fakahaá** 'a e finangalo 'o e 'Otuá kiate kitautolu.

- 'Oku hoko 'a e kau mēmipa kotoa 'o e Kau Palesitenisi 'Uluakí ko e kau palōfita, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma'u fakahā. 'Oku pehē kotoa foki mo e Kau 'Aposetoló.
- Ngata pē 'i he Palesiteni 'o e Siasí 'okú ne ma'u 'a e mafai mei he 'Otuá ke tataki 'a e Siasí fakakātoa.
- Ko e kau palōfita mo'ui, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma'u fakahā kotoa 'e toko fiha 'oku tau ma'ú?

12 15 3 1

Taui 15

Ko e hā 'oku
mahu'inga ai ke
muimui ki he palōfitá?

'Oku hangē 'a e palōfitá ha taha 'oku le'ó mei ha tauá (vakai foki ki he peesi 38). 'Okú ne lava 'o mamata ki he fakatu'utámaki 'oku tu'unuku maí mo talamai kiate kitautolu 'a e founa ke tau hao aí. 'Okú ne tokon'i'i kitautolu ke tau muimui 'ia Sisū Kalaisi.

Ko e hā kuo
kole mai 'e hotau
palōfitá ke tau faí?

Ko hotau palōfita he 'aho ní ko Palesiteni Tōmasi S. Monisoni. Ko e ni'ihi 'eni 'o e ngaahi me'a kuó ne kole mai ke tau faí.

- Muimui 'i he sīpinga 'a Sisú pea 'ofa ki he tokotaha kotoa pē.
- Totongi vahehongofulu mo foaki ki he pa'anga ngāue fakafaifekaú.
- Fakamama'o mei he ngaahi hele'uhila, TV, mo e ngaahi mītia kovi kehé.
- Fokotu'u ha fakatātā 'o e tempalé 'i he loki mohe kotoa pē.
- Ako 'a e ngaahi lea 'i he konifelenisi lahi.
- 'Áahi ki he kau toulekeleká pea hoko ko ha kaungā'api lelei.

Fili ha me'a 'e taha mei he lisí te ke lava 'o fai 'i he māhiná ni. Ko e hā 'a e me'a te ke faí? ■

Na'e Fakatomala 'a 'Alamā

Na'e hoko 'a 'Alamā ko ha taula'eiki 'a e Tu'i angakovi ko Noá. Na'á ne fanongo ki he ako'i 'e he palōfita ko 'Apinetāi fekau'aki mo e ngaahi fekau. Na'e 'ilo'i 'e 'Alamā na'e fie ma'u ke liliu 'ene mo'uí pea muimui ki he 'Otuá kae 'ikai toe fai 'a e ngaahi me'a 'oku koví. Na'á ne hiki 'a e me'a na'e ako'i 'e 'Apinetāi. Na'e kamata ke ne ako'i 'a e ongo-ongo-lelei ki ha ni'ihí kehe. Na'e 'i ai hano fāмили kimui ange ai pea fakahingoa e taha hono ngaahi fohá ko 'Alamā.

Na'á ku hoko ko e le'okolo mo va'inga mālie 'aupito. Peá u manatu'i hake ne fie ma'u ke u fakatomala 'i he'eku lea 'aki ha me'a na'e ta'etaau 'aneafi. Na'e fie ma'u ke u fai ia, ka na'á

ku lolotonga va'inga. Peá u toe manatu'i ha me'a. Te ke lava 'o lotu 'i ha feitu'u pē te ke fie ma'u ai. Ne u ongo'i lelei 'i he'eku fakatomalá, 'i he hili 'eku lotú.

Pita G., ta'u 8, 'Iutā, USA

Tāmoni B., ta'u 8, 'Iutā, USA

Kosi, pelu, mo tauhi 'a e kaati tukupā ko 'eni!

Te u Lava 'o Fakatomala!

- Ako Ma'uloto 'a e Mōsaia 18:9.
- Hiki pe tā fakatātaāi ha me'a na'e lea 'aki 'e he palōfitá 'i he konifelenisi lahi.
- Fili ha founga 'e taha te ke lava ai 'o liliu ke lelei ange. Feinga ke fai ia 'i he māhina ní.
- 'Oku ou fakatukupaa'i au ke . . .

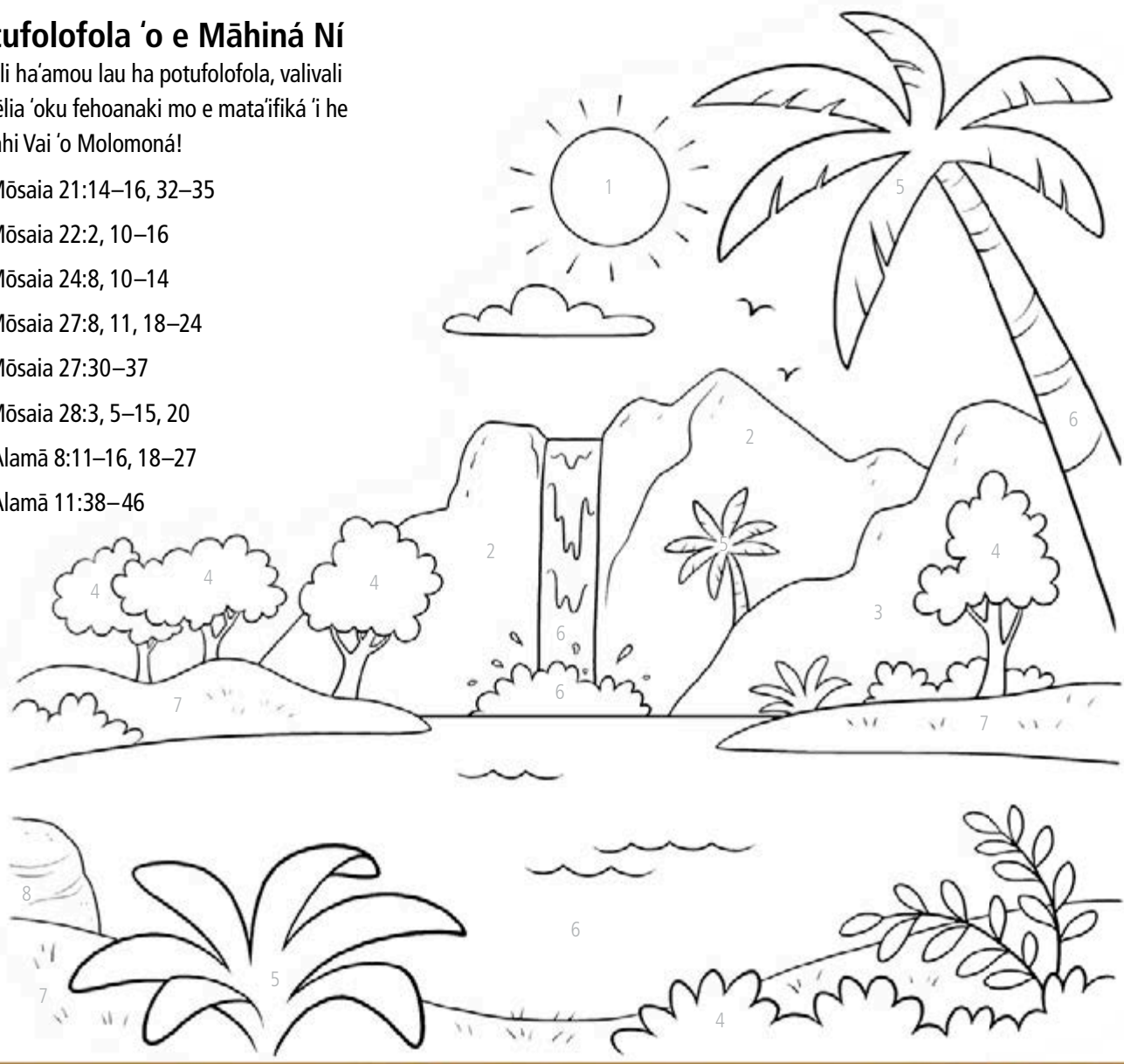
'ALAMĀ

TE U LAVA 'O LAU E TOHI 'A MOLOMONÁ

Potufolofola 'o e Māhiná Ní

Ka hili ha'amou lau ha potufolofola, valivali 'a e 'ēlia 'oku fehoanaki mo e mata'ifiká 'i he Ngaahi Vai 'o Molomoná!

- 1 Mōsaia 21:14–16, 32–35
- 2 Mōsaia 22:2, 10–16
- 3 Mōsaia 24:8, 10–14
- 4 Mōsaia 27:8, 11, 18–24
- 5 Mōsaia 27:30–37
- 6 Mōsaia 28:3, 5–15, 20
- 7 'Alamá 8:11–16, 18–27
- 8 'Alamá 11:38–46

Ko e Ngaahi Vai 'o Molomoná

Na'e toitoi 'a 'Alamá mei he Tu'i angakovi ko Noá 'o ofi ki ha fei-tu'u lōngonoa na'e ui ko e Ngaahi Vai 'o Molomoná. Na'e omi ha kakai tokolahi ke fanongo ki hono ako'i 'e 'Alamá 'a e ongoongoleléi. Na'a nau loto ke papitaiso. 'I he taimi na'e papitaiso ai kinautolu 'e 'Alamá, na'e fai 'e he kakaí 'a e ngaahi palōmesi pe ngaahi fuakava tatau, mo ia 'oku tau fai 'i he taimi 'oku tau papitaiso aí. Te ke lava 'o lau ha me'a lahi ange fekau'aki mo e ngaahi palōmesi ko 'ení 'i he peesi hono hokó. ■

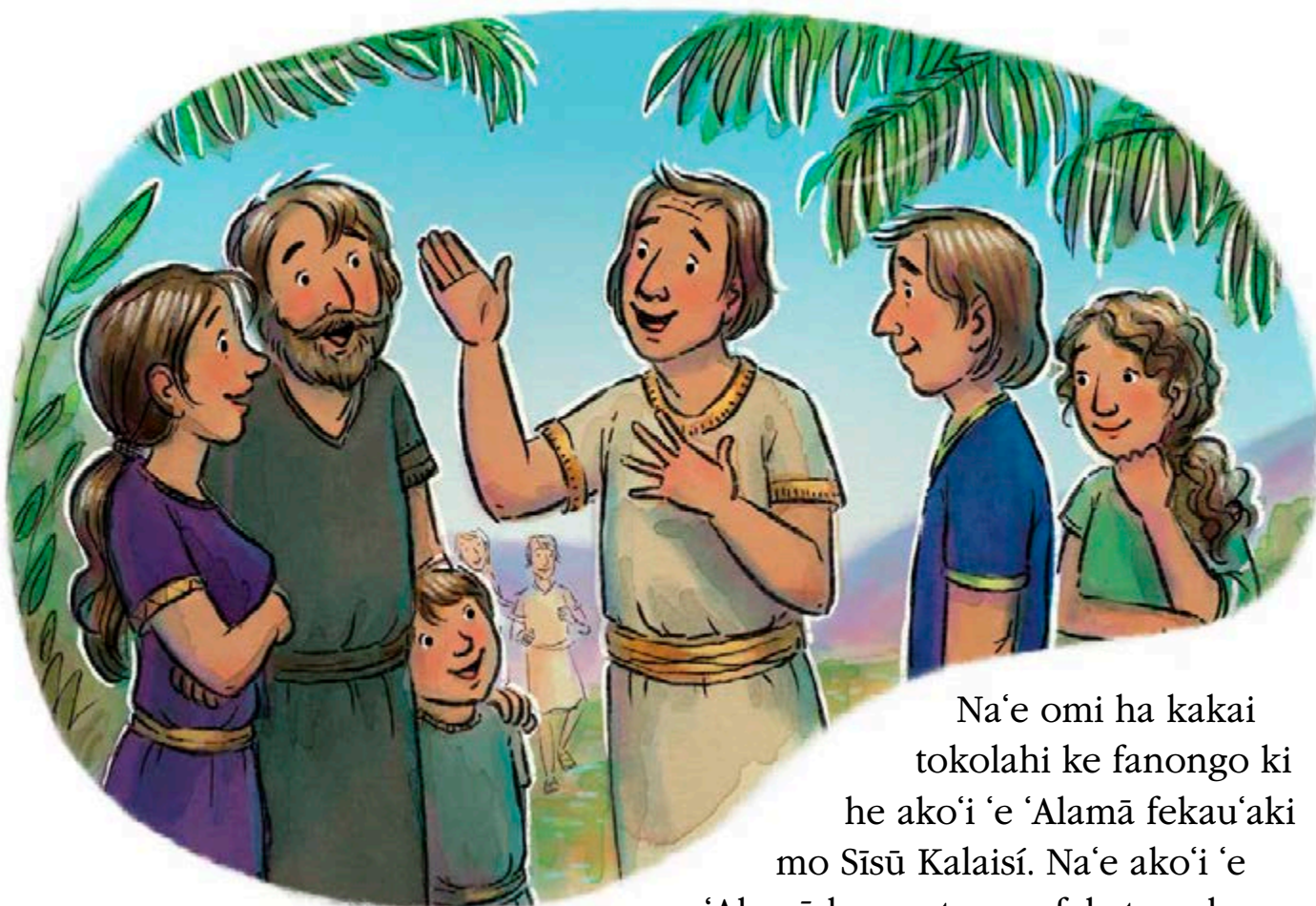
'Oku Papitaiso 'e 'Alamā ha Kakai Tokolahi

Ko 'Apinetaí ko ha palōfita. Na'á ne ako'i 'a e kakai ke nau tui kia Sīsū pea ta'ofi hono fai 'o e ngaahi me'a 'oku koví. Na'e 'ita ha tu'i angakovi na'e ui ko Noa 'ia 'Apinetai. Na'e 'ikai fie fakatomala 'a Noa.

Na'e tui ha tangata na'e ui ko 'Alamā kia 'Apinetai. Na'á ne hola 'o toitoi mei he tu'i ne houhaú. Na'á ne ongo'i tautea 'i hono fai e ngaahi me'a halá, pea ne fakatomala, 'o tatau tofu pē mo e me'a ne ako'i 'e 'Apinetaí.

Na'e omi ha kakai tokolahi ke fanongo ki he ako'i 'e 'Alamā fekau'aki mo Sīsū Kalaisí. Na'e ako'i 'e 'Alamā kapau te nau fakatomala pea muimui kia Sīsū, 'e lava ke papaitaiso kinautolu.

Na'e pasipasi 'a e kakaí 'i he fiefia. Na'a nau palōmesi ke fakafiemālie'i 'a e nī'ihī kehé. Na'a nau palōmesi ke 'ofa ki he 'Otuá mo fakahā ki he nī'ihī kehé 'o kau kiate Ia. Na'a nau mateuteu ke papaitaiso.

Na'e papitaiso tahataha 'e 'Alamā 'a e kakaí. Na'a nau mātu'aki fiefia 'aupito ke kau ki he Siasi 'o Sīsuú.

'I he taimi 'oku tau papitaiso aí, 'oku tau fai 'a e ngaahi fuakava tatau ne fai 'e he kakai 'o 'Alamaá. Pea 'oku tau hoko foki ai ko e kongá 'o e Siasi 'o Sīsuú! ■

Ko ha 'Aho Makehe 'a e 'Aho Sāpaté

TĀ FAKĀTĀTĀI E APRYL STOTT

Fai 'e Palesiteni
Siaso Q. Kēnoni
(1827–1901)

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesitenisī 'Uluaki

KO E FEKUMI KI HE NGAARI ME'AFOKI FAKALAUMĀLIÉ

Ko homou toko fiha nai 'oku fekumi ki he ngaari me'afoki ko 'eni kuo tala'ofa 'e he 'Otuá ke foaki?

'E lava ke vahevahe ki he tangata mo 'e fefine kotoa 'i he Siaso 'o Kalaisi 'a e ngaari me'afoki 'o e Laumālie 'o e 'Otuá 'o fakatatau ki he'enua tui mo e finangalo 'o e 'Otuá. . . .

Ko homou toko fiha nai . . . 'oku fekumi ki he ngaari me'afoki ko 'eni kuo tala'ofa 'e he 'Otuá ke foaki? Ko homou toko fiha nai, 'oku kole, 'i ho'omou punou 'i he 'ao ho'omou Tamai Hēvaní mo homou fāmilí pe 'i ha ngaari potu lilo, ke foaki kiate kimoutolu 'a e ngaari me'afoki ko 'eni? Ko homou toko fiha nai, 'oku kole ki he Tamai, 'i he huafa 'o Sīsui, ke fakahā tonu Ia kiate kimoutolu 'o fou 'i he ngaari mālohi mo e ngaari me'afoki ko 'eni? Pe 'okú ke fononga pē mei he 'aho ki he 'aho, 'o hangē ha matapā 'oku vilo 'i hono ngaari hini, 'o ta'e-faka'aonga 'i ha kiihi tui, kae loto fiemālie pē ke papitaiso mo hoko ko ha mē-mipa 'o e Siaso pea fakafiefiemālie ai pē, mo fakakaukau kuo pau ho fakamo'ui koe'uhí he kuó ke 'osi [papitaiso]? . . .

. . . 'Oku ou 'ilo 'oku finangalo 'a e 'Otuá ke fakamo'ui 'a e mahakí, 'okú Ne finangalo ke foaki 'a e me'afoki 'o e 'ilo 'i 'o e ngaari laumālie, 'a e me'afoki 'o e potó, 'o e 'iló pea mo e kikitē, pea mo ha ngaari me'afoki kehe 'e ala fie ma'u. Kapau 'oku 'i ai hatau ni'ihí 'oku 'ikai haohaoa, ko hotau fatongiá ke lotua e me'afoki te ne 'ai ke tau haohaoá. 'Oku 'i ai nai ha'aku ngaari fehālaaki? 'Oku ou fonu ai. Ko e hā hoku fatongiá. Lotu ki he 'Otuá ke Ne foaki mai ha ngaari me'afoki te ne fakatonutonu 'a e ngaari fehālaaki ko 'eni. Kapau ko ha tangata 'ita au, ko hoku fatongiá ke lotua ha manava'ofa, 'a ē 'oku kātaki fuoloa mo anga'ofá. Ko ha tangata meheka nai au? Ko hoku fatongiá ke kumia 'a e manava'ofá, 'a ē 'oku 'ikai meheká. 'Oku pehē mo e kotoa 'o e ngaari me'afoki 'o e ongo-ongolelé. 'Oku fakataumu'a kinautolu

ki he me'á ni. 'Oku 'ikai totonu ke pehē 'e ha taha, "Io, he 'ikai ke u lava 'e au; ko hoku natulá pē ia 'o'oku" 'Oku 'ikai fakatonuhia 'i ia heni, he ko e 'uhinga ia kuo tala'ofa ai e 'Otuá ke foaki ha ivi ke fakatonutonu e ngaari me'a ko 'eni, pea mo foaki e ngaari me'afoki te ne fakangata kinautolu. Kapau 'oku 'i ai ha tangata 'oku masiva 'i he potó, ko hono fatongiá ia ke kole ki he 'Otuá ha poto. 'E tatau ai pē mo ha toe me'a. Ko e fokotu'utu'u ia 'a e 'Otuá fekau'aki mo Hono Siaso. 'Okú Ne fie ma'u Hono Kāingalotú ke nau hoko 'o haohaoa 'i he mo'oní. Koe'uhí ko e taumu'á ni, 'okú Ne 'omi mo foaki ai 'a e ngaari me'afoki ni kiate kinautolu 'oku fekumi ki ai, kae lava ke nau hoko ko ha kakai haohaoa 'i he funga 'o e māmaní, neongo e lahi honau ngaari vaivaí, he kuo 'osi tala'ofa 'e he 'Otuá ke foaki 'a e ngaari me'afoki ko ia 'oku fie ma'u ki he'enua haohaoá. ■

Mei he The Latter-day Saints Millennial Star, 23 'o 'Epeleli, 1984, 258–61; na'e 'ai ke tatau 'a e faka'ilonga leá mo e fakamata'itohi lahi.

NGAAHI 'ILO

'Oku tupulaki fēfē ha tui ne ma'u kimu'a 'o hoko ko ha 'ilo mo ha fakamo'oni?

“Oku 'ikai ke u manatu'i ha'aku ta'e-tui ki he Tamai Hēvani mo Sīsū Kalaisi. Kuó u 'ofa 'iate Kinaua talu mei he'eku 'ilo'i Kinaua 'i he'eku huki he funga tui 'eku fa'ē 'ofeiná, 'o lau e folofolá mo e ngaahi talanoa 'o e ongoongolelei. Kuo tupulaki e tui ne u ma'u kei sī'i ko iá 'o hoko ko ha 'ilo mo ha fakamo'oni ki he Tamai Hēvani 'ofá, 'okú Ne ongoná mo talia 'etau lotú.”

'Eletā Ronald A. Rasband 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, “Oku Faka'ofa,” *Liahona*, Nōvema 2015, 90.

'Oku 'i he Makasini Foki Ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVÓÚ

Ko hono 'lloi e Ngaahi Loi 'a Sētané

p. 44

Ko ha founa mahú'inga 'eni 'e taha ke tala ai e faikehekehe 'o e ngaahi loi 'a Sētané mei he ngaahi mo'oni 'a e 'Eikí.

MA'Á E TO'U TUPÚ

TATAU AI PĒ KAPAU

'OKÚ KE MĀ

p. 60

Kuó ke 'osi ongo'i fú'u mā pe manavasi'i nai ke vahevahe 'a e ongoongolelei? Ko ha ngaahi fokotu'u 'eni 'e tolu.

MA'Á E FĀNAÚ

Ko e Muimui ki he Kau Palōfitá mo e Kau 'Āposetoló

p. 72

Ko e hā ha me'a 'e taha te ke lava 'o fai he māhiná ni ke muimui ai ki he palōfitá, Palesiteni Tōmasi S. Monisoni?

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISI
'O E KAU MĀ'ONĪ'ONĪ
'I HE NGAHI 'AHO
KIMUI NĪ